

Unni Knutsen

**Ut og stjele poster?
Effektivitet og rasjonalitet i folkebibliotekenes
katalogarbeid**

Masteroppgave
Avdeling for journalistikk, bibliotek og informasjonsfag

Oppgaven diskuterer hvorvidt folkebibliotekenes katalogarbeid utføres effektivt og rasjonelt. Gjennom kvalitative samtaleintervjuer har 18 ulike bibliotek gitt informasjon om hvordan katalogdata innlemmes i lokal katalog. De fleste har som strategi å kjøpe data fra Biblioteksentralen, et mindretall fra Den norske Bokdatabasen. Kun ett bibliotek i undersøkelsen har valgt å katalogisere all tilvekst selv. Dataene fra sentral leverandør bearbejdes og tilpasses bibliotekenes katalogpraksis.

Alle bibliotekene katalogiserer lokalhistorisk litteratur, dette ser folkebibliotekene som sitt særskilte ansvar. De største bibliotekene har behov for å importere poster fra utlandet, men dette hindres av ineffektive import- og bearbejdingsrutiner. Bibliotekene med musikksamlinger er tvunget til å katalogisere mye av musikk materialet fra grunnen av fordi etterspørselen av poster er langt større enn tilbudet fra sentrale leverandører. Bibliotekene etterspør også mer analysering.

Mange bibliotek rapporterer at de er nær en tålegrense når det gjelder pris på katalogdata. Noen bibliotek sier derfor opp abonnement og baserer seg på å ”stjele” poster fra andre.

Folkebibliotekenes rasjonalitet og effektivitet på katalogområdet må vurderes i lys av de rammebetingelser av økonomisk og organisatorisk art de opererer under. Oppgaven beskriver og analyserer dagens marked for katalogdata. Markedet fungerer på flere måter lite tilfredsstillende. I forbindelse med en diskusjon om alternative måter å organisere markedet på blir det argumentert for at katalogdata kan betraktes som et kollektivt gode.

”Den som har syslet lidt med biblioteker, endog bare som laantager, véd, hvor stor en rolle katalogerne spiller i biblioteksmaskineriet. Et bibliotek staar og falder med sine kataloger”

Haakon Nyhuus

Masteroppgave ved Høgskolen i Oslo, Avdeling for journalistikk, bibliotek-
og
informasjonsfag
Oslo 2007

Innhold

<i>Forord</i>	5
1. Innledning	6
2. Metode/teori	9
3. Universell bibliografisk kontroll (UBC)	12
4. Den historiske todelingen av norsk bibliotekvesen – også i katalogarbeidet	15
4.1. Kort historikk	15
4.2. Bibliografisk kontroll i Norge – et historisk tilbakeblikk	15
5. Sentrale bibliografiske produsentmiljøer i Norge	19
5.1. Biblioteksentralen (BS)	19
5.2. Den norske Bokdatabasen (DnBB)	19
5.3. Nasjonalbiblioteket (NB)	19
5.4. Sammenlikning av tjenestetilbud fra de tre tilbyderne	20
5.5. Det flerspråklige Bibliotek (DFB)	23
6. Organisering av det bibliografiske arbeidet i folkebibliotekene	25
6.1. Intern organisering ved hovedbiblioteket	25
6.2. Arbeidsdeling i forhold til filialnettet	26
6.3. Katalogarbeidets omfang, ressursbruk og service	26
6.4. Interkommunalt katalogfaglig samarbeid	28
6.5. Fylkesbibliotekene	29
6.6. Katalogfaglig samarbeid med fengselsvesenet	31
6.7. Katalogfaglig samarbeid med skolebibliotekene	32
6.8. Katalogfaglig samarbeid med andre institusjoner	34
7. Samlinger, innkjøp og registrering i folkebibliotekene	35
7.1. Sammensetning av samlingene	35
7.2. Strategier for innkjøp	35
7.3. Biblioteksentralens markedsstrategi	36
7.4. Bokhandlernes tilbud	37
8. Strategier for katalogisering	39
8.1. Ulike kilder for nedlasting av data	39
8.2. Kjøp av data fra Biblioteksentralen og DnBB	40
8.3. Endringer i Biblioteksentralens poster	42
8.4. ”Kobling” av skjønnlitteratur	50
8.5. Noen observasjoner knyttet til bibliotekene bruk av BIBBI-poster	54
8.6. Endringer i Den norske bokdatabasens (DnBB) poster	55
8.7. Andre biblioteks holdning til data fra DnBB	56

9. Forhold som hindrer effektiv katalogproduksjon	58
9.1. Mangel på data fra sentrale leverandører	58
9.2. Tekniske og systemmessige forhold	65
10. Markedsorganisering og prispolitikk	70
10.1. Pris på katalogdata	70
10.2. Alternativer til dagens organisering	75
11. Oppsummeringer og konklusjon	80
12. Litteraturliste	85

Forord

Denne oppgaven er et resultat av en mangeårig interesse for bibliografisk arbeid. Selv om jeg har relativt begrenset arbeidserfaring fra folkebibliotek, har dette feltet alltid interessert meg. Gjennom flere års ansettelsesforhold i Biblioteksentralen og ved Universitetsbiblioteket i Oslo/Nasjonallbiblioteket har jeg sett hvor mangfoldig, komplisert og hvor relativt lite politisk styrt det bibliografiske feltet er. Jeg er derfor svært glad for at jeg har fått denne anledningen til å gjøre meg bedre kjent med folkebibliotekenes katalogarbeid og rammevilkår i denne forbindelse.

Denne oppgaven hadde ikke vært mulig uten at mange kollegaer rundt omkring i folkebibliotekene hadde vært villige til å dele av sin tid, sine arbeidsmetoder, holdninger og ideer med meg. Jeg vil derfor benytte anledningen til å takke for at jeg ble så godt tatt imot og for de uvurderlige faglige innspillene dere har gitt!

Også andre fortjener takk. I forbindelse med oppgaveskrivingen har jeg innhentet faktaopplysninger fra blant annet biblioteksystemleverandørene, ABM-utvikling, Biblioteksentralen, Den norske Bokdatabasen og Nasjonalbiblioteket. Tusen takk til alle som har hjulpet meg med dette!

Under intervjuperioden reiste jeg til mange steder i Norge, både med bil, buss, tog og fly. Det har iblant vært nødvendig å overnatte på hotell. Valg av metode førte dermed til økonomiske kostnader. Jeg er svært takknemlig for at Biblioteksentralen tilbød seg å betale for reise- og oppholdsutgiftene mine!

1. Innledning

Katalogfaglig arbeid kjennetegnes ved man i utstrakt grad legger standarder og regelverk til grunn for arbeidet. For noen tiår siden var det et begrenset problem at mange land baserer sitt bibliografiske arbeid på lokale eller nasjonale regelverk og standarder. Den økte muligheten for gjenbruk av bibliografiske poster som Internett har ført med seg, har imidlertid bevirket at man de siste årene har fått et økt fokus på å utvikle internasjonale standarder for katalogisering og utveksling av bibliografiske data. Mange land har derfor gått bort fra nasjonale katalogregler og nasjonalt MARC-format til fordel for internasjonalt anerkjente regelverk og standarder. I regi av IFLA arbeides det målrettet for om mulig å utvikle ett felles, internasjonalt katalogregelverk. Økt harmonisering av standarder både innen bibliotekmiljøet og mellom bibliotekmiljøet og andre typer metadataprodusenter er helt nødvendig for å effektivt kunne utnytte andres bibliografiske poster. Det er rasjonelle hensyn som ligger bak denne utviklingen. Bibliotekene verden over står ovenfor en situasjon hvor ressursene er begrenset, informasjonstilgangen større og kravene til effektiv drift høyere enn tidligere. Effektiv produksjon av katalogdata er ett av de mange tiltakene som bibliotekene må sette i verk for å møte disse utfordringene, også i Norge.

Idealet om universell bibliografisk kontroll, som vil gjennomgås i kapittel tre, har dermed større relevans enn tidligere. Sentralt i denne tenkningen står ønsket om at et dokument bare skal katalogiseres én gang, det vil si i det landet hvor dokumentet er utgitt.

Det bibliografiske arbeidet i Norge befinner seg ganske langt fra idealet om at et dokument bare skal katalogiseres én gang. Vi har tre sentrale produsenter av bibliografiske data som alle i stor grad katalogiserer de samme dokumenter fra grunnen av: Nasjonalbiblioteket, Den norske Bokdatabasen (DnBB) og Biblioteksentralen. I tillegg forekommer det katalogisering fra grunnen av ved enkeltbibliotek, både folke-, skole-, fag- og forskningsbibliotek.

Bibliotekvesenet i Norge er sektordelt. De ulike bibliotektypene har ulike samfunnsoppdrag og dermed også brukergrupper. Denne sektordelingen finner man også på det bibliografiske området. Nasjonalbiblioteket og de største fag- og forskningsbibliotekene bruker BIBSYS som sitt biblioteksystem og grunnregistrerer nasjonale data i denne basen, mens folkebibliotekene i det vesentligste baserer sin bibliografiske produksjon på data fra Biblioteksentralen eller DnBB. I tillegg til disse to sektorene har man skolebiblioteksektoren og ulike bibliotektyper som primært er innrettet mot særskilte grupper brukere, for eksempel pasientbibliotek og fengselsbibliotek. De ulike bibliotektypene har ulike forutsetninger både når det gjelder økonomi, infrastruktur og ressurser, men inngår likevel i en helhet, også bibliografisk.

ABM-utvikling slår i *Bibliotekreform 2014* (2006 a,b) fast at biblioteksektorene i Norge må framstå som en helhet for brukerne. Som et ledd i dette skal man blant annet satse på felles digital infrastruktur og tjenester samt utvikle løsninger som gjør det mulig å søke i det samlede bibliotekmaterialet. På tross av dette har det så vidt meg bekjent ikke vært foretatt noen grundig kartlegging av ”det bibliografiske landskapet” i Norge de seneste årene. Dette er heller ikke foreslått som en aktivitet i bibliotekutredningen. Det er grunn til å tro at en gjennomgang av praksis, regelverk, tilfanget på bibliografiske poster samt tekniske forhold ville avdekke mangler og ufullkommenheter på det bibliografiske området som har betydning for utviklingen av sentrale tjenester.

Jeg kommer ikke til å diskutere strategier og premisser for fellessøk i større omfang. Jeg har heller ikke hatt som mål å beskrive det samlede bibliografiske arbeidet som gjøres i Norge,

men har begrenset meg til å kartlegge katalogarbeidet ved norske folkebibliotek og forhold som påvirket dette. Jeg har ønsket å få fram informasjon om hvilken rolle folkebibliotekene spiller i katalogsammenheng, hvordan katalogarbeidet foregår, hvilke strategier bibliotekene har for å registrere materialet som inngår i samlingene, hvilke utfordringer de står ovenfor og hvordan de tenker seg at arbeidet ideelt sett burde vært organisert.

Opp gjennom årene har jeg hørt mange utsagn om katalogarbeidet i folkebibliotekene. Det gis ofte uttrykk for at man sitter ”hver på sitt nes” og katalogiserer materiale selv i stedet for å benytte seg av bibliografiske data fra en sentral katalogdataleverandør. Disse utsagnene er ofte koblet med frykt for at kvaliteten på de dataene som produseres lokalt er lav og vil gi negative utslag ved fellessøk. Andre er mer opptatt av at det er irrasjonelt og ineffektivt å duplisere data som allerede finnes tilgjengelig. Det blir også ofte sagt at bibliotekene justerer dataene man får fra sentrale leverandører i stor grad og at man bør innrette seg mer mot å benytte dataene slik de kommer fra leverandør. Fra folkebibliotekenes side har det kommet mye kritikk over organiseringen av det sentrale, bibliografiske arbeidet i Norge. Her blir det ofte hevdet at de bibliografiske leverandørene grunnkatalogiserer det samme materialet, at det ikke finnes samarbeid mellom produsentmiljøene og at tilbud og etterspørsel ikke er i balanse. Kritikk knyttet til pris på og tidspunkt for produksjon av katalogdata har også vært gjennomgående temaer.

Siktemålet med oppgaven har vært å vurdere hvorvidt katalogarbeidet i folkebibliotekene utføres effektivt og rasjonelt. Er utsagnene i avsnittet over riktige eller er bildet mer nyansert? Hva ligger til grunn for dupliserings- og redigeringsarbeid? Finnes det hindre for effektiv produksjon av katalogdata hvor årsaken er å finne utenfor bibliotekene, for eksempel hindringer av teknisk karakter? Jeg har ansett det som nødvendig å diskutere rasjonalitet og effektivitet i lys av rammebetingelser av økonomisk og organisatorisk art. Derfor har jeg beskrevet og analysert katalogdatamarkedet og søkt etter eventuelle imperfeksjoner som påvirker arbeidet i folkebibliotekene. I forbindelse med diskusjon knyttet til kostnader ønsker jeg å drøfte hvorvidt katalogdata kan betraktes som kollektivt gode. Fordi mitt teoretiske utgangspunkt er knyttet til idealet om universell bibliografisk kontroll (se kapittel 3) er det først og fremst forhold knyttet til bibliografisk produksjon av norsk dokumentproduksjon som er gjenstand for markedsdiskusjon.

Effektivitet defineres i Bokmålsordboka som ”det å være effektiv”. Effektiv gis følgende definisjoner:

effektiv

- 1** hensiktsmessig, praktisk, rasjonell
- 2** dyktig, arbeidsom, som får tingene unna
- 3** reell, faktisk

Mine vurderinger vil først og fremst være forankret i den første betydningen av ordet.

Det vil kun i begrenset grad bli gitt kvalitetsvurderinger. Kvalitet er et meget viktig kriterium for vurdering av bibliografisk arbeid, men det ville blitt for omfattende å foreta kvalitetsmessige studier og vurderinger i denne oppgaven.

Oppgaven er strukturert på følgende måte:

Kapittel 2 gjør rede for den metode og teori som er brukt i oppgaven: kvalitativ metode i form av samtaleintervju og teori hentet fra universell bibliografisk kontroll og mikroøkonomi. Det teoretiske fundamentet knyttet til begrepet universell bibliografisk kontroll blir gjennomgått i

kapittel 3. Det grunnleggende prinsipp: én bok, én katalogisering, danner utgangspunkt for vurderingen av det norske kataloglandskapet.

Kapittel 4 gir en kort, historisk oversikt over norsk bibliotekvesen og bibliografiske spørsmål. Dagens katalogfaglige situasjon er i stor grad historisk betinget. Jeg har derfor ansett det som interessant å dra linjer tilbake i tid.

I kapittel 5 presenteres de ulike sentrale bibliografiske produsentmiljøene: Biblioteksentralen, Den norske Bokdatabasen og Nasjonalbiblioteket. Det flerspråklige Bibliotek er en viktig katalogdataprodusent av fremmedspråklig litteratur, men denne institusjonen blir ikke vurdert nærmere. Siden drøftingen av katalogmarkedet først og fremst dreier seg om Norges bidrag til universell bibliografisk kontroll, er fokuset mitt metadata på norske dokumenter. Diskusjonen om utenlandske katalogdata blir følgelig samlet rundt spørsmål knyttet til å legge forholdene til rette for effektiv nedlasting av data.

Kapittel 6 gir en oversikt over hvordan det bibliografiske arbeidet i og rundt folkebibliotekene er organisert. Kapitlet dekker både interne organisatoriske forhold innen hovedbiblioteket, ansvarsfordelingen mellom hovedbibliotek og filialer samt katalogfaglig samarbeid med andre institusjoner.

I kapittel 7 gjennomgår jeg kort hvilke medier som innlemmes i folkebibliotekenes samlinger. Deretter gjør jeg rede for ulike strategier for innkjøp til samlingene og i hvilken grad innkjøps- og katalogrutiner kobles sammen.

Kapittel 8 gjør rede for det katalogfaglige arbeidet i folkebibliotekene og bibliotekenes strategier for innlemmelse av metadata. Her blir endringene bibliotekene gjør på data fra henholdsvis Biblioteksentralen og Den norske Bokdatabasen gjennomgått relativt detaljert.

Kapittel 9 behandler forhold som påvirker effektivitet i folkebibliotekenes katalogarbeid negativt. Mangler i omfanget av bibliografiske poster står sentralt. Jeg omtaler også tekniske forhold som har innvirkning på graden av import av poster.

Kapittel 10 omhandler prispolitikk og markedsorganisasjon. Pris på katalogdata står sentralt. Dagens katalogmarked blir analysert i lys av teorier fra mikroøkonomi. Her skisseres også mulige alternativer til dagens organisering. En diskusjon om katalogdata kan betraktes som kollektivt gode står sentralt.

Kapittel 11 oppsummerer hovedfunn. Det pekes på områder som bør utredes videre og på forhold som bør bli gjenstand for ytterligere fokus. Ulike tråder samles for å gi et bilde av utfordringer samt mulige alternativer til dagens situasjon.

2. Metode/teori

Siden det var vesentlig for min problemstilling å forstå hvordan bibliotekene arbeidet, hvilke strategier de har for innlemmelse av metadata i katalogen, hvilke problemer de står ovenfor og hvordan de selv vurderer feltet, var det åpenbart at jeg trengte å få bibliotekene i tale i form av et intervju. Jeg var imidlertid i tvil om jeg skulle velge surveyintervju med spørreskjema eller samtaleintervju som metode for innhenting av data.

Jeg vurderte først en kvantitativ tilnærming til problemstillingen i form av en bredt anlagt spørreundersøkelse (survey) per e-post/brev. Dette er en teknikk jeg har anvendt ved en del anledninger og som jeg har erfart kan bidra til å gi god oversikt over et gitt felt. Min erfaring tilsier imidlertid at selv om spørreskjemaene er testet ut og korrigert, vil det alltid være fare for at spørsmålene som stilles blir misforstått. Den som utformer spørsmålene kan også ufrivillig komme til å stille ledende spørsmål og/eller ikke nyansere spørsmålene tilstrekkelig. Disse potensielle fallgruvne kan selvsagt avhjelpest noe ved at man stiller både åpne og lukkede spørsmål. Det sies ofte at kvantitativ forskning fokuserer på å teste hypoteser eller påståtte sammenhenger. De surveyer jeg har gjort har vært ut fra en kunnskap om området jeg har studert. I dette tilfelle mente jeg ikke ha nok bakgrunn til å kunne stille relevante og gode forskningsspørsmål. Jeg valgte derfor bort dette designet.

Et kvalitativt design i form av samtaleintervjuer framsto som den beste framgangsmåten. Målet mitt var å få oversikt over det bibliografiske landskapet sett fra folkebibliotekene. En dybdesamtale gir mye mer informasjon om holdninger og vurderinger enn en spørreundersøkelse. Selv om mye av det jeg ønsket å få svar på var faktabasert informasjon som hadde egnet seg for en spørreundersøkelse, ønsket jeg å forstå de bakenforliggende årsakene til bibliotekenes handlinger. Samtaleintervjuet gir nærhet og personlig kontakt med informantene og forhåpentligvis også innsikt i feltet. Metoden er også mer fleksibelt enn surveyintervjuet siden man gjennom oppfølgingsspørsmål og dreininger i samtalen kan fange opp nyanser og holdninger og bli ledet inn i nye spor. For å gi de intervjuede anledning til å presentere sine virkelighetsoppfatninger vil spørsmålene i hovedsak være åpne. Det er også lettere å oppklare eventuelle misforståelser rundt spørsmålene. Ulempene med metoden er at siden utvalget er relativt begrenset kan man risikere at man ikke fanger opp aktuelle eller relevante problemstillinger. Intervjuobjektene velges ut fra et kriterium om å være gode informanter, ikke ut fra representativitet. Dette gjør at man ut fra en undersøkelse basert på kvalitative intervjuer ikke kan dra konklusjoner om et fenomenets utbredelse i populasjonen. Kvalitative intervjuer kan imidlertid føre til at man kan utvikle hypoteser som man deretter kan teste ved å bruke et kvantitativt design.

Bibliotekene som er med i undersøkelsen er ikke identifisert gjennom et trukket utvalg. Jeg har enten selv eller ut fra tips fra kolleger valgt ut bibliotek jeg mente kunne være gode informanter. Ikke alle bibliotek var identifisert da jeg startet intervjuprosessen. Underveis i arbeidet håpet jeg å få tips om bibliotek som kunne gi interessante vinklinger. Denne utvalgsmetoden kalles gjerne "snøballmetoden" og viste seg å være fruktbart for mitt arbeide. Jeg vurderte at jeg måtte intervju ansatte ved et sted mellom 10 og 30 bibliotek. Jeg tok kontakt med bibliotekene puljevis for å kunne stoppe når jeg nådde metningspunktet, det vil si når jeg ikke lenger fikk ny informasjon, men gjentakelser av hva andre informanter hadde fortalt meg. Jeg vurderte det slik at metningspunktet ble nådd etter 16 intervjuer med i alt 18 bibliotek. Intervjuene ble holdt i perioden 7. november 2006 til 22. januar 2007.

Alle bibliotekene ble kontaktet skriftlig per e-post. Jeg brukte bevisst bibliotekets offisielle e-postadresse for at biblioteket selv skulle kunne peke ut en eller flere personer til intervjuet og

for å forsikre meg om at det var aksept for intervjuet blant bibliotekets ledelse. I den skriftlige henvendelsen presenterte jeg meg selv og satte arbeidet inn en faglig sammenheng.

To av intervjuene foregikk per telefon, de øvrige foretok jeg ”i felten”, altså i de enkelte bibliotekene. Jeg intervjuet fra 1 til 5 personer hvert sted, i tråd med bibliotekenes egne ønsker. Bibliotekene varierte i størrelse, fra ”enkvinnesvirksomheter” med biblioteksjef uten bibliotekarutdanning til store enheter med egen katalogavdeling. ABM-utvikling (2006b) skiller mellom bibliotek under og over 15 000 innbyggere. 5 av bibliotekene i undersøkelsen har innbyggertall under 15 000, mens tre har over 100 000 innbyggere. Dette er selvsagt ikke et representativt utvalg av norske kommuner. Det har heller ikke vært intensjonen med min studie. Rent geografisk representerte bibliotekene ti fylker. Jeg ønsket å få kontakt med bibliotek som jeg visste hadde ulike katalogiseringsstrategier. Jeg trengte derfor å intervju både bibliotek som ikke abonnerer på data fra Biblioteksentralen eller Den norske Bokdatabasen og bibliotek som har abonnement. Jeg ønsket også å få i tale bibliotek som nylig hadde skiftet strategi, for eksempel gått bort fra egenkatalogisering til å kjøpe data. Jeg ønsket også å ha brukere av ulike biblioteksystemer representert for å vurdere om valg av biblioteksystem har innvirkning på effektivitet. Bibliotekene i undersøkelsen er således brukere av biblioteksystemene Aleph, Bibliofil og Tidemann, Jeg ønsket i utgangspunktet også å inkludere Mikromarc-bibliotek, men da jeg nærmet meg slutten av innsamlingsfasen konkluderte jeg med at dette ikke ville gi ytterligere informasjon.

Før intervjurunden startet hadde jeg utarbeidet en intervjuguide med de spørsmål jeg mente var relevante i forhold til sektoren slik jeg kjenner den. Guiden bestod av noen innledende faktaspørsmål etterfulgt av diverse åpne spørsmål av kartleggende og/eller ”politisk” art. For å teste ut intervjuguiden foretok jeg prøveintervjuer ved to bibliotek. Da jeg ikke fant det nødvendig å lage omformuleringer av spørsmålene, valgte jeg å ta intervjuene inn i materialet mitt. At intervjuguiden min var relativt detaljert utformet, antok jeg ville gjøre analysen lettere. Når bibliotekene svarer på identiske spørsmål, kan man lettere samle og kategorisere svarene.

Selv om jeg hadde formulert spørsmålene i en viss rekkefølge, fulgte ikke intervjuene nødvendigvis denne. De ulike intervjuene forløp på forskjellig vis og dermed ble rekkefølgen av punktene ofte annerledes. Den relativt detaljerte intervjuguiden var likevel til hjelp for å sikre at jeg dekket alle spørsmålene i løpet av intervjuet. Intervjuene var satt til 1 ½ til 2 timer. Dette var stort sett tilstrekkelig tid, men ved et fåtall anledninger hendte det at intervjuet etter avtale strakk seg noen lenger eller at det ble avsluttet før man formelt hadde nådd til siste spørsmål. På grunn av samtalenes tidvis springende karakter var spørsmålet som regel likevel dekket, om enn på et grunnere nivå. Jeg opplevde derfor ikke at jeg gikk glipp av vesentlig informasjon på grunn av tidsnød. Tvert om skyldtes denne tidsklemma at bibliotekene hadde hatt viktige bidrag å komme med på andre spørsmål. Selv om samtalene over telefon også ga god og nyttig informasjon, er det en observasjon at de fysiske møtene ga lettere kontakt.

Hvor vellykket samtaleintervjuer blir, avhenger av om intervjuobjektene er motiverte. Jeg møtte mange engasjerte mennesker. Det ble ved flere anledninger hevdet at det var interessant å kunne snakke om et tema som man som regel ikke fikk drøftet i en travel hverdag. Der hvor det var flere personer til stede på intervjuene, utviklet samtalen seg noen ganger i retning av en dialog mellom kollegaer hvor man fikk diskutert forhold av både intern og ekstern karakter knyttet til temaet. I en viss forstand kunne disse intervjuene ta en form som kjennetegner fokusgruppemetodikken.

Dataanalysen starter i praksis i løpet av første intervju. Økt akkumulert kunnskap om feltet gjorde at jeg nok kunne stille mer relevante oppfølgingsspørsmål utover i intervjurekken. Det

har vært interessant å erfare hvor totalt forskjellig intervjuene fortonte seg innen de rammene som var lagt i intervjuguiden.

Bortsett fra de to telefonintervjuene, ble alle intervjuene tatt opp på et digitalt medium og deretter overført til lydfiler på PC. Under intervjuene gjorde jeg notater og umiddelbart etter intervjuene skrev jeg et referat av samtalen. Deretter hørte jeg gjennom lydopptaket og gjorde nødvendige justeringer av referatet. Ved å skrive en oppsummering av intervjuet framfor en fullstendig transkripsjon oppnådde jeg allerede i utgangspunktet å få redusert datamengden betraktelig. Ved samtaleintervju er det ofte vanlig å skrive lydfilene ut i helhet som tekstdata. Når jeg valgte å ikke gjøre det, var det ikke primært ut fra tidshensyn, men fordi deler av intervjuet baserte seg på innhenting av fakta. Jeg ville derfor ikke få økt kunnskap ved å skrive ned samtalen slik den forløp. I de mer holdningsrettede delene av intervjuet var det imidlertid interessant å studere hvordan man ordla seg. Disse delene av intervjuene har jeg derfor hørt gjennom mange ganger.

Jeg har valgt å gjengi en del sitater. Bruk av sitater er ikke uproblematisk. Jeg har søkt å være bevisst på å ikke bare trekke fram spissformuleringer. Jeg har også ønsket å sette sitatene inn i en kontekst. Videre har jeg ønsket å vise spennvidden i responsene ved å presentere ulike syn på samme sak. Jeg har bearbeidet sitatene noe slik at de blir mindre muntlige i formen. Dette er gjort ved bruk av utelatelsestegn [...]. Jeg har også tonet ned dialektbruk av hensyn til at man ikke skal kunne identifisere de intervjuede.

Gjennom intervju blir man presentert for intervjuobjektens virkelighetsopplevelse. Dette er både en styrke og en svakhet. I flere tilfeller satt jeg igjen med sprikende opplysninger om faktiske forhold. Jeg har derfor sett det som nødvendig å hente inn faktaopplysninger i visse sammenhenger. I tillegg til hva intervjuobjektene har fortalt meg har jeg derfor i noen tilfeller kontaktet andre miljøer/kilder.

Jeg har valgt å belyse temaet effektivitet og rasjonalitet ut fra to ulike fagfelt. Det ene teorigrunnlaget er hentet fra bibliotekfag, nemlig idealet om universell bibliografisk kontroll. Dette vil bli presentert i neste kapittel. Jeg har også gjort bruk av mikroøkonomisk teori i vurderingen av det norske markedet for katalogdata.

3. Universell bibliografisk kontroll (UBC)

Bekymring over ineffektivitet i katalogproduksjonen og etterlysning av tiltak for å redusere dette er ikke et nytt fenomen. I 1951 uttalte Verner Clapp følgende: ”We need to reduce unnecessary duplication and overlapping, to increase coverage, and to lower the cost of bibliographical services. These are objectives. Progress towards them is slow but genuine.” (Anderson 1974 s. 20).

I 1960-årene ble det gjort store tekniske framskritt i bibliotekverdenen. Økt automatisering av bibliotekatalogene og utviklingen av utvekslingsformat for bibliografiske poster, førte til at bibliografiske data kunne spres på en mer effektiv måte enn tidligere. De tekniske framskrittene var i seg selv ikke nok til å skape effektiv gjenbruk av poster. Det var også behov for en sterkere grad av harmonisering av katalogpraksis og felles regler for bl.a. tildeling av autoritetsformer for navn. IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) lanserte derfor sitt UBC-program samt en rekke tiltak for å forbedre nasjonal bibliografisk kontroll og fulgte dette opp gjennom etablering av International Office for UBC i 1974. Aktivitetene ved dette kontoret inngikk som ett av flere kjerneprogram i IFLA under navnet Universal Bibliographic Control and International MARC (UBCIM). Dette programmet eksisterte fram til 2003 da aktivitetene ble overtatt av IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS).

IFLAs Bibliography Section har definert begrepet bibliografisk kontroll som følger:

”Bibliographic control requires the development and maintenance of a system of descriptions of documents that are arranged according to accepted standards within cataloguing, indexing and classification, in order to ensure the identification, retrieval of and access to the documents.”

Universal Bibliographic Control (UBC) har som utgangspunkt at hver nasjon søker å bygge opp et system for bibliografisk kontroll. Som navnet tilsier er UBC er et verdensomspennende system for kontroll, men også utveksling av bibliografisk informasjon. Uttrykket ble etter sigende tatt i bruk for første gang i 1966 da USA lanserte sitt *Shared Cataloging Program*. UBC som fenomen har imidlertid røtter vesentlig tilbake i tid.

Hovedhensikten med universell bibliografisk kontroll har helt fra starten av vært å gjøre det bibliografiske arbeidet i verden så effektivt som mulig. For å få dette til foreslo IFLA at det enkelte land akseptere at det har ansvaret for å produsere bibliografiske data på dokumentene som utgis der. Det er viktig at postene er i tråd med internasjonalt aksepterte standarder og at de produseres så raskt som mulig. Den øvrige verden må akseptere de nasjonale postene som autoritative data og gjenbruke dem. Universell bibliografisk kontroll har dermed den nasjonale bibliografiske kontroll som fundament. Til grunn for denne ligger pliktavleveringslover eller frivillige ordninger som sørger for at det som utkommer i et land, blir avlevert. I de fleste land i verden er det nasjonalbibliotekene som er mottaker av pliktavlevert materiale. I enkelte tilfeller er avleveringen delt mellom ulike nasjonale institusjoner.

Ansvaret for å produsere den autoritative nasjonale posten la IFLA (med støtte fra UNESCO) på det de kaller ”national bibliographic agency”. I de fleste land vil dette være nasjonalbiblioteket. Denne institusjonen måtte forplikte seg til:

- Å produsere autoritative bibliografiske poster på publikasjoner utgitt i landet
- Å tilgjengeliggjøre disse for omverdenen så snart som overhodet mulig

- Å produsere og distribuere bibliografiske poster i et standard fysisk format (kort, maskinlesbare bånd eller andre alternativer)
- Å motta og distribuere innen eget land bibliografiske poster som er produsert av andre ”national bibliographic agencies”
- Over tid å lage en retrospektiv nasjonalbibliografi

(Anderson 1974 s. 11)

I tillegg til dette kom ansvaret for å bygge opp og vedlikeholde et register over nasjonale navneformer.

Nasjonalbibliotekene bygger opp nasjonale samlinger gjennom pliktavlevering og produserer i denne forbindelse også metadata for dokumentene som innlemmes i samlingen. Det er derfor naturlig at det er disse institusjonene som er den nasjonale aktøren for bibliografisk kontroll. Selv om IFLA og UNESCO la ansvaret for å produsere de nasjonale bibliografiske dataene (manifestert gjennom nasjonalbibliografien) hos nasjonalbibliotekene, erkjente de også at det var forskjellige bibliografiske tradisjoner i ulike land og at det derfor av historiske og praktiske årsaker fantes andre institusjoner som utførte sentrale bibliografiske oppgaver.

The functions of building up the national collection and providing material for the bibliography are seen to be one and the same: making the national bibliographic record becomes part of the operation of cataloguing the national library. It is a pattern already apparent in countries where an integrated library and documentation system exists or is being reconstructed to meet the new demands for service to all aspect of the library and information communities. It must be supposed, too, that it is the national library which is best equipped with staff and technical equipment to satisfy the requirements of the international standards set out in the *Appendix*. (Anderson 1974 s. 31).

Når man endrer fokus fra et nasjonalt til et internasjonalt perspektiv må man naturligvis diskutere hvilke følger dette vil få, blant annet når det gjelder behovet for standardisering. Innen en nasjon kan man selvsagt leve med nasjonale katalogregler, men dette vil by på utfordringer både ved import og eksport av poster. Om dette sier Dorothy Anderson (1974 s. 29-30):

In the past, efforts to achieve international standards have often been whittled down at the national level because the needs of national users have seemed more important than the usefulness of conforming. Even now, when the demands for uniformity have become so much louder, and when new efforts to establish new instruments for international use are being made, differing national bibliographic traditions evolving from language and literature remain with us. But their existence does not necessarily impede the development of an international communications system based on component national parts. What is envisaged for the system of UBC is uniformity based on international standards, which may not always be embodied in a set of rigid rules, but are rather internationally accepted principles for particular problems which may permit national variations: and that in each country the national bibliographic centre, acting as the country's agent in exporting its contributions, can then if necessary transform the international form of the bibliographic record into a national variation.

Lanseringen av UBC-programmet skjedde i en tid da ulike sosiale faktorer som veksten i utdanningssektoren gjorde det mer aktuelt enn noensinne å utveksle kunnskap og informasjon mellom landene. Forskningen på denne tiden fikk også et mer og mer internasjonalt preg. Den tekniske utviklingen forsterket og muliggjorde større grad av internasjonal utveksling og

gjenbruk av bibliografiske data. Effektiviseringen som UBC legger til grunn er entydig: en autoritativ bibliografisk post skal produseres i dokumentets opprinnelsesland og deretter gjenbrukes av andre land. I og med at UBC har et internasjonalt mål, blir det ikke sagt særlig mye om hvordan man ser for seg at den bibliografiske produksjonen skal foregå innen et land, men prinsippet var tydelig: katalogisering av sentral enhet, deretter gjenbruk av andre.

IFLA og UNESCO var selvsagt svært klare på at universell bibliografisk kontroll er et langtidsmål. Dorothy Anderson (1974) legger i ”programerklæringen” mye vekt på at landene i verden har svært ulike forutsetninger for å oppnå nasjonal bibliografisk kontroll. Hun understreker imidlertid at alle kan bidra. IFLA presiserte forøvrig det var klart behov for å sette i gang nye aktiviteter og styrke allerede eksisterende tiltak for å standardisere det bibliografiske arbeidet og således gjøre UBC til et mindre utopisk mål.

Det er ikke vanskelig å peke på at strategidokumentet fra 1974 har flere tydelige svakheter. Ulike katalogiseringsregler, ulike regler for valg av autoritetsformer, ulike skriftsystem, en stadig økende flom av dokumenter og store tekniske og økonomiske ulikheter i verden gjør at man fremdeles står fjernt fra å ha oppnådd en universell bibliografisk kontroll. Målet om UBC er imidlertid sterkt levende og fremdeles en grunnpillars for det bibliografiske arbeidet i IFLA. Det er derfor interessant å belyse det bibliografiske arbeidet i Norge ut fra idealet om universell bibliografisk kontroll.

4. Den historiske todelingen av norsk bibliotekvesen – også i katalogarbeidet

4.1. *Kort historikk*

De bibliografiske forholdene i et land må forstås i lys av tradisjoner og historikk. Jeg vil derfor i det følgende gi en komprimert oversikt over framveksten av det norske bibliotekvesenet fram til forrige århundreskifte. Ved å studere de ulike forutsetningene for og tradisjonene ved de norske folke- og fagbibliotekene, kan man bedre forstå hvorfor man utviklet den bibliografiske flerdelingen som eksisterer selv i dag.

De eldste bibliotekene i Norge var knyttet til religiøse institusjoner som klostre og kirker, men det er få spor igjen etter disse. I århundrenes løp avtok leseferdighetene i Norge, bokproduksjon var det også svært lite av. Det første norske trykk ble publisert i 1643. På 1700-tallet fikk man igjen boksamlinger som det er verdt å nevne.

Etter at samlingene ved de religiøse institusjonene forsvant på ulik måte, gikk norske fagbibliotek inn i et mørkt kapittel. Selv om det fantes ”lærde og opplyste menn” rundt omkring i Norge, ble studier og forskning i disse årene vesentlige knyttet opp mot universitetet i København. Da Norge ikke hadde noe eget universitet og ingen vitenskapelig institusjon som var mottaker av pliktavleverte materiale fra boktrykkerne, var de beste boksamlingene i privat eie.

De norske fag- og forskningsbibliotekene var tuftet på den tyske universitetstradisjonen, på lukkede hyller og kontroll av samlingen. Dannelsestradisjonen gjorde seg sterkt gjeldende. I USA hadde bibliotekvesenet tatt helt andre veier. Her var kunnskap mer i fokus enn tradisjonell dannelsesstenkning.

De norske folke- og skolebibliotekene er – i likhet med mange andre land – tuftet på opplysningstidens idealer. Det danske landhusholdningsselskapet etablerte allmuebiblioteker på slutten av 1700-tallet også i Norge. Mot slutten av dansketiden – i 1809 – ble Det Kongelige selskap for Norges Vel stiftet. Selskapet hadde som formål å arbeide for gjenreisning og utvikling av landet bl.a. gjennom opplysningsvirksomhet. Som et ledd i dette arbeidet ble det samlet og kjøpt inn bøker på bygdene til ”almuebogsamlinger” som ble lokalisert til prestegårdene.

Ikke alle boksamlinger ble knyttet til kirkelig virksomhet. Den første offentlige, ”profane” samlingen i Norge ble etablert i Volda i 1797, etter initiativ av Sivert Aarflot. Hensikten med samlingen var å spre opplysning. Leseselskaper for fremme av opplysning og sedelighet var også populære mange steder. Det vokste også fram boksamlinger knyttet til avholdsforeninger, arbeiderforeninger m.v.

Mellom 1830 og 1840 kom staten for første gang inn som en aktør i folkebibliotekvesenet. Dette kan ikke tolkes på noen annen måte enn at det offentlige ser at det har en rolle å spille i opplysningens fremme. I løpet av de neste 100 årene ble folkebibliotekene sakte, men sikkert lagt under offentlig eierskap.

4.2. *Bibliografisk kontroll i Norge – et historisk tilbakeblikk*

Pliktavlevering og nasjonalbibliografi

Den norske nasjonale, bibliografiske kontrollen sikres gjennom pliktavlevering av dokumenter. Den første pliktavleveringsloven for Danmark/Norge kom i 1697, men først i 1781 ble loven utvidet til også å gjelde norske trykkerier. Etter at Norge gikk i union med

Sverige, kom det i 1815 bestemmelser om at norske boktrykkere må avlevere tre eksemplar: ett til den norske legasjonen i Stockholm, ett til Universitetsbiblioteket i Oslo og ett til politidepartementet i Christiania. Denne loven var svært upopulær, og i tiden etter at den nye håndverksloven trådte i kraft (1839) og fram til 1882 var det knapt pliktavlevering. Året 1883 ble et vendepunkt; da trådte en ny og omfattende pliktavleveringslov i kraft samtidig som Norske avdeling ble opprettet ved Universitetsbiblioteket i Oslo. Norske avdeling hadde som særskilt oppgave å sørge for at norske dokumenter ble samlet inn, registrert og tatt vare på for ettertiden. Fra 1883 fikk vi dermed også en løpende nasjonalbibliografi.

Først i 1939 kom en ny avleveringslov. Nytt i denne er at de institusjoner som senere skulle bli Universitetsbibliotekene i Bergen og Trondheim fikk rekvisisjonsrett.

Den nåværende pliktavleveringslov trådte i kraft i 1990. Loven er svært omfattende og inkluderer således både papirbaserte og elektroniske dokument, kringkastingsmateriale, fotografier, musikkmateriale, film og videogrammer. Med unntak av Universitetet i Stavanger er alle universitetsbibliotekene mottakere av pliktavlevert materiale.

Katalogregelverk og utveksling av data

I kapittelet om universell bibliografisk kontroll ble det redegjort for at IFLA og UNESCO la ansvaret for å produsere de nasjonale, autoritative postene på nasjonalbibliotekene. Grunnen er at det er disse institusjonene som har ansvaret for å samle inn de dokumentene som produseres i landet og for å registrere disse i nasjonalbibliografien. Nasjonalbibliotekene er også i kraft av størrelse og ressurser de institusjonene som er best i stand til å tilpasse seg de internasjonale kravene og regelverkene, ble det hevdet.

I Norge var det fram til 1989 Universitetsbiblioteket i Oslo (UBO) som hadde rollen som nasjonalbibliotek. UBO var historisk sett sterkt knyttet til tyske universitetstradisjoner og katalogregelverket var derfor i samsvar med disse. Dette sto i motsetning til de amerikanske katalogreglene som Haakon Nyhuus brakte hjem fra USA og som kom til å danne regelverk for de norske folkebibliotekene. Ulikhetene i synet på katalogisering og valg av bibliografiske systemer fikk betydning for utviklingen i Norge.

Felles norske katalogiseringsregler skulle det dermed drøye med. Bibliotekmøtet i Drammen i 1918 satte ned en katalogkomité for å få utarbeidet felles katalogiseringsregler for folkebibliotekene. ”Av spesiell betydning for samarbeidet mellom de ulike bibliotektyper er det at man kan benytte seg av mest mulig *ensartede regler* på de forskjellige arbeidsområder. Bibliotekforeningens styre var tidlig oppmerksom på dette og fremmet forslag med sikte på en rasjonell løsning av slike spørsmål. Under årsmøtet i Drammen i 1918 foreslo således formannen at foreningen skulle nedsette en katalogkomité for å utarbeide felles katalogiseringsregler for folkebibliotekene. Han opplyste at etter de undersøkelser han hadde gjort, var de vitenskapelige bibliotekene ikke interessert i å være med i en slik komité.” (Fiskaa 1963 s. 63).

Regelsamlingen, utgitt av Norsk bibliotekforening, kom imidlertid ut først etter syv års arbeid (1925). At det tok såpass lang tid skyldtes at UBO valgte å gå inn i komiteen for å bidra til at regelverket ble harmonisert så langt mulig. I forordet til reglene går det fram at man har måttet kompromisere en del for ”...å forene to i mange tilfelle så sterkt avvikende katalogiseringssystemer som det gamle skandinavisk-mellemeropeiske system, representert av Universitetsbiblioteket, og det nyere amerikanske, representert av Katalogkomitéens forslag [...]. Når Universitetsbiblioteket har ønsket å få sin avvikende bruk opført i de felles katalogiseringsregler, er det bl.a. fordi det betrakter sig som representant for den eldre norske katalogtradisjon, og anser denne for å være i besiddelse av fordeler som berettiger den til en plass jevnside med det amerikanske system.” (Spangen 2005 s. 53-54).

Det er grunn til å legge merke til at det med dette var aksept for at man i Norge fortsatte med ulike regelverk. Man erkjente at det fantes ulike tradisjoner og hadde nok også forståelse for de praktiske følger det ville få å forlate et regelverk som har vært i bruk i en årrekke. I årene som fulgte søkte man ytterligere harmonisering og ulikehetene i praksis avtok gradvis. I 1956 tok Universitetsbiblioteket i Oslo i bruk Deweys desimalklassifikasjon (Arnesen) i *Norsk bokfortegnelse*. Den siste rest av særpraksis la Universitetsbiblioteket bort i 1966 da det gikk bort fra å ordne titler etter første substantiv i nominativ (Hegna 2002 s. 27). I mellomtiden var det for øvrig utgitt revisjoner av katalogreglene både i 1938 og 1955.

Når UBO etter hvert mer og mer tok i bruk de anglo-amerikanske katalogiseringsreglene henger dette sammen med ønsket om å tilpasse seg et dominerende internasjonalt regelverk. Slik kunne man lettere delta i en internasjonal utveksling av data i tråd med tanken om universell bibliografisk kontroll. Fra tidlig 1960-tall deltok UBO i det tidligere nevnte Library of Congress *Shared Cataloging Program* og mottok således katalogkort fra andre bibliotek via Library of Congress (LC). Etter at LC lanserte MARC-formatet i 1967, begynte Planavdelingen ved Universitetsbiblioteket i Oslo å utvikle et nasjonalt MARC-format basert på det amerikanske. Det første NORMARC-formatet forelå i 1971. Utover på 1970-tallet tilbød Library of Congress og British Library tilvekst på magnetbånd som erstatning for katalogkort. Dette rasjonaliserte det utenlandske katalogarbeidet ved UBO, men MARC-postene ble også presentert som en kilde for andre bibliotek gjennom en brønnløsning i datasystemet UBO:BOK (Fagerli 1985).

Sentralkatalogisering

Ved inngangen til 1900-årene stod det dårlig til med folkebibliotekvesenet i Norge. Det var et stort gap mellom befolkningens informasjonsbehov og bibliotekenes tilbud. Både Sverige og Danmark lå bedre an. Det var derfor behov for å bedre forholdene både når det gjaldt lokaler og bibliotekarenes kunnskaper om bibliotekdrift, ikke minst når det gjaldt samlingsutvikling. Det var derfor ikke uten grunn at kirkeminister Vilhelm Andreas Wexelsen ba Karl Fischer, J.V. Heiberg og Haakon Nyhuus om å utrede på spørsmålet: ”Hvad bør der nu gøres til fremme af folkebiblioteksagen i vort land?” (Helle 2002 s. 9).

De tilrådingene som denne komiteen kom med ble anbefalt av departementet, vedtatt av Stortinget og bibliotekreformen satt ut i livet i 1902. Ett av de første tiltakene som ble satt i verk var opprettelsen av stilling som boksamlingskonsulent, tett fulgt av opprettelsen av Folkeboksamlingenes ekspedisjon (knyttet til J. M. Stenersens forlag) i 1902. Hensikten med Folkeboksamlingenes ekspedisjon var fra departementets side først og fremst å sikre at det ble kjøpt inn litteratur som passet for boksamlingene til reduserte rater og at disse bøkene ble forsvarlig innbundet. Det var etter sigende mange tilfeldig oppbygde samlinger i bibliotekene. Gjennom *Katalog over bøker skikket for folkeboksamlinger* fikk de bibliotekansatte hjelp til å plukke ut litteratur som passet for boksamlingene og kunne deretter bestille disse gjennom Folkeboksamlingenes ekspedisjon. Komiteen hadde uttrykt at når mange bibliotek kjøper inn hver for seg ”blir mange bøger dyrere end om et samlet indkjøb fra flere biblioteker kunde finde sted. I det hele taget tror vi, at en større Kooperation, mer fællesoptræden af bibliotekerne bør tilstrebes til opnaalse af fordele paa forskjellig vis” (s. 10).

Det var svært lite kunnskap om katalogisering i norske folkebiblioteker. Haakon Nyhuus sier det slik: ”Neppe nogen af de norske folkebogsamlinger har en fuldt tilfredsstillende katalog. Som regel er de slette. De mindre og mindste bogsamlinger har sjelden trykt katalog, da de ikke magter at betale trykningsomkostningerne. Ved at benytte den ”staaende” sats til kirke departementes katalog og senere katalogiserede bøger er det muligt at sælge

særkataloger til en særdeles billig pris (f. eks. kr. 5,50 for en 8-sidig katalog i 100 ekspl. i heftet og færdig stand). Ligeledes sælges trykte katalogsedler til seddelkataloger til alle bøger i kirkedepartementets katalog og senere katalogiserede bøger til en pris av 3 øre pr seddel. Paa denne maade tænkes det rent tekniske biblioteksarbeide gjort lettere og bedre.” (Nyhuus 1963 s. 40). Gjennom sentralkatalogisering kunne man hindre at man registrerte samme dokument flere hundre ganger i bibliotekene.

Det fant sted en viss produksjon av katalogsedler i regi av Folkeboksamlingenes ekspedisjon, men prisen (4 øre per kort) var antagelig for høy. I 1916 ble prisen satt ned til 2 øre i følge Spangen (2005 s. 78). Tilbudet til Folkeboksamlingenes ekspedisjon var også begrenset til de bøkene som departementet anbefalte innkjøpt. Man var imidlertid godt kjent med at Library of Congress produserte og sendte ut katalogkort til amerikanske bibliotek. Under et bibliotekmøte i Tønsberg i 1912 ble det snakk om en avtale ”mellem alle biblioteker om *fælles* regler paa det ene eller det andet tekniske omraade”. ”I forbindelse med det siste spør foredragsholderen [Arne Kildal] om det ved foreningens hjelp skulle være mulig å løse ”den oppgave som i lange tider har ventet på norsk bibliotekvæsen: trykning og salg av katalogsedler for Universitetsbibliotekets boksamling.” (Kildal 1963 s. 46). Det ble derfor sendt en anmodning til Universitetsbiblioteket i Oslo om man kunne påta seg oppgaven med å produsere katalogdata for folkebibliotekene. Dette skulle skje etter et gradert system, gratis for noen, til salgs for andre. Universitetsbiblioteket stilte seg (1912) avvisende til dette. Saken ble senere tatt opp igjen, og utviklet seg etter hvert til å bli et krav om at det skulle produseres kort på alle bøker utgitt i Norge.

I en periode i 1920-1930-årene tilbyr Deichmanske bibliotek salg av kort på abonnementsbasis, men dette tok også slutt. Først da Biblioteksentralen opprettet sin bibliografiske avdeling i 1958 fikk folkebibliotekene tilbud om sentralkatalogisering på kort. I mellomtiden måtte bibliotekene innrette seg som best de kunne.

5. Sentrale bibliografiske produsentmiljøer i Norge

Det er to kommersielle tilbydere av bibliografiske data i Norge: Biblioteksentralen og Den norske Bokdatabasen AS (utsilt fra Forlagsentralen). I tillegg produserer også Nasjonalbiblioteket norske katalogposter, disse kan lastes ned kostnadsfritt så lenge det er til ”ikke-kommersiell” bruk. De tre institusjonene har ulike formål og ulike måter å finansiere sin drift på, men produserer delvis data for de samme typer dokumenter. Samtlige tre sentrale produsentmiljøer grunnkatalogiserer i enkelte tilfeller de samme dokumentene. I erkjennelse av at denne organiseringen ikke er samfunnsøkonomisk optimal, ble det 2. halvår 2003 satt ned en arbeidsgruppe med medlemmer fra de tre organisasjonene for å komme fram til forslag om hvordan man bedre kunne samarbeide for å sikre en mer effektiv nasjonal produksjon av data.

Beskrivelsen av de tre sentrale aktørene tar utgangspunkt i den rapporten arbeidsgruppen utarbeidet, *Nasjonal bibliografisk produksjon* (2004), men beskrivelsene og tallmaterialet er oppdaterte i samarbeid med de tre produsentmiljøene.

5.1. Biblioteksentralen (BS)

Biblioteksentralen er eid av kommunene, fylkeskommunene, Kommunenes Sentralforbund og Norsk Bibliotekforening. Biblioteksentralen driver forretningsmessig, men er en non-profit bedrift som tilbakefører overskudd til biblioteksektoren i form av produktutvikling, kompetanseoverføring, fagstipender, prosjektstøtte og støtte til ulike arrangementer. Biblioteksentralen tilbyr bibliografiske katalogposter fra sin BIBBI-base. De fleste folke- og fylkesbibliotek abonnerer på BIBBI-data. Basen består av titler tilpasset folke- og skolebiblioteksektoren fra begynnelsen av 1960-tallet. BIBBI-basens katalogposter inneholder bibliografisk informasjon om folke- og skolebibliotekrelevant litteratur, norsk og utenlandsk litteratur, skjønn og faglitteratur. I tillegg katalogiseres lydbøker, videoer, DVD, CD-ROM-er og CD-plater.

5.2. Den norske Bokdatabasen (DnBB)

Den norske Bokdatabasen ble skilt ut fra Forlagsentralen i et eget selskap fra og med 1. januar 2007¹. DnBB eies per 1. april 2007 av Gyldendal ASA (25%), H. Aschehoug & Co (W. Nygaard) AS (25%), J.W. Cappelens Forlag AS (25%), N.W. Damm & Søn AS (25%). Eierselskapet skal utvides ytterligere med eiere fra bokhandel og distributørsiden.

DnBB AS tilbyr informasjon og informasjonsløsninger til alle aktører i bokbransjen, og kunder er alle norske forlag, bokhandlere, andre forhandlere og bibliotek. Den norske Bokdatabasen (DnBB®) er en bibliografisk database som inneholder tilnærmet alle bøker som utgis i Norge.

5.3. Nasjonalbiblioteket (NB)

Nasjonalbiblioteket er en statlig institusjon under Kultur- og kirkedepartementet. Institusjonen ledes av nasjonalbibliotekar og assisterende nasjonalbibliotekar og har lokaler i Oslo og Mo i Rana.

¹.Siden intervjuene fant sted i perioden november 2006-januar 2007 kan det i sitater bli referert til institusjonens navn før eierskiftet. Feil navnebruk kan også skyldes at nye navnet ikke var innarbeidet hos respondentene

I følge rapporten *Nasjonal bibliografisk produksjon* (2004) er det bibliografiske arbeidet basert på følgende forhold/forutsetninger:

- Forvaltning av Lov om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument (1989)
- Utarbeidelse av landets nasjonalbibliografi
- Innlemmelse av alle mottatte dokumenter (pliktavleverte, kjøp, bytte, gave) i bibliotekets samlinger/katalog
- Drift av standardnummereringskontor (ISBN, ISSN, ISMN)
- Ansvar for å utarbeide retningslinjer, hjelpemidler, standarder innenfor det bibliografiske området. (klassifikasjonstabeller, katalogregelverk, nasjonalt MARC-format, nasjonale autoritetsregistre m.v.)
- Deltakelse i nasjonale og internasjonale fora innenfor fagfeltet
- Ansvar for databaser og bibliografiske tjenester (samkataloger, nasjonalbibliografi m.v.)
- Bibliografiske data skal stilles gratis til disposisjon for brukerne
- Bibliografisk rådgiving

I tillegg til norsk og norskrelatert materiale kjøper Nasjonalbiblioteket også inn utenlandske publikasjoner til sin samling. Siden det er i første rekke det norskproduserte materialet som min problemstilling er rettet mot, tas ikke NBs utenlandske akkvisisjon med i oppsettet nedenfor.

5.4. Sammenlikning av tjenestetilbud fra de tre tilbyderne

Bruk av regelverk

Regelverk	Biblioteksentralen BIBBI	Den norske Bokdatabasen (DnBB)	Nasjonalbiblioteket Norbok
Klassifikasjon	DDK5	DDK5	DDK5
Katalogiseringsregler	Norske katalogiseringsregler, nivå 2	Norske katalogiseringsregler, noe under nivå 2, noe lokale tilpasninger	Norske katalogiseringsregler, nivå 2 (+)
Emneord/sjanger	Generelle emneord, litterær sjanger, komposisjonstype (musikk), besetning (musikk)	Tesauri for emneord, sted, tid, sjanger og litterær form	Emneord på person, korporasjon og sted.
Utvekslingsformat	BSMARC (forenklet delmengde av NORMARC med tillegg av 019\$b)	Katalogiserer ikke i MARC, men data konverteres til NORMARC ved utveksling	NORMARC (med mindre avvik)
Autoritetsregister	Ja ²	Ja ³	Nei ⁴

² BIBBI emner og BIBBI personer er tilgjengelig på abonnementsbasis på Internett: <http://bibbi.bibsent.no/>

³ Autoritetsregister for person- og korporasjonsnavn (inkl. forlag). Til de felt som ikke har tesauri, brukes kontrollerte lister over lovlige verdier

⁴ Postene gjennomgår autoritetskontroll i BIBSYS. Det er ikke autoritetsregister i Norbok, men BIBSYS-avvik rettes opp i tråd med gjeldende norske katalogiseringsregler

Typer av medier

Tabellen under gir en oversikt over hvilke materialtyper som katalogiseres i Nasjonalbiblioteket (NB), Den Norske bokdatabasen (DnBB) og Biblioteksentralen (BS).

Dokumenttype	NB	DnBB	BS
Forlagbøker	X	X	X
Offentlige publikasjoner	X		X noe
Doktoravhandlinger	X		
Hefter i institusjonsserier	X	X noe	X noe
Lokalhistoriske bøker (annet enn bygdebøker, for eksempel jubileumsskrift)	X	X noe	X noe
Lydbøker (inkl. hørespill)	X	X	X
Norvegica extranea ⁵	X	X noen norske forfattere	X noe
Utenlandske bøker som ikke faller under betegnelsen norvegica extranea	X	X	X
Periodika (herunder årbøker, tidsskrifter, aviser, elektroniske tidsskrifter)	X	X noe	X årbøker
Indeksering av tidsskrifter	X		
Kringkastingsmateriale	X		
Film (utgitt for visning i kinoer etc.)	X		
Videogrammer/DVD	X noe	X noe	X
Fotografi	X		
Postkort	X		
CD-ROM (ikke lyd)	X	X noe	X noe
Lydfestinger (musikk)	X	X	X
Notetrykk	X	X sangbøker	X mest sangbøker
Kart	X	X noe	X noe, mest kartbøker
E-bøker ⁶	X		
Nettdokumenter, monografier	X	X	
Nettdokumenter, periodika	X	X	
Småtrykk	X		

Som vi ser av tabellen er det Nasjonalbiblioteket som i kraft av å være mottaksinstitusjon av pliktavlevert materiale som har den klart største porteføljen. En del av materialtypene som Nasjonalbiblioteket samler inn, er imidlertid ikke tradisjonelt folkebibliotekmateriale og dermed ikke særlig interessant for folkebibliotekene i en akkvisisjonssammenheng.

⁵ Bøker av nordmenn, om nordmenn eller om Norge utgitt i utlandet. Oversettelser av norske forfattere utgitt i utlandet er eksempel på denne kategorien. Gjelder alle dokumenttyper, for eksempel også musikk-CD-er

⁶ Bøker som tilbys i salg, og som krever et eget leseprogram og evt. en fysisk leseenheter (for eksempel e-bokleser).

Totalvolum på produksjon:

Institusjon:	Database	Antall poster 2006	Årlig tilvekst
Biblioteksentralen	BIBBI	180 000	Ca 12 000, herav ca 6 400 norske titler
Den norske Bokdatabasen	DnBB	182 000	Ca. 10 000 (inkludert planlagte titler)
Nasjonalbiblioteket	Norbok	384 347 ⁷	15 600

Registrerte titler fordeler seg slik (2006):

Dokumentkategori	BIBBI	DnBB	Nasjonalbiblioteket
Bøker	9 521	8 618 (herav 1655 skolebøker)	11 500
Hefter i institusjons- serier	Et lite antall	Har ikke tall	Fins ikke eksakte tall (rapport fra 2004 anslår 4 800)
Lydbøker	541	347	440
Lydfestinger (musikk)	816	91	550
CD-ROM	24	11	225
Kart	Et lite antall	63	150
Periodika (årbøker)	Et lite antall	26	13 000
Video/DVD	1 249	37	260

Når det gjelder antall katalogiserte enheter er det viktig å være klar over at mens Nasjonalbibliotekets tall representerer norske utgivelser og norvegica extraena vil de to andre institusjonene også inkludere utenlandske titler.

På monografisiden er det grunn til å tro at alle tre institusjoner dekker mesteparten av norske forlagsutgivelser. Når tallet fra Nasjonalbiblioteket er vesentlig høyere, skyldes dette at de katalogiserer mer lokallitteratur, småtrykk og utgivelser fra diverse "kjøkkenbordforlag".

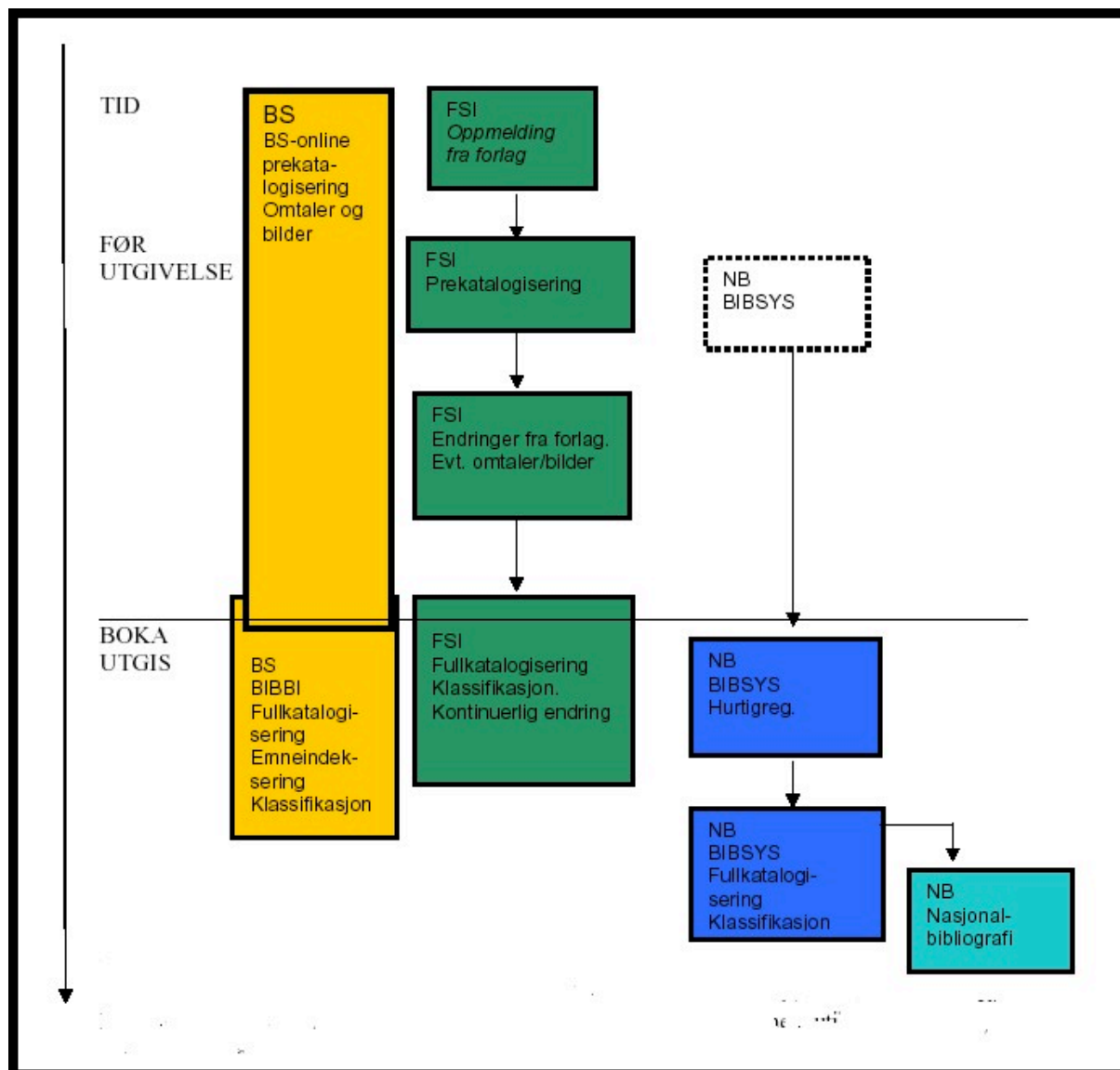
Når det gjelder lydbøker, lydfestinger og især filmmateriale har Biblioteksentralen det største tilfanget.

Tidspunkt for registrering av titler

Figuren under⁸ illustrerer når de ulike institusjonene produserer metadata. For BS og DnBB sin del mottas det forhåndsmeldinger fra forlag. I BS blir disse gjort tilgjengelige i BS-online (nettbutikk på Internett), ikke i BIBBI-basen.

⁷ Base Norbok inneholder monografisk materiale i vid betydning. Musikk, løpende ressurser m.v. er registrert i egne baser

⁸ Da denne er hentet fra publikasjonen *Nasjonal bibliografisk produksjon (2004)* brukes betegnelsen FSI som det som nå er Den norske Bokdatabasen (DnBB)

Den norske Bokdatabasen og BIBBI katalogiserer bøkene omtrent samtidig, like før eller umiddelbart etter utgivelse. Nasjonalbiblioteket, som baserer sin katalogisering på pliktavlevering fra trykkeri og forlegger, er noe senere ute. Her hurtigregistreres boka i BIBSYS, deretter katalogiserer den i same base. Katalogposter som inngår i Nasjonalbibliografien overføres til nasjonalbibliografisk database hos Nasjonalbiblioteket.

5.5. Det flerspråklige Bibliotek (DFB)

I tillegg til de tre store produsentmiljøene på norsk materiale fyller Det flerspråklige bibliotek ved Deichmanske bibliotek en vesentlig funksjon når det gjelder mer fjerntliggende språk.

På hjemmesiden deres⁹ presenterer de seg slik:

- Vi skal være kompetanse- og veiledningssenter på bibliotektilbud til innvandrere og flyktninger overfor landets fylkes- og folkebibliotek.

⁹ <http://nyhuus.deich.folkebibl.no/deichman/dfb/index.html>

- Vi er innkjøps- og katalogavdeling for litteratur på 30 forskjellige språk.
- Vi fungerer som nasjonal fjernlåssentral for litteratur til flyktninger og innvandrere.

Det flerspråklige Bibliotek ble etablert som egen avdeling i 1983. På det tidspunkt hadde Deichmanske bibliotek allerede bygget opp en betydelig samling på sentrale innvandrerspråk. I dag finansieres driften delvis av Oslo kommune (25 %) og delvis av staten (75 %).

Bibliotek som ønsker det kan bestille depoter direkte fra Det flerspråklige Bibliotek. I tillegg kan man abonnere på innkjøpsordningen via tjenesten "Felleskjøp." Slik kan bibliotekene bygge opp egne samlinger på de mest vanlige innvandrer- og asylsøkerspråkene i kommunene. Utvalget av bøker foretas av ansatte på Det flerspråklige Bibliotek i samråd med språkkonsulenter. De samme språkene tilbys over flere år, slik at bibliotekene kan bygge opp samlinger over tid. I 2007 ble det gitt tilbud på bokpakker av forskjellig størrelse og pris på språkene arabisk, kurdisk, persisk, polsk, russisk, somali, thai og urdu i tillegg til tospråklige barnebøker på en rekke språk. Katalogdata, i transkribert form, følger med forsendelsene.

Selv om katalogarbeidet til Det flerspråklige Bibliotek er vesentlig for folkebibliotekene, kommer jeg ikke til å diskutere deres rolle i fortsettelsen. Mitt fokus er leverandørene av det norske bibliotekmaterialet.

6. Organisering av det bibliografiske arbeidet i folkebibliotekene

6.1. *Intern organisering ved hovedbiblioteket*

Av de 18 bibliotekene i undersøkelsen var det fire som var organisert med selvstendig katalogavdeling. Dette var bibliotek i kommuner med mer enn 50 000 innbyggere. Ett av disse rapporterte at katalogavdelingen antagelig vil forsvinne som egen enhet ved den pågående omorganiseringen. Ved fem andre bibliotek hadde katalogavdelingene blitt fjernet ved omorganiseringer de siste årene. Dette er bibliotek med innbyggertall mellom 25 000 og 80 000. I enkelte tilfeller har katalogavdelingene blitt innlemmet i andre, større enheter, andre steder er ansvaret etter omorganiseringen lagt til flere avdelinger. Ofte er innkjøps- og katalogfunksjonen knyttet sammen.

Selv om det finnes en egen katalogavdeling, blir musikkmateriale katalogisert av musikkansvarlige der hvor slike finnes. Dette skyldes at man må ha særskilt kunnskap om musikk for å kunne registrere dette materialet. Det var også en tendens til at barneavdelingene enten katalogiserte barnebøkene selv, eller i det minste ble trukket inn i registreringsarbeidet. Dette ble begrunnet med at barneavdelingene noen steder har en spesiell organisering av materialet (for eksempel kategorisering) eller at de ønsker å kontrollere alderskodingen (ofte kalt "be-muing") eller å angi emneord og/eller sjangerangivelse i tråd med brukernes terminologi. Ved mange av bibliotekene var det for øvrig en klar ansvarsfordeling katalogisatorene i mellom etter type materiale (for eksempel en egen ansvarsperson for lokalsamling) eller medium (DVD-er, lydbøker etc). Jeg fikk også inntrykk av at katalogiseringsoppgavene i de mellomstore og større bibliotekene var delegert til enkeltpersoner og dermed ikke kun framsto som et kollektivt ansvar. Om delegering av ansvar til den enkelte sa en av de intervjuede at det tidligere ikke var så klart hvilke arbeidsoppgaver man hadde, "alle gjorde alt": "Når du begynner å dele det opp og gir alle hvert sitt ansvarsområde så blir det liksom litt mer struktur på det har jeg følelsen av; og det blir [...] en bedre jobb fordi du hele tida kan spore tilbake."

Ved de mindre bibliotekene så bildet annerledes ut. Disse er ikke så spesialiserte og man har også færre personer å spre katalogiseringen på.

Jeg fikk ikke noe klart inntrykk av hva de intervjuede syntes om at katalogavdelingene forsvinner. Omorganiseringen ble stort sett referert som en ren kjensgjerning, noe som antagelig tyder på at det er aksept for denne ordningen. En bibliotekar bemerket at katalogisering tidligere var konsentrert om én person i en egen organisatorisk enhet. Etter omorganiseringen var arbeidsoppgavene spredt på flere. Intervjuobjektet fortalte at rutinene var blitt enklere og at flere hadde fått bibliografisk kompetanse. Etter vedkommendes mening fungerte den nye ordningen bedre.

Det kom også noen vitnesbyrd om det motsatte. Det falt noen spredte bemerkninger om at katalogisering tydeligvis ikke ble sett på som et viktig felt lengre. I ett tilfelle virket det som om omorganiseringen delvis var begrunnet i at katalogisering skulle nedtones. Enkelte mente at når de gikk av med pensjon ville det bli mindre kunnskap om og mindre fokus på katalogisering i biblioteket.

Ved noen bibliotek hvor man har en desentralisert modell, dvs at katalogisering er spredt over flere organisatoriske enheter, ble det nevnt at man ikke hadde noen arena hvor man kunne diskutere katalogfaglige problemstillinger. Flere steder kunne man ikke redegjøre for hele den bibliografiske virksomheten ved biblioteket fordi en eller flere personer var fraværende på møtet. Denne type fragmentering og manglende kunnskap om totalproduktet er klart uheldig.

En slik organisering kan føre til at man over tid utvikler særpraksis som vil gå ut over konsistensen og kvaliteten til katalogen.

Samtlige steder var arbeidet organisert slik at ansatte som katalogiserer også inngår i vaktordningen. Dette ble sett på som helt nødvendig. Gjennom kontakt med publikum forstår man hva de etterspør og hvordan de søker informasjon. Dette gir dermed svært nyttige indirekte tilbakemeldinger til de som registrerer samlingen. Det gis for øvrig også enkelte tilbakemeldinger fra skrankepersonalet, for eksempel når man ser at det ville være nyttig å lage analytter eller spesielle emneinnganger til postene.

Ved alle bibliotekene med fagutdannet bibliotekar var katalogisering bibliotekarenes domene. Der hvor merkantilt personale katalogiserte, ble det gjort etter anvisning fra bibliotekar. Det var gjerne skjønnlitteratur og enklere faglitteratur som ble overlatt til merkantilt personale i tillegg til påføring av eksemplarer, kassasjon, klargjøring og annet mer rutinepreget arbeid.

Dette tyder på at man i bibliotek med fagutdannet personale mener at katalogisering er et kvalifisert arbeid som fortrinnsvis bør gjøres av bibliotekarer.

6.2. Arbeidsdeling i forhold til filialnettet

I de aller fleste tilfellene katalogiserer hovedbiblioteket for filialene. Filialene ferdigstiller gjerne bøkene selv og står også for kassasjon. Ved et par av bibliotekene har filialene et annet biblioteksystem. I disse tilfellene katalogiserer filialen selv. Denne situasjonen er midlertidig. I framtiden vil filialene få samme biblioteksystem som hovedbiblioteket. En av filialene var i ferd med å skifte status til skolebibliotek. Kun ett bibliotek rapporterer om at det katalogiseres ved filialen som en tilsynelatende permanent ordning.

Ikke alle bibliotekene ble bedt om å begrunne hvorfor de katalogiserer for filialene. I de samtalene hvor vi kom inn på dette, var det klart at dette virker rasjonaliserende.

6.3. Katalogarbeidets omfang, ressursbruk og service

Det var tydelig at bibliotekene la vekt på at brukerne skulle ha tilgang til bøker og andre medier så snart som mulig etter utgivelse. Man la derfor vekt på kort leverings- og behandlingstid. Noen biblioteker hadde som mål at dokumentene skal finnes på hylla dagen etter eller høyst i løpet av et par dager etter mottak. Selv de som ikke var fullt så a jour prioriterte alltid dokumenter som var reserverte eller som man erfaringsmessig vet blir etterspurt. Det synes være gjengs praksis at bøkene fullkatalogiseres før de settes i omløp.

Siden min undersøkelse omfatter bibliotek av svært ulik størrelse, vil tilveksten variere tilsvarende. Det minste biblioteket hadde en tilvekst på rundt 500 eksemplarer, det største lå på over 80 000.

Da jeg startet intervjurunden håpet jeg å kunne gjøre noen kalkyler på produksjon per årsverk. Jeg ønsket å vurdere om det var noen sammenheng mellom produksjon og bibliotekets strategi for å registrere samlingene. Flere forhold gjorde at det ikke var grunnlag for å sammenlikne bibliotekenes bibliografiske produksjon per årsverk:

1. Det var vanskelig for bibliotekene å angi eksakt hvor mye stillingsressurser de har avsatt til bibliografisk arbeid siden ingen i utvalget mitt hadde gjort tidsstudier de siste årene
2. Ved bibliotekene kombinerer man katalogoppgaver med andre oppgaver i utstrakt grad. Tilvekst- og katalogarbeid er i stor grad koblet sammen. Det er ofte de samme som kjøper inn og registrerer materialet

3. Det var ulikt hva det enkelte biblioteket la i begrepet bibliografisk arbeid. Mens noen bibliotek regnet inn tid brukt til kassasjon, magasinering, omplassering, omklassifisering og generelt vedlikehold, begrenset andre aktiviteten til nesten utelukkende å omfatte katalogisering av ny tilvekst
4. Bibliotekene hadde ulikt statistikkmateriale. Noen kunne skille mellom titler og eksemplarer, andre ikke. Det er selvsagt langt mindre arbeidskrevende å påføre eksemplarer enn å katalogisere unike titler. Uten å ha statistikk på antall titler ville større bibliotek med filialnett komme langt bedre ut enn et lite bibliotek som stort sett bare har ett eksemplar per tittel
5. Bibliotek med musikksamling ville komme særlig dårlig ut da musikkmateriale er mer omfattende å katalogisere enn forlagslitteratur

Jeg konkluderte med at det med utgangspunkt i forholdene listet over ikke var mulig å framskaffe tall som klart ville indikere om det er mest effektivt å importere poster fra sentrale leverandører, katalogisere selv eller å bearbeide andre biblioteks poster. De tallene som bibliotekene kom opp med var likevel interessante. Bibliotekene anslo at mellom 4,1 % og 13,3 % av årsverkene ble brukt til bibliografisk arbeid (basert på det innholdet dette hadde i det enkelte bibliotek). Gjennomsnittet lå på 8,3 %.

Mitt inntrykk er at det utføres færre bibliografiske årsverk enn før og at det produseres mer per årsverk enn tidligere. Siden det ikke er gjort tilsvarende undersøkelser tidligere kan jeg ikke belegge dette med tall, men baserer antagelsen på hva bibliotekene forteller meg. De fleste bibliotekene sier de er relativt å jour med tilvekst. Flere viser også til en gledelig utvikling i så måte: ”Vi er veldig å jour nå [...]. For noen år siden sto det i hauger og lass av bøker og ventet på å bli katalogisert, men nå, nå er vi veldig å jour, stort sett hele tiden.” I dette biblioteket skyldtes den forbedrede situasjonen endringer i innkjøpsrutiner som førte til en jevnere flyt i arbeidsprosessen samt at man ved å knytte innkjøpet opp mot Biblioteksentralen mottok mange flere poster ferdig katalogisert fra BS’ side. Ved et annet bibliotek formulerte man seg slik: ”Det er jo hele tiden endringer som skjer [...]. Nå gjenbraker vi mye data, sånn at vi er mer effektive og bruker mindre tid.” Det er videre mitt inntrykk at bibliotekene ikke ønsker å prioritere mer ressurser til det katalogfaglige arbeidet, men er ute etter å rasjonalisere arbeidet ytterligere. Disse holdningene var tydeligst på de mindre bibliotekene hvor jeg fikk biblioteksjefene i tale. En av de intervjuede sa at hun for øyeblikket overhodet ikke var jour med katalogisering av tilvekst. På spørsmål om man burde ha avsatt flere ressurser til registrering, ble det svart: ”Nei, jevnt over så ser jeg at det blir litt for lite, så hvis vi hadde hatt mer ressurser [...]. Men jeg har ikke lyst til å prioritere mer på den tida vi har samla sett [...]. Jeg ser at det er såpass mange andre ting som krever tid [...]. Det er viktig med den utadrettede virksomheten.[...]. Jo enklere det er for oss da med registrering, jo bedre er det.” Man svarte videre at man var ute etter å rasjonalisere det bibliografiske arbeidet ytterligere under forutsetning av at ”behovene våre blir ivaretatt”. Denne holdningen fant jeg igjen hos mange av intervjuobjektene.

På to områder var bibliotekene ikke å jour: musikkmateriale og materiale til lokalsamling. Fellesnevneren her er at dette er materiale hvor det ikke finnes særlig tilbud på bibliografiske poster, bibliotekene blir derfor overlatt til å katalogisere selv. Dette påvirker katalogiseringseffektiviteten negativt. De små bibliotekene som vesentlig baserer seg på musikktilbudet fra Biblioteksentralen, er unntatt. Det er de store bibliotekene som kjøper inn bredt av både musikktrykk og lydfestinger som blir rammet av denne tilsynelatende mangelen på bibliografiske poster. Dette underskuddet på poster vil bli diskutert under kapittel 9.1 (Mangel på data fra sentrale leverandører).

Når det gjelder lokalsamlingen uttrykker så å si samtlige bibliotek en kollektiv skyldfølelse. En sier det slik: ”Vi har lyst til å drive med lokalsamlingen, men det er tiden som har satt begrensninger hittil.” Samtlige bibliotek opplyser at de primærregistrerer lokale utgivelser. De ser dette som helt naturlig, i og med at dette materialet oppstår lokalt og ofte er vanskelig å oppspore. De mener også at de er bedre egnet til å sette emneord og lignende på dette materialet, siden det er de som kjenner de lokale forholdene best. Bibliotekene lager også analytter på artikler i bøker og tidsskrifter. Man ser det som formålstjenelig å samarbeide med lokalhistoriske foreninger. Fylkesbibliotekene bygger for øvrig også opp lokalhistoriske samlinger innen sitt distrikt.

I tillegg til å holde unna for løpende tilvekst, har mange bibliotek prioritert kassasjon. Flere bibliotek har en nullvekstpolitikk, ikke minst av plasshensyn. I tillegg har mange bibliotek hatt store oppryddingsaksjoner i forbindelse med nedlegging av filialer og ved avvikling av fylkesbibliotekets samlinger (se 6.5 Fylkesbibliotekene). De fleste rapporterer at det er lite tid til vedlikehold av katalogen som for eksempel registrering av eldre materiale eller omklassifisering. Noen bibliotek har omklassifisert de klassene hvor det var mest endringer fra 4. til 5. utgave av Deweys desimalklassifikasjonssystem (norsk, forkortet utgave), men de har latt alle klasser hvor det bare er mindre endringer (for eksempel utvidelse av antall desimaler) stå uendret. Noen bibliotek med større musikksamlinger beklager at de ikke har fått omklassifisert musikktabellen.

6.4. Interkommunalt katalogfaglig samarbeid

Fire av bibliotekene i min undersøkelse deltar i samarbeid om felles katalog med bibliotek i andre kommuner. To av disse samarbeidsprosjektene har sitt opphav i ønsket om et katalogsamarbeid, mens de resterende to peker på andre forhold som utløsende faktorer.

Det bibliografiske samarbeidet innebærer ingen spesialisering, alle bibliotekene katalogiserer etter ”først til mølla”-prinsippet. Etter hvert som andre legger seg på postene, blir disse kvalitetsvurdert og feil rettet opp. Denne korrekturlesingen og oppretting av feil er særlig viktig der hvor det ikke er fagutdannede bibliotekarer som katalogiserer. Siden samarbeidet innebærer felles klassifisering og emneord, må man ha en felles policy på dette. Man har derfor etablert faglige fora hvor disse og andre katalogfaglige spørsmål diskuteres.

Ellers er det ulikt hvor langt samarbeidet strekker seg. Samarbeid rundt transport, bibliografisk arbeid og arrangementer syns å være et fellestrekk. Ellers har man vært mer tilbakeholdende med å gå inn på felles innkjøpspolitikk og emnefordelinger mellom bibliotekene. En av de intervjuede uttrykte dette slik: ”Det er et litt flytende spørsmål dette. Jo åpnere bibliotekverdenen blir, jo åpnere blir samlingene for hverandre også [...]. Det er fremdeles [...] kommuner vi prater om. Vi forholder oss til hver våre innbyggere og må på en måte tilby dem et likeverdig tilbud uavhengig om de bor i den kommunen eller den kommunen. Derfor må vi ha våre separate samlinger, ja, men selvfølgelig tilgjengelige for hverandre.”

Denne typen samarbeidsmodeller er etter mitt skjønn en riktig vei å gå. Dette er i tråd med ABM-utviklings anbefaler om etablering av større og sterkere faglige enheter. Ved å inngå i et større bibliotekmiljø kan man løse oppgaver som man tidligere ikke hadde ressurser eller kompetanse til. På det bibliografiske området vil stordriftsfordelene føre til at man samlet sett kan registrere flere titler. Man vil også få økt kvalitetssikring i basen og felles ansvar for autoritetsregistre. Samarbeidet fører til at man må utvikle felles policy for det bibliografiske arbeidet som igjen fører til behov for katalogfaglige fora. På denne måten vil det bli skapt en bevissthet om katalogarbeidet. Det er derfor all grunn til å tro at samarbeidet også vil føre til

en kompetanseheving blant personalet. For at dette skal skje bør ett eller flere av bibliotekene i samarbeidet ha mer ressurser og kompetanse enn de øvrige.

I tillegg til de opplagte katalogfaglige fordelene vil det også være andre stordriftsfordeler både av administrativ og økonomisk art. Konsortieløsninger gir bedre grunnlag for å kunne forhandle pris på katalogdata og til å stille krav til biblioteksystemleverandørene. Alle de fire bibliotekene hadde skiftet datasystem i samarbeidsperioden og derved utarbeidet kravspesifikasjon i fellesskap. Ved å slå seg sammen fikk de trolig en bedre pris og oppfølging enn de hadde fått om de kontaktet systemleverandørene enkeltvis. Mulighet for felles server gir økonomiske besparelser i løpende driftsutgifter. Også på det bibliografiske området kan man kutte kostnader. Ved å opptre som et konsortium får man for eksempel rabatt på katalogdata fra Biblioteksentralen.

Jeg tror at denne form for samarbeid vil øke i omfang, og at man også etter hvert vil samordne ressursene ytterligere. Felles lånereglement og serviceerklæringer finnes allerede flere steder, og det er grunn til å tro at man etter hvert også vil samordne innkjøpspolitikk og utlånstider samt å utarbeide felles bibliotekplaner. På det bibliografiske området kan man tenke seg et utvidet samarbeid for å framheve lokalsamlingene, herunder digitalisering, utvikling av bildebaser og samarbeid om metadata.

6.5. Fylkesbibliotekene

Flere av bibliotekene jeg har intervjuet er eller har vært vertsbibliotek for fylkesbibliotek og deler dermed katalog med fylkesbiblioteket. Fylkesbibliotekene har tradisjonelt sett kjøpt inn materiale, blant annet i henhold til emnefordelingsplanen, og har også bygget lokalhistoriske samlinger for regionen. Noen fylkesbibliotek har hatt/har eget personale som registrerer samlingene, mens andre har kjøpt bibliografiske tjenester fra vertsbiblioteket. Ett bibliotek påpekte at det ikke er helt uproblematisk å ha to bibliografiske miljøer delt i tråd med forvaltningsnivåene. Slik ble det mindre kontakt og dermed ikke arenaer til å diskutere katalogfaglige problemer. Mitt inntrykk er at det bibliografiske samarbeidet er langt mer fremtredende der hvor flere kommuner har gått sammen om én katalog enn det er mellom fylkes- og vertsbiblioteket.

Utredningen *Et nytt løft: Fylkesbiblioteket – revitalisert, ikke utrangert* (Statens bibliotektilsyn 2002) konkluderte med at fylkesbiblioteket framover burde rette seg inn mot oppgaver knyttet til:

- Rådgiving og kompetanse
- Planlegging og samordningstiltak
- Forsøks- og utviklingsarbeid

(s. 39).

I tråd med dette går flere fylkesbibliotek nå i retning av å avvikle operative oppgaver og nedlegger blant annet innkjøps- og katalogfunksjonene. For noen av vertsbibliotekene i undersøkelsen er rollen deres i denne nye situasjonen allerede avklart, mens andre ventet på at avtalen med fylkesbiblioteket skulle reforhandles og var usikre på hvordan ansvarsfordelingen ville bli framover. Midlene som fylkesbibliotekene har brukt til mediekjøp blir i en del tilfeller fordelt mellom kommunene i regionen. Enkelte vertsbibliotek vil overta de operative funksjonene som tidligere lå ved fylkesbibliotekene, for eksempel ansvaret for lokalhistorisk samling. Denne reallokeringen vil bety økt innsats på det bibliografiske området for de folkebibliotekene som blir berørt.

Fylkesbibliotekenes samlinger har i en del tilfeller vært atskilt fra vertsbiblioteket. Når fylkesbibliotekene avviker samlingene sine må disse overføres til og/eller integreres med allerede eksisterende samlinger. Dette innebærer mye arbeid – også katalogmessig – for vertsbibliotekene.

Den utviklingen vi ser i dag med avvikling av operative oppgaver ved fylkesbibliotekene vil antagelig fortsette. *Bibliotekreform 2014* (ABM-utvikling 2006b s. 60) sier følgende:

For å kunne ta på seg nye utfordringer, bør det regionale biblioteknivået skille tydelig mellom drifts- og utviklingsoppgaver. Skal morgendagens regionale bibliotekoppgaver være knyttet til rådgivning, kompetanseutvikling, samordning og forsøks- og utviklingsarbeid, må ressursene frigjøres fra dagens driftsoppgaver knyttet til medieforsyningen og driftsoppgaver knyttet til mobil bibliotekvirksomhet.

[...] Omfordelingen av ansvar må også bety en omfordeling av ressurser mellom fylkesbibliotekene og de kommunale bibliotekene. En slik omstilling bør ikke resultere i at det framtidige medietilbudet til innbyggerne i regionen blir svekket.

På direkte spørsmål om de opplevde at fylkesbiblioteket hadde flagget noen ”politiske” meninger eller hadde kommet med strategier og klare anbefalinger til hvordan det bibliografiske arbeidet burde være organisert, var svaret ganske unisont nei. Det kom utsagn som ” Nei, de bryr seg ikke om hvordan vi katalogiserer” og ”Vi sitter på hver vår tue”. I ett fylke eksisterer det et katalogfaglig forum som blir sammenkalt ved behov for å samordne praksis, men det var stort sett det største biblioteket i regionen som tok initiativ til møtene.

Fylkesbibliotekene ble riktignok kreditert for å ha initiert regionale samsøk, men bortsett fra i ett fylke opplevde man ikke at fylkesbiblioteket var en premissleverandør på katalogområdet. I dette fylket hadde man argumentert sterkt for at alle bibliotekene burde abonnere på BIBBI-data fra Biblioteksentralen for å sikre kvalitet og konsistens, ikke minst når man skal bygge opp en god fellessøketjeneste. Fylkesbiblioteket forhandlet i dette tilfellet fram en abonnementsavtale for hele fylket. Ved ett av bibliotekene som i denne forbindelse gikk over fra å katalogisere selv til å bruke BIBBI-data, sa man at fylkesbiblioteket hadde sett det som en pedagogisk oppgave å argumentere for at alle bibliotekene skulle ha de samme grunnlagsdata. Dette var formidlet til bibliotekene i rundskrivs form. Om dette sier en ansatt ved ett av bibliotekene i fylket: ”Vi ville jo følt at det hadde vært utillatelig sært å stå utenfor den typen samarbeid, så det var aldri noe spørsmål når dette kom opp. Det er klart vi er med vi også.” I et annet bibliotek i samme fylke sier man at avtalen som fylkesbiblioteket har framforhandlet på BIBBI-data er svært positiv og har ført til at: ”... en del av de små bibliotekene som ikke hadde råd til å kjøpe BIBBI-data faktisk har begynt å bruke det. Vi har hatt noen møter, og det er press på alle bibliotek at vi skal bruke BIBBI-data. Det er veldig viktig for oss.” Også på andre felt jobbes det for å få tjenester og varer tilrettelagt for alle samtidig. ”Vi jobber jo nå mye med regionalt samsøk og alle fellesløsninger på gjenfinning forutsetter en del fellesløsninger på registrering.”

Det kom også fram andre meninger. Ett bibliotek påpekte at fylkesbiblioteket ikke hadde instruksjonsrett, og framhevet den kommunale selvråderetten. Andre påpekte at fylkesbibliotekenes kompetanse er avtagende siden man blir stadig mindre operativ på området. Fylkesbibliotekenes rolle må derfor være som katalysator, for eksempel i form av å skaffe inn ressurspersoner ved behov.

Ut fra de opplysningene bibliotekene kommer med, går utviklingen mot at fylkesbibliotekene blir mindre operative på det bibliografiske området. Dette vil nødvendigvis føre til at man taper katalogfaglig kompetanse og at man derfor på sikt ikke vil være i stand til å gi kvalifiserte råd eller selv utvikle tjenester. Dette innebærer at man må overlate mer

operasjonelt ansvar til de ressurssterke bibliotekene i regionen og i større grad stå for de overordnede/policyrettede initiativene.

Mange fylkesbibliotek har sett det som en prioritert oppgave å initiere og i noen tilfeller utvikle fellessøk. I teorien skal disse søketjenestene være sømløse, dvs omfatte alle bibliotek i fylket, men i praksis er dette ofte ikke tilfelle. Dette skyldes både tekniske og økonomiske forhold. Som sluttbrukertjeneste betraktet er disse tjenestene ganske mangelfulle. Man får for eksempel ikke uten videre bestilt dokumenter og blir heller ikke vist til bibliotek utenfor regionene som måtte ha dokumentene det søkes etter. Varierende datakvalitet gir brukeren tolknings- og identifikasjonsproblemer. Videre er fellessøkene i ulik grad integrert i den enkelte bibliotek katalog.

Utvikling av fellessøk er en oppgave som etter mitt syn ikke er egnet for en ”bottom-up”-løsning, men en tjeneste som må utvikles sentralt og gi tilgang til felles nasjonale ressurser med mulighet for geografisk avgrensning. Det trengs betydelig kompetanse på tjenesteutvikling, bibliografisk arbeid, dublettkontroll og ”vasking” av data for å utvikle en slik tjeneste. Det er derfor svært positivt at det nå er nedsatt en arbeidsgruppe bestående av representanter for Nasjonalbiblioteket og ABM-utvikling som gjennom et forprosjekt skal utrede forutsetninger, premisser og forventinger til én felles søke- og bestillingstjeneste for norske bibliotek (Norgesbiblioteket). Arbeidsgruppen skal basere sine forslag på standarder anbefalt i Rammeverksprosjektet i Norsk digitalt bibliotek og bibliografiske standarder basert på regelverk utviklet av Nasjonalbiblioteket gjennom Den norske katalogkomité.

Bibliotekreform 2014 (ABM-utvikling 2006b s. 60) sier følgende:

Dagens fylkesbibliotek har definerte oppgaver knyttet til lokalhistoriske samlinger for regionen. Dette bør videreføres i tettere samarbeid med andre bibliotek i regionen, og det bør knyttes opp til utvikling av nye tjenester og samarbeid innen abm-sektoren.

Fylkesbibliotekene bør i tråd med utviklings- og koordineringsoppgavene de skal utføre stimulere til å synliggjøre og videreutvikle de lokalhistoriske samlingene. Dette er et noe forsømt område per i dag. I tråd med diskusjonen om den gradvise avviklingen av bibliografisk kompetanse i fylkesbibliotekene, bør deres rolle etter mitt syn være initierende og støttende, mens det faktiske ansvaret for utvikling av tjenester bør legges til ressurssterke bibliotek i regionen. Det vil bety en omfordeling av ressurser mellom fylkebibliotekene og de(t) ansvarlige bibliotek(ene).

I tråd med koordineringsansvaret bør fylkesbibliotekene i større grad sikre at bibliotekene i fylket kan arbeide under likeverdige bibliografiske forhold. Det er et faktum at enkelte bibliotek ikke ser seg råd til å abonnere på data fra sentrale leverandører. Det er grunn til å anta at de ulike registreringsstrategiene ved bibliotekene gir negativ effekt på kvalitet både i den enkelte katalog og ved fellessøk. Fylkesbibliotekene bør derfor arbeide for å oppnå konsortieavtaler med sentrale leverandører av katalogdata og ellers arbeide for at tilgangen på data skal gjøres enklere og mer fullstendig. Det er flere ytre faktorer som gjør at det bibliografiske arbeidet ved folkebibliotekene i dag ikke er optimalt. Fylkesbibliotekene burde arbeide aktivt for å bidra til økt rasjonalisering og samordning, også nasjonalt.

Fylkesbibliotekene har flere steder tatt en ledende rolle når det gjelder interkommunale samarbeidsløsninger. Ved at fylkebibliotekene aktivt tar denne typen koordinerings- og utviklingsansvar gir de også et betydelig bidrag til den bibliotekfaglige utviklingen i fylkene.

6.6. Katalogfaglig samarbeid med fengselsvesenet

I mitt utvalg har flere bibliotek inngått samarbeidsavtaler med de statlige fengselsbibliotekene. I følge *Bibliotekreform 2014* (ABM-utvikling 2006b s. 128) går denne

ordningen for statlig finansierte fengselsbibliotek ut på at Justisdepartementet holder lokaler og inventar mens Kultur- og kirke departementet dekker utgiftene til lønn og medier. Avtaler mellom ABM-utvikling og den enkelte kommune og avtaler mellom kommunen og anstalten regulerer virksomheten ytterligere.

ABM-utvikling slår fast at den nåværende ordningen for fengslene er rasjonell og formålstjenelig. Ved å inngå driftsavtaler med et større folkebibliotek i området, sikrer man at fengselstjenestene knyttes til et faglig miljø som kan gi tjenester og også impulser til faglig utvikling. Bibliotekene jeg snakket med virket godt fornøyd med ordningen. Det virker som om man anser det for rasjonalt at fengselsbibliotekarene er ansatt av kommunen og at mediekjøp og innlemmelse i katalog følger samme rutiner og prosedyrer som for folkebiblioteket. Det ble pekt på at fengselsbibliotekene har spesielle behov, og at disse gir seg utslag i at det kjøpes inn litteratur, musikk og lignende som man vanligvis ikke kjøper inn til folkebiblioteket. Ett bibliotek pekte på at dette førte til et økt press på katalogpersonalet og fengselsbibliotekaren måtte derfor bruke noe av tiden sin på å registrere materiale.

6.7. Katalogfaglig samarbeid med skolebibliotekene

Grunnskolen

I følge *Bibliotekreform 2014* (ABM-utvikling 2006b s. 61) er ca 2/3 av de som arbeider i skolebibliotek i grunnskolen helt uten bibliotekfaglig utdanning. Bibliotekfaglig utdanning er definert som minimum 30 studiepoeng. Skolebibliotekarer bør inneha både pedagogisk og bibliotekfaglig kompetanse. Med den forholdsvis beskjedne bibliotekfaglige utdanningen som skolebibliotekarene som helhet besitter, er det derfor de fleste steder et stort behov for et tett samarbeid mellom skole og bibliotek for å sikre at skolebibliotekene drives effektivt og fyller de oppgavene som de er satt til å ivareta.

Selv om skolebibliotekene er regulert av opplæringsloven, er det også vist til disse i *Folkebibliotekloven* (1985), paragraf 6: ”Det skal være et organisert samarbeid mellom folkebiblioteket og de kommunale skolebibliotekene.”

Jeg ønsket derfor å undersøke hva slags samarbeid man har på det bibliografiske området og hvordan dette er organisert. Jeg har dermed sett bort fra alle andre typer samarbeid mellom folkebibliotek og skolebibliotek som for eksempel depotfunksjoner, utlån av klassesett, lånesamarbeid, klassebesøk eller andre typer opplæringstiltak og konsulentvirksomhet. Det viste seg at det er gradforskjeller her. Noen bibliotek føler et stort ansvar ovenfor skolebibliotekene i sine kommuner, mens andre ikke har klart å etablere et samarbeid. I *Bibliotekreform 2014* (ABM-utvikling 2006b s. 66) sies det tydelig at initiativet til et samarbeid om skolebiblioteket må komme fra eier eller skolehold:

Skolebiblioteket som ressurs i skolen krever også kontinuitet rundt driften. Det vil si forutsigbarhet i bemanning, ressurstilfang og skolebibliotekets status i institusjonen. Det innebærer en planmessig utvikling av skolebiblioteket over tid med et spesielt blikk på kompetanseheving. Initiativet til dette må komme fra skoleeierne og –lederne. En helhetlig tenkning i kommunen rundt skolebibliotek og folkebibliotek har vist seg som en god strategi for å heve kvaliteten på skolebibliotekene.

To av folkebibliotekene viser til at manglende samarbeidsvilje fra skolene er grunnen til at man ikke har fått på plass en organisert fellesløsning. Selv om det ikke ble uttrykt direkte, framsto det som om noen av bibliotekene følte at de hadde blitt pålagt å samarbeide av kommunen. Andre fortalte at folkebiblioteket selv tatt kontakt med skolemyndighetene for å presentere hva folkebiblioteket kunne tilby og gjennom dette hadde oppnådd et fruktbart

samarbeid. Et par av kommune hadde arbeidet aktivt for at det skulle opprettes koordinatorstillinger for skolebibliotekene. Disse stillingene vil knyttes til folkebiblioteket.

I en del kommuner er det bevisst valgt samme dataløsning for skole- som for folkebibliotekene. Her har folkebibliotekene kunnet bistå med kravspesifikasjoner og vurderinger. Ca 1/3 av bibliotekene har systemansvar av ulik grad for skolebibliotekene, for eksempel ved at skolebibliotekene ligger på folkebibliotekets server og at dataansvarlig ved folkebiblioteket har hjulpet med eller forestått installasjon av systemet. Folkebibliotekene gir også kurs og opplæring i katalogisering, søk i basene og IKT-drift og det er ofte jevnlig kontakt gjennom møtevirksomhet.

Når det gjelder katalogsamarbeidet, ser man at der hvor man har valgt samme katalogsystem stilles folkebibliotekenes katalogdata til benyttelse for skolebibliotekene, ofte i form av at man legger inn en kopi av folkebibliotekets base samt autoritetsregistre i skolebibliotekenes system. I Bibliofil gis skolebibliotekene også tilgang til dugnadsbasen slik at man får tilgang til de samlede katalogressursene i Bibliofil-fellesskapet. Dugnadsbasen er nærmere beskrevet under i kapittel 10.1.

Ett bibliotek var i en særstilling. Her hadde alle folkebibliotekene som var knyttet til fellesbasen katalogisert skolebibliotekenes materiale. Man hadde også inngått avtale om at skolene foresto innkjøp mens folkebibliotekene katalogiserte løpende tilvekst.

Blant de bibliotekene som ikke har samme type datasystem ble det antatt at det fant sted betydelig grad av egenkatalogisering i skolebibliotekene. I noen tilfeller fins det heller ikke datasystem. Disse folkebibliotekene var usikre på om folkebibliotekets data ble gjenbrukt.

Selv om det var noe varierende interesse for skolebibliotekene i barne- og ungdomsskolene, var intervjuobjektene ganske samstemte i synet på hvilken rolle folkebibliotekene skal ha i et eventuelt samarbeid. Skolebibliotekene er skolens ansvar, det er skolens ressurser som må brukes til å drive disse bibliotekene. Folkebibliotekene kan imidlertid stille sin kunnskap til rådighet for skolebibliotekene på ulike måter.

Det er varierende grader av samarbeid med skolebibliotekene i grunnskolen.

Folkebibliotekene har faglig sett mye å tilby skolebibliotekene, ikke minst på det bibliografiske området. Forutsetningen for samarbeid må være at det er et gjensidig ønske. Det virker formålstjenelig å overføre de ressurser den enkelte skole bruker på katalogarbeid til det lokale folkebiblioteket. Midlene som denne ordningen vil føre med seg kan benyttes til å etablere koordineringsstillinger knyttet til folkebiblioteket. På denne måten sikrer man også mer likhet mellom skolene.

Det er påfallende at det samarbeides tettere der hvor skole- og folkebibliotek har felles system. Det er bibliotekene som inngår i interkommunale felleskataloger som har gått lengst i å integrere og samarbeide med skolebibliotekene. Ved at skolebibliotekatalogene finnes i fellesbasen sikrer man bedre katalogfaglig samordning og kvalitet.

Biblioteksentralen har laget tilbudspakker til skolebibliotek i grunnskolen sammenkoblet med folkebibliotekenes abonnement. Der folkebiblioteket har BIBBI-abonnement får skolebibliotekene data ved at man samlet sett øker prisen med 20 %. Dersom folkebiblioteket har bundet mesteparten av mediebudsjettet til Biblioteksentralen (BS+ kunde) tilbys skolebibliotekene fri bruk av BIBBI-data. I følge Kjersti Feiring Myrtrøen i Biblioteksentralen (epost 20. april 2007) er disse tilbudene ikke særlig kjent blant skolebibliotekarene. Da tilgang til BIBBI-poster ville sikre god kvalitet i skolebibliotekatalogene, burde det være et anliggende både for folkebibliotekene og Biblioteksentralen å bevirke at disse tas i bruk.

Videregående skole

I følge *Bibliotekreform 2014* (ABM-utvikling 2006b s. 62) er det langt større grad av fagutdannede bibliotekarer i videregående skoler, 57 % i 2004. Flere av folkebibliotekene rapporterte at det var fagutdannede bibliotekarer på denne skolebibliotektypen i kommunene deres. Skolebibliotekene i videregående skoler har ofte et annet biblioteksystem enn folkebibliotekene. Det ble nesten ikke rapportert om noe formelt samarbeid mellom folkebibliotekene og de videregående skolene. Ett bibliotek var imidlertid kombinasjonsbibliotek med et bibliotek i videregående skole. Flere nevnte at de videregående skolene er et fylkeskommunalt ansvar og således faller inn under fylkesbibliotekets ansvarsområde.

Det synes noe underlig at det blir rapportert om lite formelt samarbeid mellom de to bibliotektypene. Det er grunn til å anta at elever i videregående skoler er brukere av folkebiblioteket i kommunen, og at det ville være behov for samarbeid på flere plan. På det bibliografiske feltet skulle man anta at det var behov for samarbeid rundt blant annet analysing av litteratur. Det er mulig at det er større grad av uformelt samarbeid enn det min studie tyder på. I et sømløst perspektiv blir forvaltningsnivåene mindre betydningsfulle.

6.8. Katalogfaglig samarbeid med andre institusjoner

I ett tilfelle finner det sted katalogsamarbeid mellom et folkebibliotek og en høyskole. Her er ansvarsfordelingen at høyskolens personale foreslår titler som skal kjøpes inn mens folkebiblioteket forestår innkjøp (som regel to eksemplar av hver bok) og registrerer materialet i sin katalog. Folkebiblioteket låner høyskolen materiale som studentene ved lærestedet kan bruke på dagtid og har også utlån fra sine samlinger. Dette betyr at folkebiblioteket kan betjene både ordinære studenter og fjernstudenter og er et praktisk eksempel på en sømløs bibliotekjeneste og i tråd med de anbefalingene som gis i *Bibliotekreform 2014* (ABM-utvikling 2006b s. 80):

Studentene er i stor grad brukere ”på tvers”, dvs. de er brukere av både folke- og fagbibliotek for innhenting av kunnskapsressurser i sin studiesituasjon. Det gjelder ikke minst fjernstudentene. Utviklingen av et variert tilbud av mastergrader gjør at stadig flere voksne som kombinerer arbeid med studier, vil ha behov for bibliotekjenester på et høyt nivå uten å være i daglig kontakt med studiestedet. Dette krever at bibliotekene samhandler for å imøtekomme disse brukernes bibliotekbehov. Universitets- og høyskolebibliotekene må tilrettelegge sine tjenester for disse brukerne slik at brukerne kan få tjenestene direkte fra institusjonene. For å komme fjernstudentene i møte må bibliotekene legge større vekt på utvikling og drift av nettbaserte tjenester. Samtidig vil mange fjernstudenter eller deltidsstudenter gå veien om det lokale folkebiblioteket. Denne samhandlingen mellom bibliotekene er en del av den sømløsheten som må tilstrebes.

Det er også andre institusjoner som ”outsourcer” bibliotekjenester til folkebibliotek. I mitt materiale finnes det både forskningsinstitusjoner, statlige institusjoner og kommunale virksomheter som betaler bibliotekene for å kjøpe inn, registrere og gi tilgang til materialet.

7. Samlinger, innkjøp og registrering i folkebibliotekene

7.1. *Sammensetning av samlingene*

Ett av de spørsmålene jeg stilte bibliotekene var hva slags materiale som inngår i samlingene. Spørsmålet ble stilt med tanke på å identifisere de enkelte bibliotekenes bibliografiske behov. De fleste nevnte at porteføljen bestod av bøker, lydbøker, film, tidsskrifter og aviser. Språkkurs og CDROM-plater ble også nevnt. I tillegg finnes det mange steder samlinger av ”fremmed skjønn” det vil si skjønnlitteratur på enkelte europeiske hovedspråk som engelsk, fransk, tysk spansk og italiensk. Hvor mange språk som tilbys var tilsynelatende avhengig av bibliotekets størrelse. De større bibliotekene kjøper også inn faglitteratur på engelsk. Noen bibliotek har samlinger av litteratur på ”fjernere” språk, andre baserte seg helt på depotordninger fra Det flerspråklige Bibliotek her. Alle bibliotekene rapporterer at de har en lokalsamling. Noen har utviklet billedbaser på grunnlag av samlingen av lokalhistoriske bilder, andre har ulike typer spesialsamlinger ofte basert på donasjoner fra enkeltpersoner. De større bibliotekene har spesialsamlinger av musikk (lydfestinger og notemateriale), men selv de minste bibliotekene hadde noe tilbud på lydfestinger med basis i kulturfondutsendelsene på musikk.

Det finnes fremdeles mer ”historiske” formater som grammofonplater, kassetter, mikroformer og video i bibliotekenes samlinger. Da min studie retter seg mot tilvekst, gikk jeg ikke inn på disse typer formater.

Audiovisuelle formatet som lydbøker og filmer på DVD blir etterspurt i økende grad. Ellers er det fremdeles det fysiske, tekstlige formatet som dominerer. MP3-filer har ennå ikke slått gjennom som bibliotekmedium.

De aller største bibliotekene i min undersøkelse hadde innlemmet et mindre antall Internettdokumenter i katalogen. Som eksempel på dette nevnte man løpende ressurser (tidsskrift eller årsrapporter) hvor det ikke (lenger) fins en trykt kilde. E-bøker ble ikke rapportert innkjøpt på det nåværende tidspunkt.

Ellers har flere bibliotek lenkesamlinger av elektroniske ressurser på Internett som en del av sitt tilbud til publikum. Disse ressursene inngår imidlertid ikke i katalogen selv om dette kan sies å være tradisjonelt bibliotekmateriale som referanseverk (ordbøker, leksika o.l.). Det ble sagt at man antok at det trykte materialet i mange år ville være det viktigste materialet i folkebibliotekene.

7.2. *Strategier for innkjøp*

Som jeg har vært inne på i kapittel 6 (Organisering av det bibliografiske arbeidet i folkebibliotekene), er det en tydelig rasjonaliseringstenkning hos bibliotekene. Det er et gjennomgående trekk at man ønsker å bruke så lite personalressurser på katalogfunksjonen som mulig for å få frigjort tid til andre oppgaver. De økonomiske sidene ved katalogisering er også et viktig anliggende for mange bibliotek. Det samme kan sies om anskaffelsesprosedyrene: her ønsker man å bruke så lite interne ressurser som mulig for å anskaffe relevant litteratur som kommer ut på hyllene til publikum så hurtig og effektivt som mulig. For å få en full forståelse av hvordan bibliotekene agerer, er det etter mitt syn formålstjenelig å studere noen anskaffelses- og registreringsstrategier.

Flere av bibliotekene har nylig hatt anbudsrunder på medieinnkjøp. I ett tilfelle var dette initiert av kommunens innkjøpssjef og omfattet flere kommuner i regionen. I de andre

tilfellene gjaldt anbudene kun kommunen. I hvilken grad anbudene fant sted etter initiativ eller press fra kommuneadministrasjonen eller på bibliotekets eget initiativ selv fikk jeg ikke noe klart bilde av.

Hvilke funksjoner og krav som var med i anbudsinnbydelsene syntes å variere. De fleste bibliotek inkluderte plasting og annen istandgjøring. Ett bibliotek hadde lagt ut det de kalte et totalanbud, hvor også metadata var inkludert. Et annet sa at selv om de ikke hadde gjort dette i denne omgang, ville de vurdere et totalanbud når avtaleperioden med nåværende leverandør gikk ut. Jeg fikk inntrykk av at man i økende grad vurderer å inkludere leveranse av både medier og metadata ved anbudsinnbydelsene.

Det er naturlig at bokhandlerkjedene/enkeltbokhandlere vil gi anbud på leveranse av bøker. Lokalt bokhandel har mye goodwill hos bibliotekene, de leverer som regel raskt og yter jevnt over meget god service sies det. Alle bibliotekene rapporterer derfor at man foretar innkjøp i lokal bokhandel, dette gjelder særlig kjøp av lokallitteratur, ekstraeksemplarer eller ”hasteinnkjøp.”

De bibliotekene som hadde hatt anbud på leveranse av medier hadde tatt ulike valg. De fleste rapporterte at valget som hovedleverandør falt på Biblioteksentralen, mens ett bibliotek hadde valgt å gi oppdraget til to ulike bokhandlere. Også bibliotek som ikke har hatt anbud på innkjøp av media, har inngått avtaler som sikrer rabatter ved kjøp.

7.3. Biblioteksentralens markedsstrategi

Både i forløperen, Folkeboksamlingenes ekspedisjon, og senere i Biblioteksentralen ble statsrefusjonen bundet opp slik at bibliotekene ikke sto fritt til å disponere dette beløpet, men måtte kjøpe bøker i disse institusjonene. I 1990 ble det slutt på statstøtte til Biblioteksentralen og i 1993 trakk staten seg også ut som aksjeeier. Bibliotekene har derfor i en drøy tiårsperiode kunnet gjøre alle innkjøp utenfor Biblioteksentralen dersom man ønsket det.

Biblioteksentralen har i de siste årene lansert nye produkter for at bibliotekene skal bruke dem som hovedleverandør av medier. Den mest omfattende avtalen er tilbudet om å bli BS+ kunde. Alle bibliotek som inngår avtale om å bli BS+ kunde binder opp 65 % av budsjettet sitt i Biblioteksentralen. Tilbudet gjelder både for små og store bibliotek. Disse kundene får blant annet prioritert levering og 40 % rabatt på BIBBI-data. I tillegg kan alle grunnskoler i kommuner med BS+ abonnement få gratis BIBBI-poster.

Andre tilbud som binder budsjettene til Biblioteksentralen er BS Bestselgerabonnement og abonnement på årbøker, tegneserier og bokserier både for barn og voksne. Ett tilbud av nyere dato er BS Medievalg hvor bibliotekene kan abonnere på basispakker med norske bøker, lydbøker, film og musikk. Pakkene er forhåndsdefinerte, men bibliotekene kan selv velge mellom fire størrelser. P.t. varierer de individuelle pakkene prismessig fra 1 000 til 100 000 kroner. BS peker på fem fordeler med dette tilbudet:

1. Bibliotekene sparer tid på innkjøpsprosessen
2. Frigjort tid kan benyttes til publikumsarbeid og formidling
3. Bibliotekene får bedre oversikt over utgivelser fram i tid
4. Raskere levering i og med at dokumentene er forhåndsbestilt
5. Forutsigbar økonomi – midlene bindes opp i starten på året

De aller fleste bibliotek som jeg snakket med kjøpte medier fra Biblioteksentralen i større eller mindre grad.

Det virket som om de bibliotekene som bruker mesteparten av sitt budsjett hos Biblioteksentralen gjennomgående er mer fornøyd enn de som baserer seg på kjøp av medier fra flere kilder. Bibliotek som har gått over til å kjøpe mer hos Biblioteksentralen de siste årene sier at det nå katalogiseres mer, og at en mye større andel av bokpostene kan dekkes via BIBBI-abonnement. Koblingen mellom økt servicenivå, raskere levering og rabatt på data som BS+ abonnementet innebærer, ser altså ut til å skape fornøyde kunder.

De bibliotekene som ikke har gått inn på denne ordningen, er derimot mer kritiske. Disse bibliotekene ønsker å stå fritt i forhold til hvor man kjøper inn medier, og bruker derfor lokal bokhandel i større grad. Dette "straffer" seg økonomisk ved at de må betale mer for BIBBI-data og ved at ikke får samme service. En av de intervjuede sa at Biblioteksentralen framsto mer og mer som en kommersiell aktør. Da jeg ba om nærmere presisering av hva vedkommende la i dette ble det sagt: "De begynner å tilby kundene sine å bli BS+ kunder for da får man de og de fordelene. De vil ha kontroll over mediebudsjettet vårt. Da sier de at hvis du blir BS+ kunde da må du bruke så og så stor andel av mediebudsjettet ditt hos oss. De ansetter kundeveiledere [...] som jobber direkte ut mot kunden og som prøver å behandle oss så pent de kan. De legger om markedsføringa si på en sånn måte at vi begynner å se ord som man har sett i andre deler av den kommersielle verden, [...] mer bedriftsøkonomisk tankegang."

Flere bibliotek jeg snakket med nevnte at det relativt nylig kom et stort prishopp på katalogdata uten å presisere dette nærmere. En bibliotekansatt satte dette i sammenheng med BS+ kundeordningen. Vedkommende mente å huske at Biblioteksentralen hadde sagt at dersom man gikk over til å bli BS+ kunde ville man betale omtrent det samme som man hadde gjort til da, mens andre kunder ville få en prisstigning på ca 25 %. Vedkommende mente dette indirekte tvang bibliotekene til å binde bokbudsjettet til Biblioteksentralen: "Det er en måte å pushe bibliotekene til å kjøpe mer bøker av dem ved å sette opp prisen på BIBBI-data og si at hvis dere kjøper for mer enn så og så mye, så får dere billigere BIBBI-data [...]. De tenker business, tydeligvis, men de tenker business på en veldig merkelig måte [...]. Alle mann eier jo likt. I gamle dager var det jo mer likhetstenkning [...], men det tror jeg forsvant ut på -90-tallet. Nå er du enten en god kunde, en mellomgod kunde eller en dårlig kunde i Biblioteksentralen."

7.4. Bokhandlenes tilbud

Tilbudsspekteret hos bokhandlerne er noe snevrere enn hos Biblioteksentralen når det gjelder ikke-boklig materiale. Man tilbyr riktignok lydbøker, men mindre film og musikk. Til gjengjeld satser man på materiale som Biblioteksentralen ikke tilbyr, i første omgang lokale utgivelser.

Det syns først og fremst å være service som er bokhandlenes store konkurransefortrinn.

Bibliotekene rapporterer at bøkene kommer ferdig plastet og blir levert på døra. Leveransetiden er også svært kort. På grunn av dette ønsker noen bibliotek å ha lokal bokhandel som hovedleverandør av bøker.

Bokhandlene får sine metadata gjennom Den norske Bokdatabasen. Det virker ikke som om det er noe særlig markedsføring av denne katalogtjenesten verken fra bokhandlerne eller fra Den norske Bokdatabasens side. Det første skyldes kanskje at man fremdeles i begrenset grad knytter metadata og innkjøp sammen i anbudet, det andre kan ha sammenheng med at tidligere framstøt fra Forlagsentralen om salg av katalogdata ikke har gitt ønsket økonomisk resultat.

I min undersøkelse valgte noen av bibliotekene å abonnere på BIBBI-data selv om man primært eller i stor grad foretar innkjøp hos bokhandel. Man var svært bevisst på at man dermed måtte betale langt mer for å abonnere på metadata enn de bibliotekene som binder store deler av bokbudsjettet til BS. Andre kjøpte data fra Den norske Bokdatabasen eller produserte dem selv.

8. Strategier for katalogisering

8.1. Ulike kilder for nedlasting av data

Bibliotekene ble bedt om å angi hva som er deres primære strategi for å registrere samlingen. Nedenfor gis katalogiseringskilder som bibliotekene har oppgitt for norsk materiale:

Bibliotek	BIBBI	FS	Regionale samsøk	Valg ut fra bibliotek-system	Bibliofil dugnadsbase	Navngitte enkeltbibliotek	NB/ BIBSYS
1	X				X		BIBSYS
2	X		X		X		Samkat.
3	X				X		
4		X	X			X	Sambok, BIBSYS
5 + 6 (fellesbase)	X			X		X	Av og til Sambok, BIBSYS
7	X			X			
8	X				X		Sambok, BIBSYS sistevalg
9	X				X	X	
10	X				X		
11		X				X	Sjelden Samkat., BIBSYS
12	X				X		Av og til Sambok, BIBSYS
13	X					X	Sjelden Samkat., BIBSYS
14	X		X		X		
15+ 16 (fellesbase)	X				X		
17						Av og til	
18	X				X	X	Sjelden Samkat., BIBSYS

Med unntak av ett av bibliotekene som abonnerte på data fra DnBB er det absolutte førstevalg data fra sentral leverandør. For Bibliofilbibliotekene er dugnadsbasen et klart andrevalg. Andre bibliotek oppgir også at man foretrekker å hente data fra bibliotek med samme biblioteksystem som dem selv. For spesielt materiale (for eksempel musikk) går man direkte til de baser der man håper å finne posten man leter etter.

Ellers er base Sambok noe mer populær enn BIBSYS som kilde til katalogposter. Dette har sammenheng med at man i eller via samkatalogbasene finner katalogdata fra andre folkebibliotek. Samkatalogen benyttes både til å kopiere postene man finner der direkte eller

til å lokalisere eierbibliotekene for deretter å gå inn i en enkelt katalog og kopiere posten derfra. Når man klikker seg videre fra Sambok til lokal katalog, skyldes dette at man ønsker å laste ned poster tilpasset folkebibliotekenes behov. Vektingssystemet i Norsk samkatalog premierer ikke poster fra folkebibliotekene. Dersom det finnes en nasjonalbibliografisk post vil denne danne grunnlaget for beskrivelsen. Som alternativ til dette velger man primært en BIBSYS-post, deretter kommer data fra andre kilder. Denne vekting gjenspeiler et ønske om å sikre god bibliografisk kvalitet på postene. For folkebibliotekene er postene fra nasjonalbibliografien og BIBSYS mindre tilfredsstillende. Folkebibliotekene ønsker seg poster med generelle emneord, sjangerbetegnelser, bemuing m.v., noe disse postene ikke gir. Nasjonalbibliografiske poster har verken generelle emneord, bemuing eller sjangerbetegnelser og omtales derfor som ”magre” på informasjon. BIBSYS brukes mye til fjernlån, men postene betegnes ofte som ”enkle”, ikke tilpasset folkebibliotekenes behov.

Av utenlandske baser nevnes Library of Congress, British Library, Rex og Libris, men det er bare de største bibliotekene som går utenlands for å hente poster.

Når man bevisst velger å hente data fra bibliotek som bruker samme biblioteksystem, skyldes dette at import av poster oppfattes som enklere når man bruker samme system. Disse forholdene vil bli behandlet senere.

8.2. Kjøp av data fra Biblioteksentralen og DnBB

To av bibliotekene i undersøkelsen abonnerte på data fra Den norske Bokdatabasen, ett katalogiserte selv og resten abonnerte på data fra BIBBI-basen.

Det er et ønske om rasjonell og kvalitetsmessig katalogisering som ligger bak bibliotekenes agering. Det biblioteket som katalogiserte selv, sluttet å abonnere på BIBBI-data for noen år siden fordi man syntes dataene kom for sent. Man har siden vurdert det slik at man ikke hadde noe å tjene økonomisk på å bruke data fra BS, men biblioteket hadde ikke foretatt noen tidsstudier og kalkyler for å underbygge dette. Biblioteket produserer dataene raskt og effektivt og mente at de holdt høy kvalitet. Man hadde imidlertid ikke låst seg til denne ordningen, men var åpne for å vurdere å gå over til data fra sentral leverandør senere ¹⁰.

Andre bibliotek har gått andre veien, det vil si bort fra å katalogisere selv til å kjøpe data. Ved ett bibliotek ble det sagt at det var økonomisk/administrative hensyn som lå bak skiftet, men også et ønske om å ikke skille seg ut på dette området. Den interne debatten var preget av utsagn som ”Hvorfor skal vi være annerledes? Det må jo være en grunn til at alle de andre gjør det på den måten?” De to bibliotekene som nylig hadde startet med å kjøpe poster, hadde ikke kommet så langt at man hadde evaluert ordningen eller foretatt tidsstudier, men virket godt fornøyd med skiftet av praksis: ”Det er ikke tatt noen tidsstudier på det, men det føles som en lettelse at det meste ligger, at man bare kan gå inn og rette på postene i stedet for at man katalogiserer fra scratch på det som ikke ligger i dugnadsbasen heller.”

Det er et gjennomgående trekk at selv om bibliotekene ønsker å godta så mye som mulig av postene fra sentrale leverandører, så ser de det som en selvfølge at det må gjøres visse endringer. Dette begrunnes med at det er nødvendig å tilpasse dataene til lokal bibliotekpraksis og til de lokale samlingene. ”Biblioteksentralen katalogiserer de bøkene vi kjøper fra dem [...]. Flere er katalogisert og da går det selvsagt fortere selv om vi må bearbeide postene [...]. Vi må få det inn i vårt system, våre emneord og våre ting, men de bibliografiske dataene ligger jo der.”

¹⁰ Dette biblioteket har i ettertid inngått avtale om innkjøp av materiale og metadata fra Biblioteksentralen etter en anbudsrunde på anskaffelse

Det ble framholdt av enkelte at praksis fra leverandørene er å levere teoretisk korrekte data beregnet på at alle har like behov. Slik er det ikke, hevder bibliotekene. Dette er særlig merkbart når det gjelder klassifikasjonen. Her opplever de fleste bibliotekene at Biblioteksentralen opererer med alt for lange sifre. Det er særlig praksis med å legge numre fra generelle hjelpetabeller som kritiseres. De fleste bibliotekene ønsker korte klassenumre både i basen og som oppstillingssignatur. På den andre siden vil de aller største bibliotekene ha behov for findeling fordi de kan ha mye litteratur innen enkelte grupper. I ett intervju ble dette formulert slik: ”Når du har en samling må du tilpasse klassifikasjonen.” En annen sier: ”På klassifikasjon hender det jo at vi ikke kommer fram til samme resultat. Jeg syns jo og at det er viktig at vi har konsekvens i egen katalog – at vi sjekker litt: hvor har vi den typen bøker fra før - og bruker den praksisen vi har hatt tidligere.”

Et annet forhold bibliotekene trekker fram er at de sentrale katalogdataleverandørene sitter i rene katalogmiljøer fjernt fra publikum. I folkebibliotekene møter alle som katalogiserer publikum og erfarer hva de etterspør og hvordan de formulerer behovene sine. Dette gir impulser til endringer eller tillegg til de emneordene som kommer fra sentrale leverandører. Dette gjelder også sjangerangivelse.

Bibliotekene stoler ikke blindt på at dataene fra de sentrale leverandørene er korrekte. Dette er basert på erfaring. Feil forekommer: ”Kjernerdataene er en hjelp og det ligger der selv om vi må se over det og, for det hender jo at det er en trykkfeil og sånt, det skal ikke underslås.” Bibliotekene var imidlertid gjennomgående meget milde og forståelsesfulle i sin kritikk når det gjaldt trykkfeil. Det ble for øvrig rapportert at det var færre feil i BIBBI-postene enn tidligere.

Det ble også fremhevet at leverandørene er inkonsekvente over tid. Det får konsekvenser for bibliotekene når man endrer registreringspraksis underveis, enten det gjelder behandling av flerbindsverk eller serier.

Ved innlemming av data i lokal katalog gjør man av grunnene nevnt over vurderinger av kvaliteten på postene, retter eventuelle opplagte feil og gjør tilpasninger til lokal katalogpraksis. Siden bibliotekarene er trent i å vurdere bibliografiske data, bruker de ikke mye ressurser på å se gjennom posten. Et av intervjuobjektene sier det slik: ”Man har gjort det så mange ganger at man vet nøyaktig hvor man skal stoppe når øyet glir nedover [posten].” Dette er ”[...] fordi man er trent, ser stor forskjell når man for eksempel har praktikanter.” Opprettinger og tilpasning til lokal praksis krever en del ressurser, avhengig av hva man gjør endringer på.

Det vil uansett være slik at bibliotekene må gjøre en del nødvendige grep for å innlemme posten i sitt katalogsystem. Dette omfatter:

- Sjekking av navneformer og eventuell innlemmelse av autoritetsdata i bibliotekenes lokale autoritetsfiler. Dette inkluderer alle personnavn, korporasjonsnavn, emnedata og for noen også forlag
- Påføring av fortsettelsesnoter på tidligere bøker i fortsettelsesserier
- Kobling av poster som hører sammen ved hjelp av lenkefelt
- Påføring av hyllesignatur
- Påføring av eksemplar(er)

Når det gjelder litteratur på ’innvandrers- og asylsøker-språk’ abonnerer bibliotekene på data fra Det flerspråklige Bibliotek. Man er veldig godt fornøyd med denne ordningen. Fordi man ikke har språklig kompetanse og heller ikke behersker transkribering og translitterering i

særlig grad, er tjenesten til uvurderlig hjelp. Tidligere hadde man kun et primitivt identifiseringssystem, nå kan man tilby brukerne bibliografiske data.

Som vi har sett tidligere abonnerer bibliotekene med ett unntak på data fra sentrale leverandører. Brorparten av det bibliografiske arbeidet består i bearbeiding av data. Da dataene fra Den norske Bokdatabasen og Biblioteksentralen er ulike, har bibliotekene noe ulik strategi for bearbeiding av disse. Jeg har derfor funnet det formålstjenelig å beskrive endringene som gjøres i postene leverandør for leverandør.

8.3. Endringer i Biblioteksentralens poster

Alle som abonnerte på poster fra Biblioteksentralen brukte disse som førstevalg ved katalogisering: ”Vi tar så mye som mulig fra BIBBI. Det er politikken. Når vi først kjøper de postene, skal vi bruke dem så mye som mulig også.”

Man er jevnt over godt fornøyd med kvaliteten på BIBBI-postene. Det ble hevdet at kvaliteten var blitt bedre de siste årene og det er merkbart større utvalg. Kommunikasjonen ut mot bibliotekene er også blitt bedre. Det ble også sagt at postene nå tilbys tidligere enn før. En bibliotekar nevnte spesielt at Biblioteksentralen fikk mange ulike innspill fra bibliotekene og at hun syntes at BS balanserer godt mellom de ulike behovene. Dette biblioteket var godt fornøyd med kvaliteten og sa at det bare var detaljer man var misfornøyd med. En annet bibliotekar tok til orde for at de større bibliotekenes behov ofte ikke tas til følge: ”Vi har vært med på flere møter på Biblioteksentralen og vi kommer med krav. Og så får vi hele tiden til svar at: Vi har jo snakket med de og de og de bibliotekene og de sier -. Det er så mange små bibliotek som ikke gidder å tenke katalog og bare sier: Ja, ja, det er jo bedre enn ingenting. Vi får jo noe, vi har jo ikke tid til å gjøre noe med det.”

Bibliotekene rapporterer at de prøver å følge Biblioteksentralen så mye som mulig. Mange sier også at de endrer mindre enn før: ”Når BIBBI gjør en forandring så setter vi oss ned og ser på hvordan vi kommer ut av dette med minst mulig arbeid for oss.”

I det følgende gis en oversikt over de viktigste endringene som bibliotekene gjør på BIBBI-data:

Emneord

Bibliotekene ønsker flere emneord per post enn det BIBBI-dataene gir. De legger derfor selv til emneord. Noen nevnte at de gjennomsnittlig hadde tre emneord per katalogpost. Det legges vekt på at man setter emneord ut fra kjennskap til hva publikum etterspør. Dette gjelder særlig for barnelitteratur. Ett bibliotek var i så måte særlig kritisk til Biblioteksentralens emneordsetting. Vedkommende pekte på at emneordene i noen tilfeller ikke var i tråd med brukernes terminologi. Eksempler som ble brukt i denne sammenheng var ”Utklippsbøker” i stedet for ”Scrapbøker” og den tidligere bruken av ”Kjønnsliv” som emne. ”Vi tenker veldig mye på publikum når vi setter emneord [...]. Publikum må kunne søke på ”Dronning Sonja” – ferdig med det - mens bibliotekarer har en helt annen tankegang.” I Biblioteksentralen finnes formen *Sonja, dronning, gemalinne til Harald V, konge av Norge, 1937-* i tråd med gjeldende katalogiseringsregler. Etter bibliotekets egen praksis å dømme var vel først og fremst mangel på henvisning fra *Dronning Sonja* det ble referert til her.

Ett bibliotek fjernet for øvrig indikator 2 i NORMARC på emneordene, fordi man ikke ønsket å skille mellom hovednummer og alternative numre. Det kan diskuteres hvor nyttig denne praksisen er i og med at alle emner veies likt ved emnesøk i dette biblioteket.

Emneordenes språkform

BIBBI-poster som er registrert etter år 2000 har emneord både på bokmål og nynorsk i separate NORMARC-felt. Før denne tid tilbød Biblioteksentralen kun bokmålemneord med angivelse av eventuelle avvik på nynorsk. Bibliotekene måtte dermed selv endre emneordene manuelt. Etter stort påtrykk fra nynorskkommunene er målformene nå blitt sidestilt. Delfelt \$9 i emnefeltene angir hvorvidt emnet er på bokmål eller nynorsk eller om formen er lik i begge målformer. Nynorskbibliotekene er svært fornøyd med denne endringen.

Man må anta at det i alle kommuner i landet finnes både bokmåls- og nynorskbrukere. Siden de fleste biblioteksystemene har lagt til rette for at brukeren selv kan velge dialogspråk mot basene, anså jeg det som det interessant å finne ut om bibliotekene beholder begge språkformer. Selv om det ikke er foretatt en retrospektiv konvertering, vil det å tilby emneord på begge målformer være en service man kunne overveie. I en overgangsfase vil man derved måtte håndtere at søkene ikke ville gi fullstendige treff, over tid vil man pga kassasjon kunne bygge opp en jevnbyrdighet i forhold til språkform.

Bibliotekene i undersøkelsen har en emneordssetting som er i tråd med kommunenes offisielle målform. Nynorskkommunene beholdt imidlertid begge målformer, mens bibliotekene i bokmålskommuner ikke ønsker nynorskemneord. Biblioteksentralen har lagt forholdene til rette for å imøtekomme disse ønskene. I følge Kjersti Feiring Myrtrøen i Biblioteksentralen (e-post 10. april 2007) ønsket de bibliotekene som tok initiativet til å få nynorskemneord i BIBBI-postene å tilby brukerne både bokmåls- og nynorskemneord. De mente at brukerne deres også søkte på bokmål. Biblioteksentralen introduserte derfor en egen delbase "BIBBI nynorsk" med emneord på begge målformer.

Bokmålskommunene ønsket derimot bare emneord på bokmål. For denne gruppen bibliotek opprettet Biblioteksentralen basen "BIBBI bokmål". Bibliotek som henter data direkte i BIBBI-basene kan derved importere poster med kun bokmålsform på emneordene om de ønsker det. Det var noe forvirring i bibliotekene rundt de tekniske forholdene. I følge Kjersti Feiring Myrtrøen henter bibliotek som bruker Mikromarc og Aleph postene fra BIBBI-basene, mens Bibliofilbibliotekene får tilsendt poster med både bokmåls- og nynorskemneord. Bibliofilbibliotekene kan velge å lage filtre for å sile ut uønskede data. Når flere av Bibliofilbibliotekene rapporterer at de fysisk fjerner nynorskemneord er dette fordi man ikke har gjort de nødvendige innstillinger til å sile bort uønsket målform.

Et problem som Aleph-bibliotekene meldte var at bokmål- og nynorskemnene havnet i samme indeks og dermed skapte støy. Dette bør systemleverandøren rette opp.

Pre- eller postkoordinering av emneord

Biblioteksentralen tilbyr emneord i streng, gjerne omtalt som prekoordinering av emneord. Deres emneordpraksis sprang i sin tid ut av Sears List of Subject Headings som er beregnet på små og mellomstore engelskspråklige bibliotek. Emneordene i Sears List of Subject Headings ligger relativt tett opp til Library of Congress sin praksis, det vil si prekoordinering. Termene er knyttet til Deweys desimalklassifikasjonssystem, forkortet utgave slik at man også kan navigere i biblioteksamlingene ad systematisk vei. I likhet med sin amerikanske inspirasjonskilde, knytter Biblioteksentralen emneord til Deweys desimalklassifikasjonssystem, for tiden 5. norske utgave. Der hvor et emne kan ha flere faglige plasseringer gis det kvalifikator for å klargjøre dette. Den mest vesentlige forskjellen på Sears List of Subject Headings og Biblioteksentralens emneordpraksis er at førstnevnte i løpet av årene har utviklet seg fra å utelukkende ha se-henvisninger mellom emneord i retning av en thesaurus. Man viser dermed relasjonene mellom termene ved bruk av BT (broader

terms), NT (narrower terms), RT (related terms), SA (see also) , and UF (used for), mens Biblioteksentralen kun har se-henvisninger.

Fordi begge disse tjenestene kombinerer flere ulike metoder for verbal tilgang til katalogposter og ikke rendyrker noen form fullt ut, blir de gjerne omtalt som hybrider. Biblioteksentralen kombinerer emneregisterinnførsler med emneord i strenger. Hybridløsningen har avgjorte fordeler, men også klare ulemper for bibliotekene.

En ulempe med å knytte klassifikasjon og emneord sammen er at klassifikasjonsnumre er gjenstand for mer endring enn emneord. Dersom man har en kobling mellom emneord og klassifikasjonsnummer, må alle emner i emneregisteret ideelt sett gjennomgås ved endringer i klassifikasjonstabellene. Fag og emner som tidligere hadde én bestemt faglig plassering, skilles ofte fra hverandre ved utgivelser av nye klassifikasjonstabeller. Autoritetsregisteret for emneord må dermed gjennomgås og emner eventuelt spres og knyttes til andre/nye klassifikasjonsnumre. I tillegg må man gjøre endringer i den enkelte katalogpost. Det ville være enklere for bibliotekene om man kun omklassifiserte samlingen. Da Arnesen 3. utgave ble erstattet med Deweys Desimalklassifikasjon (4. utgave) var endringene så store at Biblioteksentralens emneordregister ble totalt bearbeidet. Dette fikk store konsekvenser for folkebibliotekene.

Noen bibliotek i min undersøkelse splitter Biblioteksentralens emnestrenger. Deres system er dermed basert på at indekserer tildeler frittstående emneord til dokumentene. For å få fram ulike innholdsmessige aspekter ved emnet må brukeren selv kombinere termene ved søk. Dette systemet kalles gjerne postkoordinering.

Bibliotek som splitter emneordene i streng gjør dette av historiske og/eller systemmessige årsaker. Dette er pionerbibliotek som tok i bruk den tidligste versjonen av Biblioofil. I denne versjonen var det sterke begrensninger på lengden av MARC-feltene. Bibliotekene måtte derfor ty til forkortelser av både titler, steder, forlag m.v. Selv om mye er rettet gjennom årenes løp, påvirker dette fremdeles kvaliteten på katalogene negativt. På emneordssiden innebar disse systemtekniske forholdene at man måtte ha frittstående emneord, ikke prekoordinering. Det var heller ikke mulig å ha emneord forbundet med OG fordi dette var en søkekommando (boolsk operator).

Også tidligere brukere av det nå avviklede biblioteksystemet Media rapporterte at man splitter Biblioteksentralens emneordsstrenger. Her benyttet man tidligere en tesaurus med frittstående termer. Ett av bibliotekene valgte å "vaske" emneordene ved hjelp av BIBBI-data ved overgang til nytt datasystem, mens det andre tidligere Media-biblioteket i undersøkelsen valgte å videreføre praksisen med å tildele enkeltstående emneord.

Grunnene for ikke å gå over til Biblioteksentralens praksis med emneord i strenger er ulike. Dels er dette basert på en erkjennelse av at det ville koste så mye ressurser å endre praksis, at det ikke er formålstjenelig. Man velger heller å basere seg på å bearbeide emnedata på postene man importerer. Kostnadene forbundet med å "vaske" emneordene slik ett bibliotek har gjort bør nøye veies opp mot hva det koster å måtte endre alle BIBBI-emneord i all overskuelig framtid. Bibliotekene det gjelder mener nok også at postkoordinering av emneord er å foretrekke. Ved ett bibliotek sier man: "Det [postkoordinering] er mye enklere å forholde seg til både når man skal sette emneord og når man skal søke etterpå." En annen sier det slik: "Du får jo for så vidt mer eller mindre det samme resultatet." Det kom også fram synspunkter på at prekoordinering var gammeldags, en overlevning fra kortkatalogen.

Det fins fordeler og ulemper ved både post -og prekoordinering og det fins heller ikke noe fasitsvar på hva som i sum er det beste systemet. I Ellen Hjortsæters *Emneordskatalogisering* (2005) blir det lagt vekt på å skille pre- og postkoordinering i indekseringsfasen fra pre- og

postkoordinering i søkefasen. Hjortsæter konkluderer slik: ”Alle forhold tatt i betraktning, synes det som om prekordinert indeksering med emneord i strenger, kombinert med postkoordinert søking og gjenfinning, tilfredsstillende flesteparten av de kravene en bør stille til standard emneordskatalogisering.” (s. 55).

Emneord på skjønnlitteratur

Flere bibliotek rapporterer at de legger til flere emner på skjønnlitteratur enn det Biblioteksentralen gjør, både på voksen- og barne- og ungdomslitteraturen. Det er et sterkt ønske å flere emneord på skjønnlitteratur. Det anses som lite rasjonalt at mange sitter lokalt og vurderer emneinnholdet på skjønnlitteratur.

Bibliofilbibliotekene skiller ut skjønnlitteratur i egne felt, 691 for skjønnlitterære emner for voksne, 692 for skjønnlitteratur for barn. Man tar dermed også bort det generelle emneordet som Biblioteksentralen bruker for å indikere at emnet er skjønnlitterært behandlet, for eksempel Hester-Fortellinger. Emnene blir dermed liggende i egne indekser, og skiller seg lett ut for brukerne når man søker på emneord. De sletter også klassifikasjonen som følger de skjønnlitterære emneordene. Det er grunn til å tro at denne praksis har oppstått av systemtekniske årsaker. En kombinasjon av skjønnlitterære koder fra NORMARC-felt 019/008 kombinert med intellektuelt nivå i felt 008 burde kunne føre til at brukeren får skilt skjønnlitteratur beregnet på en aldersgruppe ut fra øvrig faglitteratur. Dersom systemleverandøren kunne gjøre nødvendige tilpasninger, ville dette spare en del tid for bibliotekene.

Biblioteksentralens henvisningspraksis

Som nevnt tidligere har Biblioteksentralen kun se-henvisninger mellom emneordene. På hjemmesiden deres står det følgende: ”Det er lagt inn se-henvisninger fra sideordnede termer for å hjelpe på gjenfinningen. Se-også-henvisninger finnes ikke.”

I en gjennomgang av Biblioteksentralens emneordsregister på Internett finnes samtlige ekvivalensrelasjoner som ISO- standard 2788 for ettspråklig tesaurus (International Organization for Standardization 1986) lister opp:

- Ord av ulik herkomst (Kalkulatorer se Lommeregner)
- Populær versus vitenskapelig form (Abortus provocatus se Abort)
- Navnevarianter (Sminke se Kosmetikk)
- Ulik stavemåte (Abbor se Åborer)
- Moderne benevnelse versus eldre benevnelse (Åndssvake se Psykisk utviklingshemmede)
- Ulik skrivemåte i entall og flertall (Gås se Gjess)
- Forkortelser kontra full form (Acquired immunity deficiency syndrome se AIDS)
- Oppsplittede ord kontra sammensatte uttrykk (Litteraturhistorie (litteraturens historie) se Litteratur - Historie og kritikk)
- Synonymer og nærsynonymer (Adventskalendre se Julekalendre)
- Upward posting (Radioantenner se Antenner : radioteknikk)

I tillegg finnes det henvisninger fra blant annet inverterte former: Hagebruk, økologisk se Økologisk hagebruk og fra adjektiv/substantiv forbindelser til rene substantivforbindelser: Kvinnelige arkitekter se Arkitekter - Kvinner.

Når det gjelder de sideordnede relasjonene (se også-henvisninger) som Hjortsæter anbefaler (fagområde/studieobjekt, fagområde/utøvere og mellom termer med sterk overlappende betydning) finnes dette delvis uttrykt i for av ”se-henvisninger). Fagområde/studieobjekt er uttrykt ved for eksempel Ornitologi se Fugler, men ikke ved Botanikk. Relasjonene mellom fag og utøvere finnes ikke. Mellom emneord med sterk overlappende betydning eksisterer begrepene enten hver for seg uten henvisninger mellom (eks. Båter/Skip) ellers er emnerodene blitt betraktet som synonymer eller nærsynonymer (Klokker se Ur).

For ”Se henvisninger fra sideordnede termer” er det dermed kun delvis riktig at Biblioteksentralen realiserer disse.

Hierarkiske relasjoner (se også-henvisninger fra nærmeste overordnede til nærmeste underordnede term) blir ikke realisert.

Bibliotekenes henvisningspraksis

I og med at Biblioteksentralen ikke følger Hjortsæters anbefalinger når det gjelder ”se også-henvisninger” fra sideordnede og hierarkiske relasjoner kunne man tenke seg en situasjon hvor bibliotekene ønsket å bøte på dette i eget system.

De fleste bibliotekene i undersøkelsen opplyste at de holdt seg til spesifisitetsprinsippet, det vil si at man gir det mest presise emneordet som dekker dokumentets innhold. Et mindretall sa at de av og til lot seg friste til å legge et overordnet emneord i postene, men flere var litt uklare på dette.

Jeg foretok derfor en liten test i basene ved å søke på litteratur om hunder, dyr, kortspill og noen mer spesifikke termer. Hensikten med dette var å få et visst inntrykk av hva slags praksis bibliotekene har. Jeg fant at en tredjedel av bibliotekene holdt seg til spesifisitetsprinsippet, mens to tredjedeler hadde en relativt inkonsekvent praksis og tildelte også emneord på nærmeste overordnede term. Jeg fant ett tilfelle av ”upward posting”, fra Kontraktbride til Bridge.

Det er et paradoks at mens man i den gamle emneordskatalogen hjalp brukeren til å navigere i hierarkier og mellom assosiative relasjoner ved hjelp av ”se også-henvisninger”, har man i stor grad oversett denne muligheten i de elektroniske katalogene. Bibliotekene i undersøkelsen representerer ikke noe unntak i dette henseende. De fleste har ”se-henvisninger”, men i svært liten grad ”se også-henvisninger.”

Noen kommentarer vedrørende emneordspraksis

Bibliotekene verdsetter Biblioteksentralens emneord svært høyt. Gode og konsistente emneord og ditto klassifikasjon er hovedgrunnene til at mange bibliotek abonnerer på BIBBI-data. For å effektivisere arbeidet i bibliotekene ytterligere bør Biblioteksentralen vurdere om de kan utvide antall emneord per post uten at dette går ut over spesifisitetsprinsippet. BS kan også vurdere om man kan innføre en praksis hvor mer skjønnlitteratur indekseres.

Ett forhold som Biblioteksentralen bør vurdere nøye i samråd med bibliotekene er om man skal innføre se også henvisninger for navigering mellom sideordnede og hierarkiske relasjoner. Slik praksis er i dag legger bibliotekene ofte overordnede emner i poster. Dette bryter spesifisitetsprinsippet og fører til at det blir en uheldig opphopning av litteratur på overordnede termer. Dette skaper støy ved søking.

Når bibliotekene legger overordnet term i posten tyder dette på at man kompenserer for et behov som de føler er der. Tildeling av overordnet term er et uttrykk for at man mener at brukerne ofte søker på en for vid term og at han/hun bør få hjelp til å navigere i emneordene.

Klassifikasjon

Bibliotekene i undersøkelsen kom med massiv kritikk mot lengden på Biblioteksentralens emneord. Flere påpekte at publikum klager over lange numre på hylla. Bibliotekene korter derfor ofte ned numrene, både i klassifikasjonskoden i posten og i oppstillingssignaturen. Dersom man får bøkene ferdig klargjort fra Biblioteksentralen innebærer dette også å gjøre endringer på ryggmerkingen. Flere hevdet at kortere Deweynumre kombinert med tre bokstaver i oppstillingssignaturen ga like god sorteringseffekt på hyllene. Noen av bibliotekene som er uenige i Biblioteksentralens praksis velger likevel å følge BS-praksis av rene rasjonaliseringsgrunner.

Det er samtidig en kjensgjerning at de aller største folkebibliotekene i landet findeler mer enn Biblioteksentralen, særlig ved å ta i bruk den internasjonale utgaven.

Det ble også påpekt at Biblioteksentralen er inkonsekvente i graden av fininndeling. Dette gjelder særlig bruk av formnumre, spesielt geografisk fininndeling.

En årsak til at klassenumrene til Biblioteksentralen blir lengre enn det de fleste bibliotekene ønsker er at emneord og klassifikasjon er knyttet sammen. Dermed blir det klassifikasjonssystemet, ikke litteraturbelegget i basen som avgjør detaljeringsgraden. På Biblioteksentralens hjemmeside er dette formulert slik:

”Der det er mulig, er det en parallellitet mellom klassenummer og emnestrengens underavdelinger. Dersom det ikke er mulig å videreinndeles med formnummer, underinndeles allikevel emnestrengen dersom det er hensiktsmessig.”

Bibliotekene jeg snakket med vurderte klassifikasjonen før man innlemmet en post i katalogen, både mot egen praksis og mot Dewey-tabellene. . ” [...] Det hadde vært ideelt hvis vi kunne tatt postene sånn som de var, 99 %, og bare justert for eksempel klassifikasjonsnivået [...]. Det hadde vært deilig hvis tilpassingene kunne begrenses til det. Det kommer du aldri utenom, for når du har en samling så må du tilpasse klassifikasjonen.”

Man skjelte særlig til egen praksis der hvor et emne ”kunne stå både her og der.” Flere hevdet at det var merkbart at Biblioteksentralen klassifiserte ut fra hva som er teoretisk riktig, men ikke ut fra en reell samling. Dette fører til at BS lettere kan endre ”kurs” enn det bibliotekene, som tilpasser emnene til allerede eksisterende boksamlinger, kan. Flere bibliotek sa derfor at det hendte at man omklassifiserte postene selv om man egentlig mente at Biblioteksentralens løsning var den beste. Ett bibliotek fortalte at Biblioteksentralen til å begynne med klassifiserte forfatterbiografier i tråd med hvilken sjanger forfatteren normalt skrev under. En biografi av en norsk forfatter som vesentlig skriver noveller og romaner ble dermed klassifisert på 839.823, mens en norsk lyriker havnet på 839.821. Denne praksisen gikk Biblioteksentralen etter hvert bort fra. P.g.a. manglende ressurser til omklassifisering vedtok biblioteket at man ville følge tidligere praksis.

Dewey-systemets behandling av biografier volder bibliotekene en del hodebry. Tidligere ble biografiene holdt samlet i 920-gruppa. De senere årene har man gått over til å klassifisere biografier med emnet. Dette betyr at biografier ikke lenger står samlet på hylla, men spres med fagene. Flere bibliotek påpekte at dette var problematisk, fordi publikum oppfatter biografier som en sjanger og ønsker å kunne ”gresse” i biografier på hyllene. Noen bibliotek holder derfor fortsatt fast ved å samle biografiene, selv om dette medfører ekstraarbeid.

Der hvor man var direkte uenig med Biblioteksentralen, rettet man på klassenummeret. Det var imidlertid en alminnelig oppfatning av at det var lite feil i klassifikasjon i Biblioteksentralens poster, og at kvaliteten på dette området var bedre enn før.

En ulempe ved Biblioteksentralens praksis der man knytter emneord til klassenummer er at man risikerer å la emneregisteret være styrende ved valg av klassifikasjonsnummer:

```
*000 nam 1
*008 1995 a a 00nor 2
*015 $a952520
*015 $a0052991$bBIBBI
*020 $a82-03-26109-4$bh.
*08231$a058.82$zh
*090 $c058.82$dA
*100 0$aAspøy, Arild$d1958-$jn.
*24510$aKjæresten fridde på dopapir$bSe og hør og kampen om privatlivet$cArild Aspøy
*260 $aOslo$bAschehoug$c1995
*300 $a243 s.
*505 $aBibliografi: s. 226-229
*610 1$aSe og hør$qukeblad$1058.82$2BS
```

Her har indeksereren valgt å gi boka klassenummeret 058.82 som er et nummer for generelle norske periodika. Siden *Se og hør* faller inn under denne kategorien er det naturlig at et slikt emne er tildelt bladet som sådan. Denne boka handler imidlertid om *Se og hørs* (tvilsomme) journalistiske metoder og burde vært vurdert klassifisert i tråd med dette. Feilklassifiseringen som vi ser i posten over hadde høyst sannsynlig ikke oppstått dersom emneord og klassifikasjon ikke var koblet sammen. Dette kan muligens være en av årsakene til at bibliotekene rapporterer at man i enkelte tilfeller er uenige med Biblioteksentralens klassifikasjon?

Biblioteksentralen får stort sett meget bra skussmål når det gjelder klassifikasjon. BS bør imidlertid vurdere sin praksis når det gjelder antall sifre, særlig fininndeling ved bruk av generell hjelpetabell. Det er lite rasjonelt at mange bibliotek må rette både i emneregister, i posten og på ryggmerkingen.

Øvrige rettelser

Sjanger

Både skjønnlitteratur for voksne, barne- og ungdomslitteratur, film og musikk blir gjenstand for sjangerkodning. Det utføres en del rettelser på Biblioteksentralenes data. De fleste av bibliotekene legger på flere sjangerkoder, etter lister de selv har laget eventuelt i samråd med skolene. Flere bibliotek nevner at ”sekkebetegnelser” som kjærlighet er lite dekkende.

Serier og dokumenter i flere deler

Et forhold som ble nevnt av flere var Biblioteksentralens katalogisering av serier. Flere bibliotek misliker serieinnførsel på personnavn (NORMARC-felt 800 hvor forfatteren legges i \$a, tittelen i \$t, nummeret i \$v) i kombinasjon med serien slik den foreligger i boka i 490. Et eksempel her kan være Ingvar Ambjørnsens serie om Pelle og Proffen, bok to i serien: *Døden på Oslo S*. Her er Biblioteksentralens praksis: 80010\$aAmbjørnsen, Ingvar\$tPelle og Proffen\$v2 samt *490 0 \$aPelle & Proffen ; 2. Flere av bibliotekene ønsker i stedet en praksis hvor serien gjøres søkbar kun på serietittel: 440 0\$aPelle og Proffen\$v2. Noen retter derfor Biblioteksentralens praksis her. Jeg antar at en begrunnelse for å gjøre dette er at publikum ikke søker på forfatternavn som seriebenevnelse. Det kan kanskje også bunne i et ønske om å

være konsekvente i bruk av forfatter/tittelkoblinger. Biblioteksentralen bruker ikke forfatter/tittelanalytter ved for eksempel novellesamlinger med samme forfatter, men legger tittelen søkbart i 740. Biblioteksentralens praksis er imidlertid helt i tråd med standard praksis.

Et par av bibliotekene sa at Biblioteksentralen hadde vært inkonsekvente i behandling av bøker i flere deler. Her har man etter katalogreglene flere mulige løsninger. Det er valgfritt om man vil legge fellestittelen i tittelfeltet, tolke dette som er serietittel eller om man vil velge flerbindsverkmetoden med de unike titlene i 505-noter.

Falkbergets romantrilogi Christianus Sextus kan muligens illustrere dette:

Alternativ 1:

*100 0\$aFalkberget, Johan\$d1879-1967\$jn.

*24510\$aChristianus Sextus\$cJohan Falkberget\$nIII\$pTårnvekkeren

Alternativ 2:

*100 0\$aFalkberget, Johan\$d1879-1967\$jn.

*24510\$aTårnvekkeren

*490 0\$aChristian Sextus ; 3

*80010\$aFalkberget, Johan\$tChristianus Sextus\$v3

(Kfr. debatten om 440 kontra 800/490 over)

Alternativ 3:

*100 0\$aFalkberget, Johan\$d1879-1967\$jn.

*24510\$aChristianus Sextus

.....

*505 \$aB.1. De første geseller

*505 \$aB.2. I hammerens tegn

*505 \$aB.3. Tårnvekkeren

Her skjelte man til det som var gjort før slik at samme serie fikk samme behandling. Ikke uventet hadde man her ulike ønsker og også praksis. Det ble bemerket at man måtte tenke grundig gjennom konsekvensene for trefflistene før man valgte løsning.

Biinnførsler

Enkelte syns det blir for mange biinnførsler på postene (7xx-feltene). Derfor rapporterer ett bibliotek at man sletter biinnførsel på oversettere av faglitteratur. Et annet bibliotek mente det er liten vits i biinnførsler på regissører av filmer eller skuespillere. Her var det imidlertid ulike meninger.

Notefelt

Bibliotekene endret også på notefeltene i NORMARC (5xx). Den mest markante endringen er at man skriver eksakt innhold i innholdsnoten (505) . Her har Biblioteksentralen en praksis hvor noveller og eventyr gjengis som henholdsvis: 505 \$aInneholder 12 noveller eller 505 \$aInneholder 12 eventyr. I tillegg er de enkelte eventyr eller noveller lagt inn i 700\$a/\$t (ved samlinger) eller 740 (hvis ett forfatterskap). Noen av bibliotekene i min undersøkelse la titlene på alle novellene/eventyrene inn i 505 med henvisning til katalogreglenes paragraf 1.7B18 og til at det er et overordnet prinsipp i katalogiseringsreglene at man ikke lager

henvisninger med mindre sammenhengen framgår av den beskrivende katalogisering eller notefelt. Den løsningen som Biblioteksentralen har valgt her er antagelig begrunnet ut fra kapasitetshensyn. Det synes imidlertid å være lite rasjonalt at det sitter bibliotek rundt om i landet og tilfører den samme informasjonen. Biblioteksentralen bør revidere praksis på dette området av hensyn til effektivisering i bibliotekene.

Den innholdsbeskrivende noten (felt 520 i NORMARC) var det også sterke synspunkter på. Flere mente seg lite tjent med en innholdsnote som var så å si lik omslagets bakside. Det ble argumentert for at denne noten var meget selgende. Man ønsket seg mer litteraturkritiske noter. Noen argumenterte også for at innholdsnoten gjorde postene svært omfangsrige og argumenterte for en kort annotering som dekker bokas emne.

Enkelte bibliotek rapporterte at de slettet innholdsnoten, enten konsekvent eller i enkelte tilfeller. Dette var alle BiblioFilbibliotek. Blant bibliotek som har valgt dette biblioteksystemet har man en ordning hvor omslagsbildet og bokens vaskeseddel skannes inn på dagnad. For denne typen bibliotek blir Biblioteksentralens innholdsnote dublerende informasjon. Det var ingen av bibliotekene uten forlagsomtale av bøkene som fjernet noten. Nynorsk bibliotekene ville imidlertid gjerne hatt alle innholdsnoter også på nynorsk, men hadde forståelse for Biblioteksentralenes nåværende praksis med målform på innholdsnoten i tråd med bokens målform.

Ellers var det bibliotek som mente at enkelte notefelt var helt overflødige. Der ble i denne sammenheng spesielt nevnt noter som angir språk eller at en bok har god og leselig skrift. Dubleringen av opplysninger om originaltittel i MARC-felt 240 og 574 var et annet eksempel som ble nevnt. Dette bør systemene skrive ut automatisk basert på koding i NORMARC ble det sagt. Dersom Biblioteksentralen ikke har vært i kontakt med systemleverandørene for å diskutere om man kan rasjonalisere arbeidet med notefelt ytterligere, burde det være interessant å vurdere dette.

Noen bibliotek nevnte at man av hensynet til en konsistent katalog ikke likte at Biblioteksentralen av og til skiftet ordlyd på notene. Viktigst var det likevel at man hadde en fast rekkefølge på notene, dette sikres ved å bruke spesifikke notefelt, ikke bare felt 500. En bibliotekar fortalte at de ved hennes bibliotek hadde valgt å godta notebruken til Biblioteksentralen da de gikk over til å abonnere på BIBBI-data. ”Det gjør litt vondt i hjertet, men ikke så mye at en bruker tid på å fjerne det eller rette på det i og med at det ikke har noen praktisk betydning.”

Annet

Av andre rettelser kan nevnes ”be-muingen”, dvs hvilken aldersgruppe et dokument er beregnet på, mer spesifikk betegnelse på ”generell materialbetegnelse” (MARC-felt 245\$h) for å lettere skille mellom materialtyper som DVD/VHS og CD-plater. Noen endrer også i kontrollfeltene (000-008), for eksempel i 008 posisjon 34 slik at det bare gis én kode for biografi uavhengig av om det er en selvbiografi eller samlingsbiografi man står ovenfor. Andre endringer kan være skifte av sjanger i 008 posisjon 33 og 019.

8.4. ”Kobling” av skjønnlitteratur

I følge katalogiseringsreglene fordrer nye utgaver av en bok at en ny bibliografisk post opprettes. Det skilles ikke mellom fag- og skjønnlitteratur i denne sammenheng. Folkebibliotekene jeg har snakket med utøver denne praksis på faglitteraturen. Når en fagbok kommer i ny utgave betyr dette nytt og oppdatert innhold, og bibliotekene lager dermed ny post for hver ny utgave.

Når det gjelder skjønnlitteratur er innholdet ved nyttinger ofte identisk med opprinnelig utgivelse. Et klart unntak er klassikere som gjennomgår språklige og andre tilpasninger og endringer i årenes løp. Mange av respondentene mine fortalte at de påfører eksemplarer av ulike forekomster av en tittel på en og samme bibliografiske post. Dette ble av flere kalt kobling. Reglene for å koble syntes å være noe ulike. Noen rapporterte at de alltid koblet slik at det kun fins en bibliografisk post per skjønnlitterær bok, andre lager ny post om forlaget skifter.

En liten søkerunde blant fem bibliotek som har oppgitt at de kobler poster og ett bibliotek som ikke har sagt noe om dette, avdekker at praksis er forskjellig. Da alle bibliotekene har kjøpt bøker og for de flestes vedkommende også bibliografiske data fra Biblioteksentralen, tar jeg utgangspunkt i de postene som ligger i BIBBI-basen. Unni Lindells ungdomsbok *Annas barn* har blitt gitt ut flere ganger på ulike forlag: Aventura (1991), Ungdomsbokklubben (1992 og 2004) og Cappelen/Ungdomsbokklubben (1998). Det ligger dermed fire ulike poster i BIBBI-basen.

I tabellen nedenfor har bibliotekene 1-5 sagt at de kobler bibliografiske poster, men bibliotek 6 ikke har nevnt denne praksisen. Om praksisen på kobling sa bibliotekene 1 og 2 at de laget ny post når forlaget skiftet, ellers holdt man seg til én post. Bibliotek 3 rapporterte kun at de koblet poster, særlig på barnebøker, uten at praksis ble nærmere spesifisert. Bibliotek 4 og 5 sa at de koblet ulike utgaver av en bok uten å nevne skifte av forlag eller aldersgruppe spesielt.

<i>Annas barn</i>	
Bibliotek 1	To poster, to utgivelser på ulike forlag
Bibliotek 2	En post, uklart om andre utgaver er koblet til denne
Bibliotek 3	To poster, to utgivelser på ulike forlag
Bibliotek 4	To poster, to utgivelser på ulike forlag
Bibliotek 5	En post, note med teksten: "Bibliotekets eksemplarer har forskjellige utgivelsesår"
Bibliotek 6	3 poster, alle utgivelser på ny post

Den andre tittelen jeg testet basene mot var en bok som er kommet i mange utgaver på samme forlag: Jostein Gaarder: *Sofies verden*. Her har alle utgivelsene kommet ut på Aschehoug (1991,1992, 1995, 1997, 1998, 2003, 2006 (i serien Aschehoug pocket)) og 2006 (i serien God bok). Med samme rekkefølge blant bibliotekene som over, ga dette følgende resultat:

<i>Sofies verden</i>	
Bibliotek 1	En post, flere utgaver koblet til denne
Bibliotek 2	To poster, uklart om andre utgaver er koblet til disse
Bibliotek 3	En post, uklart om andre utgaver er koblet til denne
Bibliotek 4	To poster, uklart om andre utgaver er koblet til disse
Bibliotek 5	En post, note med teksten: "Bibliotekets eksemplarer har forskjellige utgivelsesår"
Bibliotek 6	Fem poster, ingen kobling

Som vi ser av stikkprøvene over, er det ulik praksis fra bibliotek til bibliotek. Det er også tilfeller av at "liv og lære" ikke er sammenfallende. I de tilfellene hvor ulike poster er koblet er det de bibliografiske opplysningene fra første utgivelse som er brukt. Dette betyr at det ikke er lagt til informasjon på opprinnelig post om spesifikke forhold som gjelder senere utgivelser, for eksempel årstall, eventuelle serier eller ISBN.

Bibliotekenes rationale for å koble skjønnlitteratur er av praktisk art. Når man kobler poster er det ut fra ønsket om at publikum skal kunne reservere tittelen i én operasjon og ikke måtte velge mellom ulike utgaver. Det ble også hevdet at publikum blir svært forvirret over at man får så mange treff på samme tittel og at dette også virker skjemmende i trefflistene.

Bibliotekene erkjente at denne praksisen kunne by på problemer ved de regionale fellessøkene. Det var imidlertid mitt klare inntrykk at hensynet til den enkelte katalog veide tyngst.

Vurdering av bibliotekenes praksis vedrørende kobling

Det er etter mitt skjønn forståelig at bibliotekene tyr til løsninger som skal avhjelpe publikum. Dersom man skal følge bibliotekenes argumentasjon fullt ut, synes det imidlertid noe underlig at man lar skifte av forlag være et så avgjørende kriterium. Sett i lys av bibliotekenes ønske om at publikum skal kunne foreta en global reservering, synes praksisen med å samle alt på én post å være et mer fornuftig valg. Kobling er imidlertid ikke i tråd med gjeldende katalogiseringsregelverk. Det er for øvrig mulig å argumentere for at gjenfinnbarheten innen den enkelte base også forverres ved en slik praksis. Selv om det sikkert er riktig at brukerne først og fremst søker på tittel, kan man ikke utelukke at de kan foreta søk på serie i eventuell kombinasjon med tittel eller foreta et søk på ISBN. I så fall vil de ikke blir hjulpet fram til de dokumentene bibliotekene måtte ha.

Diskusjonen om skjønnlitteratur og utgaver er ikke ny. I en artikkel i *For folkeoplysning* i 1927 stiller professor Andreas Schach Steenberg et spørsmål ved om det er formålstjenelig å oppføre trykkeår på skjønnlitteratur i kataloger som er beregnet på publikum:

”Her er Reglen den, at man opfører det Trykkeaar, som staa paa Titelbladet, altsaa det Aar da Bogen (eller Udgaaven) er trykt. Dette Aar har Betydning for Faglitteraturen, da det er vigtigt at vide, hvor nye de Oplysninger er, som i Bogen indeholder. For Skønlitteraturen har det derimod i Almindelighed ingen Betydning. Naar Trykkeaa[er]ret her opføres, følger man sikkert en gammel Vane fra den Tid, da man ikke gjorde Forskel paa de Fortegnelser, som var beregnede paa Bibliotekets egen Brug, og dem, der var beregnede paa Laanerne.”

Senere sies det: ”Men det er et andet Trykkeaar, som har Betydning ved Skønlitteratur: første Udgaaves Trykkeaar. Dette fortæller næmlig noget om Forfatteren, om hans Levetid og om hans Udvikling. Vil man have et Aarstal, bør man sætte dette. Derved vil man ogsaa svare paa Spørgsmaal, som tidt opstaa hos den tænkende Læser.” Steenberg foreslår altså at man kun forholder seg til første utgaves trykkeår. Han avslutter artikkelen slik: ”Vil man have Trykkeaa[er]ret for Bibliotekets tilfældige Udgave af Bogen med, kan det jo forsaavidt ikke skade, naar man sørger for, at de to Trykkeaar ikke kan forveksles. Men nogen Nytte syns jeg heller ikke det kan gøre paa dette Sted, og ved at udelade det bortfjerner man en Levning fra den Tid, da Biblioteket mere var et Bogmuseum end et Oplysningsredskap.”

Selv om Steenberg forholdt seg til andre redskaper enn elektroniske kataloger, er hans synspunkter allikevel ikke helt uten relevans i dag – åtti år senere. Det finnes imidlertid en løsning som gjør at man nå kan ”have Trykkeaa[er]ret for Bibliotekets tilfældige Udgave af Bogen med” og samtidig skape en bibliografisk oversikt for brukere. Denne løsningen er basert på at man omformer rapporten *Funksjonskrav til bibliografiske poster* (FRBR) (2001) fra en teoretisk modell til praktisk implementering.

Hvis vi studerer ulike utgivelser av fag- og skjønnlitteratur, vil vi se at mens det mellom 1. og 2. utgave av en faglitterær bok er gjort endringer i teksten, vil dette ofte ikke forekomme ved skjønnlitteratur. Ved faglitteratur er det dermed skapt et nytt uttrykk ved at det intellektuelle innholdet er endret. Det er dermed lett å akseptere at manifestasjonene springer ut fra to ulike uttrykk, men at det finnes flere relasjoner mellom disse.

I *Sofies verden*-eksemplet springer alle manifestasjonene av boken ut av samme uttrykk. Det er vanskeligere å identifisere grensene mellom manifestasjonene her. Siden det er lite som skiller de ulike manifestasjonene, fristes bibliotekene til å behandle dette som én manifestasjon og eventuelt legge informasjon om ulikheter på eksemplarnivå.

Grensene for ny manifestasjon trekkes i følge FRBR på grunnlag av både intellektuelt innhold og fysisk form. Her er det ikke endring i intellektuelt innhold/form og utgiver er den samme. Det kan imidlertid være endringer i skrifttype, layout eller skriftstørrelse mellom utgivelsene. Ulikheter i sidetall tyder på det. Om dette sier rapporten: ”Der hvor produksjonsprosessen involverer en forlegger, et trykkeri, en distributør etc. og det er endringer i produktet som er relatert til publisering, markedsføring etc. (f.eks. et skifte av forlegger, eller ny ”innpakning”, kan resultatet anses som en ny *manifestasjon*” (Funksjonskrav til bibliografiske poster 2001 kapittel 3.2.3, 4. avsnitt). *Sofies verden* er tilbudt bibliotekene i både heftede og innbundne utgaver og omslagsbildene er ulike. Dette må kunne kategoriseres som ”ny innpakning”.

I eksempelet med *Annas barn* utgis teksten av ulike forlag. Dermed er det flere kriterier til stede for å definere dette som ulike manifestasjoner av samme uttrykk enn i tilfellet over.

Jeg har i etterkant av intervjuene spurt det biblioteket som ikke koblet hva som lå bak deres beslutning. Her ble det henvist til at det i henhold til FRBR er en ny manifestasjon av verket dersom man har nytt ISBN, nytt forlag, heftede/innbudne utgaver, illustrerte utgaver eller nytt

år. Ved å la hver manifestasjon få hver sin post har dette biblioteket lagt forholdene til rette for FRBR-tilpasninger av katalogen i framtiden. Biblioteket sa også at lånerne av og til var på jakt etter en bestemt utgave og at det var viktig å kunne reservere akkurat denne. Det ble også sagt at det oppstår praktiske problemer knyttet til ”katalogkrydder” med omslagsbilde og forlagsomtale dersom man kobler.

Siden Biblioteksentralen har en praksis hvor alle nye manifestasjoner av en bok får ny post, innebærer dette merarbeid for bibliotekene som kobler. Bibliotekenes praksis er ikke i tråd med FRBR og heller ikke i tråd med katalogregelverket. Det er likevel både forståelig og sympatisk at bibliotekene ønsker å bøte på et reelt praktisk problem for brukerne.

Etter mitt syn er dette et eksempel på at bibliotekene gjør tilpasninger fordi biblioteksystemene er ufullkomne. Den ulike praksisen som bibliotekene har på dette området skaper problemer for innføring av FRBR-modellen i katalogene og vil også føre til problemer i fellessøkene. Systemleverandørene bør snarest søke å lage trefflister i tråd med FBBR-strukturen i Gruppe 1. Dette vil gjøre brukeren i stand til å navigere mellom de ulike nivåene og skille mellom ulike uttrykk og mellom ulike manifestasjoner av samme uttrykk.

I denne sammenheng bør man også vurdere om man kan utvikle en teknisk løsning der brukeren kan reservere de ulike manifestasjonene. Det finnes fragmenter til slike løsninger i systemene i dag. Disse bør videreutvikles. I følge kilden nevnt over kan man i Bibliofil-systemet bruke CCL kommandoer og ulike kombinasjoner og avgrensinger på søket og derved komme fram til ønsket treffliste. Deretter kan man foreta global reservering. Låneren får da første bok som blir ledig, deretter slettes de resterende reserveringene automatisk. Denne metoden er imidlertid for krevende til at man kan tenke seg at lånerne selv kan utføre dette i særlig grad.

8.5. Noen observasjoner knyttet til bibliotekene bruk av BIBBI-poster

Bibliotekene er godt fornøyd med kvaliteten på BIBBI-dataene. Selv om de av effektivitetsgrunner er innstilt på å godta BIBBI-postene, mener de likevel at det er nødvendig å foreta visse rettelser for å tilpasse postene til sin katalog. Opprettingene er vesentlig knyttet til bibliotekenes emneords- og klassifikasjonspraksis, men foretas også for å få ens praksis innen serier og flerbindsverk. I tillegg legger bibliotekene til noe informasjon som de mener mangler. Trenden er at man søker å legge seg på samme kurs som Biblioteksentralen. Her må man imidlertid balansere mellom kostnadene ved å foreta logiske brudd i katalogen og kostnadene ved å endre BIBBI-postene til bibliotekets mangeårige praksis.

Et problem som Biblioteksentralen antageligvis står ovenfor, er at det kommer lite tilbakemeldinger fra bibliotekene. Dette vanskeliggjør arbeidet med å skreddersy tilbudet til kundene. Bibliotekene fortalte at de har dårlig samvittighet for at de ikke er flinkere til å gi respons og gi uttrykk for praksis man mener bør endres.

Hvilket biblioteksystem bibliotekene er knyttet til har betydning i denne sammenheng. Biblioteksentralen tar hensyn til at systemene fungerer forskjellig. Et eksempel på dette er at man legger to løsninger for originaltittel (240/574) i postene. Dette skaper merarbeid i bibliotekene, mens selve problemet og løsningen til dette ligger hos systemleverandørene. Systemleverandørene kunne også med fordel enes om hvilke noter man skal skrive ut automatisk. Også når det gjelder bibliotekenes kobling av skjønnlitteratur mener jeg at løsningen på problemet ligger hos systemleverandørene. Dette er viktig at det tas grep for å løse problemene der de hører hjemme og ikke overlater dem til bibliotekene.

8.6. *Endringer i Den norske bokdatabasens (DnBB) poster*

De to bibliotekene som abonnerte fra data fra Den norske Bokdatabasen var tidligere BIBBI-abonnenter. Deres vurdering av kvaliteten på dataene er svært ulik og må nok ses i sammenheng med at det var noe motstand mot skifte av leverandør i det ene biblioteket.

Det ene biblioteket (heretter kalt bibliotek A) hadde nokså nylig gått over til data fra DnBB, mens det andre (bibliotek B) hadde abonnert over lengre tid. Før bibliotek A tok beslutningen om skifte, hadde man forhørt seg hos andre som var gått over til DnBB-poster. De hadde bl.a. spurt om hvor mye opprettinger man måtte foreta på poster fra det som den gang var FSI (Forlagsentralens Informasjonstjenester) i forhold til BIBBI: ”Vi fant ut at det der ikke var verre enn det vi måtte gjøre fra BS sin side. [...] Du må alltid gjøre noe med dataene både fra BS og med Forlagsentralen sine. Det er litt forskjellige ting du må gjøre med dem, men du må gjøre en liten jobb uansett hvilke data du velger.” Vedkommende sa også at for en del år tilbake var Forlagsentralens poster ”rufsete”, men at det var bedring å spore: ”Jeg syns kvaliteten på Forlagsentralen sine data er atskillig bedre enn det var for ti år siden.”

Dataene fra DnBB er primært rettet mot bokhandlerne. Det er dermed en del informasjon på postene som er mindre interessante for folkebibliotekene. Begge bibliotekene rapporterte at man derfor hadde fått biblioteksystemleverandørene til å filtrere bort disse dataene. At de ikke primært er rettet mot bibliotekene fører også til at det er noen avvik i registreringspraksis i forhold til katalogiseringsreglene. Dette hadde bibliotek A forståelse for: ”At de har litt avvik, det skjønner jeg, men det er jo bare å rydde lite grann i dem.” Bibliotek B, derimot, påpekte at det var uheldig at man ikke holdt seg til internasjonalt og nasjonalt regelverk.

Respondenten i bibliotek A mente at det var en del skrivefeil i Biblioteksentralens poster som man måtte rette opp. Dette gjaldt særlig på nynorsk-bøker. Videre var det mye unødig koding i 008-feltet. Her var DnBBs praksis bedre, de kodet bare det som kjennetegnet en publikasjon, og ikke for eksempel at en publikasjon ikke var en offentlig publikasjon. Det ble også pekt på andre forskjeller (og hvordan man løser disse):

- DnBB har ikke ”bemuing” (aldersbenvnelse) i posten, men dette tok likevel barneavdelingen stilling til
- DnBB skriver bare pris i 020\$c, her legger biblioteket til valuta (Nkr)
- DnBB har ikke 019\$b (litterær form/sjanger), dette legges til
- DnBB bruker ikke 245\$c (ansvarsangivelse), men legger de viktigste intellektuelle og kunstneriske ansvarpersonene i notefelt (511). Her sletter man noten og legger opplysningene i 245\$c samt biinnførsler i 700
- DnBB legger EAN (European Article Number) i posten, dette beholder man
- DnBB koder hvor en forfatter hører hjemme geografisk, dette sletter man i posten. Denne opplysningen er likevel svært nyttig fordi man kan få oversikt over regionale forfattere

Det andre biblioteket var mye mer positive til BIBBI-data: ”BIBBI-postene var jeg veldig glad i.” Dette biblioteket mener at data fra DnBB holder lavere kvalitet: ”Forlagsentralen syns jeg blir dårligere og dårligere, det er mindre og mindre orden i oppsettet.” Dette ble utdypet videre: ”Det er lite klassifikasjon. Det er jo ikke emneord, bare sjangergruppering: hobbybøker, kokebøker. Det er vel for at det er innrettet på bokhandelen.” En annen ansatt støtter opp under utsagnet om at kvaliteten har blitt dårligere i den tiden de har abonnert og sier at postene bare så vidt kan danne et utgangspunkt for bearbeiding: ”Det er mangelfull emneordsetting, det virker som de bare kaster inn noen stikkord i hytt og pine.” Om

klassifikasjon sies det ”Lite klassifikasjon og det som er der er ofte feil. De følger ikke DDK5.”

I bibliotek A så man imidlertid ikke noen særskilte problemer med DnBB sine data når det gjaldt klassifikasjon og emneord. Her hadde man ikke vært 100 % fornøyd med Biblioteksentralens praksis: ”En del uenigheter i forhold til Dewey vil det alltid være [...]. Og av og til klarer de [BS] jo ikke å bestemme seg for Deweynummer så vi får jo tre, fire forskjellige numre i posten.” Om feil klassifikasjon ble det sagt: ”Det hender jo og at de [BS] har feil Dewey, men det er sjeldnere.” Biblioteksentralens numre oppfattes også her som alt for lange, med for mye fininndeling etter hjelpetabell. Slik er det ikke med FS dataene: ”Den er kortere. De bruker veldig lite hjelpetabeller i Forlagsentralen, men den er kort nok for vår del. Om feil sies det: ”Har ikke oppdaget at de har noen uriktige Deweynumre så langt.”

Emneordene bearbeides, men også her ble det henvist til at man hadde mye arbeid med Biblioteksentralens emneord også siden man ikke bruker emneord i streng. Man tok også bort koblingen mellom emneord og klassifikasjon.

Ved bibliotek B var man så misfornøyd med DnBBs emneord og klassifikasjon at man nesten utelukkende brukte disse data for basis for katalogisering av skjønnlitteratur, mens man for faglitteratur og andre medier gikk til andre kilder. Flere av de ansatte hadde så å si helt sluttet å bruke dataene fra DnBB fordi det var så mye justeringer på postene og dårlige emneord og klassifikasjon. ”Jeg har holdt på med FS [angir tidsperiode] før jeg nesten har begynt å kutte det ut. Jeg bare stjeler fra [bibliotek]. [...] Det tar for lang tid å bearbeide postene.”

Begge bibliotekene påpeker at DnBB er meget interessert i dialog: ”De er veldig positive til at vi kommer med innspill.”

8.7. Andre biblioteks holdning til data fra DnBB

I beskrivelsen over har de to bibliotekene gitt svært ulik vurdering av kvaliteten på DnBBs data. Det kan virke som om bedømmelsen av ny metadataleverandør er noe preget av hvilket syn man har på Biblioteksentralen generelt og BIBBI-data spesielt. Når bibliotekene i undersøkelsen ble spurt om deres strategi(er) for å innlemme materiale i sin katalog, var ett av spørsmålene om man abonnerte på data fra DnBB. Deres kunnskap om og eventuelle holdninger til denne leverandøren kom som regel fram i oppfølgingsspørsmål.

Omtrent halvparten av bibliotekene i undersøkelsen hadde ikke vurdert kvaliteten på data fra DnBB. Det var ulike grunner til dette. Fire av bibliotekene lot ikke til å kjenne til at DnBB tilbyr metadata. Tre andre sier at man kjenner til at dataene eksisterer, men at man ikke har vurdert dem fordi man anser dem som bokhandlerrettede i motsetning til BIBBI-data som er tilpasset bibliotekene. Et par bibliotek følte solidaritet i forhold til Biblioteksentralen i og med at kommunene er inne på eiersiden. Ett bibliotek oppga ikke noen bestemt grunn, men sa at man var godt fornøyd med BIBBI-data.

De resterende bibliotekene har vurdert data fra DnBB på ett gitt tidspunkt.

Et bibliotek rapporterer å ha fått tilbud på data for noen år tilbake. Man mente den gang at BIBBI-postene var bedre. Ved neste anbudsrunde vil man antageligvis koble innkjøp og metadata, og det kan dermed bli aktuelt å vurdere data fra DnBB igjen. Samtidig sies det: ”Vi er jo så godt kjent med Biblioteksentralens måte å gjøre tingene på så det går fort for oss å gjøre de rettingene [...]. Vi vet hvordan de [dataene] ser ut og hvordan det er i forhold til våre ting. Så det er et godt argument for å bruke det videre uten at jeg vil si akkurat at det er det man lander på...”

Ett bibliotek som har analysert data fra DnBB relativt nylig karakteriserer dem slik: ”Rimeligere og mye dårligere [...]. Det er absolutt ikke noe alternativ for oss.” Dette ble utdypet videre: “[...] mye støy, mye ekstra informasjon som er relatert til det som de skal selge.” Videre ble det sagt at emneordene/nøkkelordene og andre typer autoritetsdata ikke holdt mål. Dette veide tungt; det er autoritetsdata dette biblioteket er mest interessert i å få fra sentral leverandør. I motsetning til BIBBI-data var også den beskrivende katalogiseringen for lite detaljert. Her ble mangelen på ansvarsopplysninger i 245\$c trukket fram som et eksempel.

Et tredje bibliotek sa: ”Ja, vi har sett på dem, men forkasta dem ganske raskt.[...]. Det var veldig mangelfullt. Vi stolte ikke på dem rett og slett. Det måtte så mye vurdering til på hver post at det ikke svarte seg. Da kan man like så godt gjøre det sjøl.” Også her blir mangelfull bruk av Dewey og emneord trukket fram. Om BIBBI-postene ble det sagt: ”Vi er helt avhengig av BIBBI-dataene og vi har abonnert på dem fra dag én. Vi kan ikke tenke oss å gå bort fra det. Det er en så stor besparelse selv om de er dyre. Vi hadde ikke klart oss uten.”

Et siste bibliotek hadde abonnert på data fra Forlagsentralen i en periode for å vurdere dem. Siste vurderingsrunde var sommeren 2006. Her er man også kategorisk: ”Vi synes det var alt for dårlig [...]. Vi vil ha BIBBI-poster [...]. Det var alt for lite opplysninger så vi måtte gjøre alt for mye selv [...]. Vi har ikke egentlig vurdert det grundig [...], men det var ikke noe å vurdere.”

Ut fra utsagnene over må man kunne trekke den konklusjon at bibliotekene verdsetter BIBBI-data høyere enn data fra Forlagsentralen. Det er emneord og Dewey som er de viktigste kriteriene for vurdering av kvalitet. I tillegg ønsker man å ha et visst nivå på den deskriptive katalogiseringen. Selv om vane, solidaritetstenkning og generell manglende kjennskap til DnBB og deres data gir Biblioteksentralen et konkurransefortrinn, er det likevel kvalitetskriterier som ligger til grunn for de vurderingene som er gjort av bibliotekene.

En sammenlikning av katalogpraksis ved Biblioteksentralen, Nasjonalbiblioteket og FS Informasjonstjenester (Nasjonal bibliografisk produksjon 2004 s. 13) ble oppsummert slik: ”Når det gjelder katalogiseringsnivå ligger BS og NB på nivå 2 i følge AACR2. FSI ligger noe under. Alle parter bruker Katalogiseringsreglene og norsk utgave av klassifikasjonstabellene (DDK5). FSI har mye avvik fra katalogreglene. Når det gjelder utvekslingsformat er det mye avvik i FSI. Dette skyldes at FSI ikke registrerer i et MARC-format, men konverterer ved eksport.”

9. Forhold som hindrer effektiv katalogproduksjon

Selv om folkebibliotekenes bedømmelse av de sentrale leverandørene spriker en del, anser alle - med ett unntak - det som mer rasjonelt å bearbeide poster fra metadataprodusentene enn å katalogisere fra grunnen av selv. Flere rapporterer at katalogarbeidet deres er blitt effektivisert ved at det nå foreligger et bredere tilbud på bibliografiske poster enn tidligere.

Noen av bibliotekene gjør endringer i postene som kan virke relativt overflødige. Dette gjelder eksempelvis sletting av indikatorer og biinnførsler og endringer i notefeltene. Jeg vil likevel hevde at bibliotekene totalt sett agerer rasjonelt og at de arbeider effektivt og målrettet for å få registrert samlingene sine. Katalogpraksis bør imidlertid alltid være gjenstand for vurdering, og bibliotekene gjør dermed klokt i å jevnlig gjennomgå sin praksis kritisk.

Det er imidlertid en del forhold som hindrer effektiv produksjon av bibliografiske data i folkebibliotekene. Noen av disse er blitt diskutert allerede. Jeg vil i det følgende kapitlet ta opp ytterligere forhold som jeg mener virker kontraproduktivt.

9.1. *Mangel på data fra sentrale leverandører*

Bibliotekene ble spurt om hvor stor prosentats de mente at data fra sentral leverandør dekket. Her rapporterer bibliotekene som abonnerer på BIBBI-data at det har skjedd en positiv utvikling i og med at Biblioteksentralen katalogiserer langt flere titler enn før. Dersom vi sammenlikner med tall fra rapporten *Nasjonal bibliografisk produksjon* (2004) har årlig tilvekst i BIBBI-basen steget fra ca 8 000 til 12 000. Antall katalogiserte bøker (norske og utenlandske) har økt fra 6 480 til 9521, lydbøker fra 177 til 541, video/DVD fra 1134 til 1249 og lydfestinger fra 522 til 816. Til sammenlikning har DnBB økt produksjon på bøker fra 8 399 til 8618, lydbøker fra 249 til 347, video/DVD fra 4 til 37 og lydfestinger fra 0 til 91. I tråd med dette rapporterer mange bibliotek at Biblioteksentralen så å si dekker alle deres katalogbehov, flere anslår et sted mellom 90-95 %. De resterende 5-10 % er vesentlig lokalhistoriske titler, bøker som anskaffes gjennom direkteabonnement hos bokklubber samt også noen antikvariske kjøp, Et av de største bibliotekene anslår at BIBBI-data dekker ca 75 % av bokpostene, de resterende 25 % er vesentlig utenlandsk materiale.

BIBBI-postene dekker mesteparten av tilveksten hos små og mellomstore bibliotek. DnBBs tilbud på filmer og lydfestinger vil knapt dekke bibliotekenes behov. Selv om de som abonnerte på poster fra DnBB ikke oppga noen prosentats for dekningsgrad må man anta at denne vil være lavere enn for bibliotek som abonnerer på BIBBI-data.

Det er i første rekke de noe større bibliotekene som konstaterer at det er mangler i tilbudet fra sentrale leverandører. Disse bibliotekene har større andel av utenlandsk litteratur og spesialsamlinger av for eksempel musikkmateriale. Det er imidlertid også mindre bibliotek som melder om mangler. Dette vil i første rekke gjelde lokalhistorisk litteratur, mangel på analysering og også utilfredsstillende registreringsnivå på postene. Selv om Biblioteksentralen og DnBB tilbyr en del utenlandske bøker, og det også er mulig å bestille "skaffebøker" med bibliografiske data fra Biblioteksentralen, vil en del bibliotek likevel ha behov for å gå til utenlandske baser for å hente inn bibliografiske poster. Her støter bibliotekene på problemer av både økonomisk og systemmessig karakter. Disse vil bli behandlet i kapittel 9.2 (Tekniske og systemmessige forhold) og kapittel 10 (Markedsorganisering og prispolitikk).

Musikk

Bibliotekene med musikksamlinger sliter med å være a jour. Ett bibliotek sa det slik:

”Akkurat nå er det verre enn på mange år.” Her fikk man ikke musikken ut til brukerne fordi man ikke hadde kapasitet til å produsere bibliografiske data.

I mangel på katalogpost fra sentral leverandør søker man andre kilder for innhenting av data.

”Jeg henter jo vilt og uhemma fra alle andre musikkavdelinger og det er gjensidig over hele landet, tror jeg. Og så er det jo veldig mye jeg må legge inn fra bunn av sjøl, jeg bare må [...]. Det er omtrent halvt om halvt, tenker jeg.”

Bibliotekene går først og fremst til andre musikkavdelinger i Norge. Man har lært seg hvem som kjøper hva og har derfor en følelse av hvor man kan finne katalogposter. Det er imidlertid ikke ukomplisert å hente data fra andre. Klassifikasjonspraksis er for eksempel svært ulik i de enkelte musikksamlingene, her rapporterer også flere at de ikke har sett seg i stand til å omklassifisere til DDK5. Nordisko (nasjonalbibliografien for lydfestinger) er for sent ute med postene og postene er også alt for detaljerte for folkebibliotekene. Nedlasting fra denne kilden er det dermed lite av. Nornoter (nasjonalbibliografien for notetrykk) ble ikke spesielt nevnt av noen av bibliotekene.

Metadata hentes også fra plateprodusenter, fra Platekompaniet, Allmusic og lignende. En bibliotekar beskrev situasjonen sin slik: ”Jeg er rundt overalt, jeg. Jeg klipper innholdslistene fra Platekompaniet.”

Selv om alle musikkavdelingene sliter med å få registrert samlingene sine, kom det fram at det forekommer lite samarbeid samlingene imellom. Dette skyldes nok dels at musikksamlingene har noe ulik tilbudsprofil, men også ulik praksis og at man ikke har diskutert samarbeidsløsninger grundig nok. Ved ett bibliotek ble det sagt: ”I og med den mengden vi har så burde vi jo kartlegge det mye bedre om vi kan hente inn poster og inngå samarbeid.”

På spørsmål om Norsk musikkbibliotekforening kunne gjøre noe med situasjonen ble det sagt at mangelen på poster hadde vært tatt opp med flere ganger i regi av foreningen. Ellers hadde man nok også begrenset tro på hva som kunne oppnås. ”Jeg tror folk sitter og har nok med seg sjøl, egentlig. Den er ikke så veldig aktiv den foreninga. Vi sitter veldig spredt, det er fryktelig vanskelig å møtes. Vi kunne ha samarbeidet mye bedre på nettet, men jeg savner veldig ofte det å treffe andre. Det er fryktelig ensomt.”

Biblioteksentralens tilbud på musikk

Biblioteksentralens tilbud på CD-er har økt de siste årene, og var i 2006 816 titler. Dette kan høres mye ut, men er allikevel ikke nok til å dekke etterspørselen i de største musikksamlingene. Tilbudet på notetrykk er så å si fraværende. Bibliotekenes tilsvarende svar på dette er å grunnkatalogisere selv eller hente inn data fra andre.

Biblioteksentralen tilbyr musikkposter løpende gjennom året via abonnement på ”BIBBI tilvekst”. I tillegg kan bibliotekene abonnere på data som gjelder Norsk kulturråds innkjøpsordning for CD-plater. Disse sendes ut fire ganger per år sammen med CD-platene. Dette er en forbedring i forhold til tidligere, men fremdeles kommer kulturfondpostene for sent for en del bibliotek: ”Det er ofte etterspurte ting. Når vi kjøper inn så tenker vi jo alltid: Kan dette komme på Kulturfond? Men allikevel så får du ofte innkjøpsforslag, så du må kjøpe i hvert fall ett eksemplar og da har du jo lagt inn i basen.”

”Jeg må si at jeg ikke var så veldig fornøyd med Biblioteksentralen på musikkposter da vi hadde det. De skulle jo katalogisere alt som kom på Kulturfond, men det var tregt og det var dårlig, synes jeg. Det tok lang tid før det kom. Så jeg brukte det veldig lite da også.”

På generell basis ble det anført: ”Jo lengre tid før katalogdataene kommer, jo mer feil blir det gjort i basene. Ting må leveres raskt.”

Dette biblioteket var generelt frustrert over tilbudet både når det gjaldt timing og når det gjaldt detaljeringsnivået på postene: ”De treffer liksom ikke...”

Ved ett bibliotek sier man at man av og til bruker ”grunnstammen”, det vil si den deskriptive katalogiseringen, men at postene var altfor grunne.

”Det som vi har bruk for er jo tittelanalytter, altså finanalyse på innholdet, det er det folk spør etter og det er det vi leter etter.” Videre sies det at oppslag på utøvere er aktuelle, likeså komponist. Her vurderer man og differensierer også på type musikk: ”På jazz er det mer aktuelt å få med mange utøvere [...]. I popen registrerer vi medlemmene for det at folk spiller i forskjellige grupper. Det samme gjelder jo jazzfolk. Men vi tar ikke med en som står og plinger på et triangel, vi vurderer hele tiden. Det må jo ha noe hensikt.”

Man er særlig misfornøyd med at det kun står: ”Inneholder xx spor ” og ikke faktisk innhold i note-feltet. Biblioteket ønsker at titlene listes opp og ikke bare gjøres søkbare. Det ble nevnt at Biblioteksentralen ville undersøke om notene kunne genereres automatisk på grunnlag av kuttene i MARC-felt 740.

På Biblioteksentralens hjemmeside er det gjort rede for ny praksis fra og med oktober 2006:

For pop/rock, viser og sanger samt barnemusikk gjelder følgende:

Vi vil ikke lenger skrive låttitler inn i innholdsnote 505.

I stedet vil vi gjøre låttitlene søkbare i kode 740.

I praksis vil dette føre til at vi skriver: Inneholder x spor/sanger i 505, mens vi altså skriver inn de enkelte titlene i 740 for at de skal være søkbare.

I pop og rock vil vi ikke lenger føre opp utøvere og gruppede medlemmer i kode 511 hvis navnet på gruppen fins i kode 110.

På pop/rock blir altså ikke enkeltmedlemmer tatt med, mens dette gjøres på jazz.

Biblioteksentralens nye praksis oppsto etter et brukermøte, men bibliotekaren som jobbet med musikk ved dette biblioteket hadde ikke hatt anledning til å delta. Det ble anført at denne praksisen antagelig ble godtatt av de små bibliotekene, som ikke stiller så store krav til katalogpostene på musikk: ”Det er veldig vanlig når det gjelder musikk.”

En siste frustrasjon når det gjaldt musikkposter var prisen. Kulturfondpostene 2007 koster i følge Biblioteksentralens hjemmeside 26 kroner per post. Dette er mer enn mange bibliotek er villige til å betale. Flere sa at man hadde sagt opp abonnementet og kopierte andres data.

Noen mulige veivalg for bedre dekningsgrad

Som vi har sett, har bibliotekene behov for bibliografiske poster både på norsk og utenlandsk materiale. Da man står ovenfor ulike problemkomplekser her, vil være formålstjenelig å skille nasjonalt materiale fra utenlandsk i den videre diskusjonen.

Som man vil se at tabellene under kapittel 5.4, tilbyr både Biblioteksentralen, Nasjonalbiblioteket og Den norske Bokdatabasen sangbøker. Her foregår det altså trippelregistrering fra sentralt hold. Når det gjelder norske notetrykk er det nærmest utelukkende Nasjonalbiblioteket som registrerer dette. Lydfestinger registreres både av NB og

BS. I følge statistikken for pliktavlevering til Nasjonalbiblioteket i 2006 ble det avlevert 498 notetrykk og 542 lydfestinger.

Rapporten *Nasjonal bibliografisk produksjon* (2004 s. 17) sier følgende når det gjelder musikk materialet:

Det er i bibliotekbransjen i dag to sentrale hovedregistreringer av lydfestinger, (i praksis innspilt musikk på CD) som utføres [...] av Nasjonalbiblioteket og Biblioteksentralen. Situasjonen er slik at NBs katalogposter er mer komplette og omfattende enn BS, mens BS er tidligere ute med fullkatalogiseringer, og tar hensyn til sin kundemasse på den måten at materialet blant annet blir kategorisert.

Registrering av musikk er langt mer ressurskrevende enn de fleste trykte dokumenter, bl.a. på grunn av liten grad av standardisering i det utgitte materialet og detaljeringskravet i beskrivelse og biinnførsler. Til tross for at praksisen mellom de to institusjonene er mer ulik her enn for trykte dokumenter, vil det sannsynligvis være sterkt ressurs sparende å kunne gjenbruke data fra hverandre.

Det vil være behov for å samordne praksis og standard på de bibliografiske postene mellom NB og BS når det gjelder registreringspraksisen for lydfestinger (musikk). NB registrerer disse i dag i Norsk nasjonaldiskografi (Nordisko).

Et eksempel fra 2006 viser hvor stor forskjell det er på registreringsnivået i de to basene.

For folkebibliotekene vil ingen av postene tilfredsstillere deres ønske om detaljeringsgrad fullt ut:

Biblioteksentralens post:

*000 njm 1

*007sc

*008 n a nob 2

*015 \$a0144611\$bBIBBI

*019 \$bdc,dg

*0280 \$aVOW087\$bVoices of Wonder

*090 \$bCD\$cPop/Rock\$dF

*110 \$aFolk & røvere\$qmusikkgruppe

*24510\$aSommer hele året 96-04\$cFolk & røvere\$hlydopptak

*260 \$a[Oslo]\$bVoices of Wonder\$cp2004

*300 \$a1 kompaktplate (1 t, 7 min)

*505 \$aInnhold: Englestøv ; Asstronaut ; Pepperkakemann ; Århundrets party ; Hengekøye ; Bris ; Fru Hagen ; Yess! ; Kakao ; Dust ; OK historie ; Ihvertfall litt ; Utadæsjælåpplevelse ; Medisin ; Dametrøbbel (A-Å) ; Helt perfekt ; Splitterpine

*511 \$aFolk & røvere: Ulf Nygaard, sang, programmering ; Beate Slettevoll Lech, sang ; Anji, sang ; Jo Bakke, gitar, bass ; Rolf-Erik Nystrom, saksofon ; m.fl.

*571 \$aVoices of Wonder: VOW087

*652 \$aPopmusikk

*910 0\$aFolk og røvere\$zFolk & røvere

NB! Siden denne tid har BS endret praksis med låttitler i 740 og note som indikerer antall kutt

Nasjonalbibliotekets post (Nordisko):

- *000njm 007691
- *0010400356nl
- *007 sc
- *008050622 no n nob
- *010 \$a0509293n
- *015 \$a05048446x\$b\$bibsys
- *0280 \$aVOW 087\$bVoices of Wonder
- *098 \$aa
- *110 \$aFolk & røvere\$qmusikkgruppe
- *24510\$aSommer hele året 96-04\$hlydopptak
- *260 \$a[Oslo]\$bVoices of Wonder\$c2004
- *300 \$a1 plate (CD) (1 t, 7 min)\$bdigital\$c12 cm
- *500 \$aUlf Nygaard har i perioden 1996-2004 vært frontfigur i
Folk & røvere, og har knyttet til seg en rekke musikere
og produsenter, bl.a. Beate Slettevoll Lech, Jo Bakke,
Marius Reksjø, Ivar Chr. Johansen, Sjur Miljeteig, Ola
Haampland, Kai Robøle, Maria Solheim, Rolf-Erik Nystrom
- *505 \$aInnhold: Englestøv / Nygaard, Bakke ; Nygaard. Astronaut ;
Pepperkakemann ; Århundrets party ; Hengekøye ; Bris ;
Fru Hagen ; Yess! ; Kakao ; Dust ; OK historie / Folk &
røvere ; Nygaard. Ihvertfall litt / Nygaard, Bakke ;
Nygaard. Utadæsjælåpplevelse / Johansen, Nygaard, Bakke ;
Nygaard. Medisin / Nygaard, Bakke, Lech ; Nygaard.
Dametrøbbel (A-Å) / Johansen, Nygaard, Bakke ; Nygaard.
Helt perfekt / Nygaard, Bakke ; Nygaard. Splitterpine /
Kjartan Kristiansen
- *500 \$aVoices of Wonder: VOW 087
- *700 0\$aNygaard, Ulf
- *700 0\$aLech, Beate Slettevoll
- *700 0\$aBakke, Jo
- *700 0\$aReksjø, Marius
- *700 0\$aJohansen, Ivar Chr.
- *700 0\$aMiljeteig, Sjur
- *700 0\$aHaampland, Ola
- *700 0\$aRobøle, Kai
- *700 0\$aSolheim, Maria
- *700 0\$aNystrom, Rolf-Erik
- *710 0\$aFolk & røvere\$qmusikkgruppe

*900 0\$SaSlettevoll Lech, Beate\$zLech, Beate Slettevoll

*700 0\$aNygaard, Ulf\$tEnglestøv

*700 0\$BaBakke, Jo\$tEnglestøv

...

Totalt 36 analytter.

Nasjonalbiblioteket har i flere år slitt med fullstendighet og leveransetidspunkt når det gjelder pliktavleveringen på lyd. De har også hatt til dels store tidsetterslep i registreringen i base Nordisko. For at et samarbeid mellom Biblioteksentralen og Nasjonalbiblioteket om lydfestinger skal kunne finne sted, må disse forholdene rettes opp. For bibliotekene er tidsfaktoren meget viktig.

Et samarbeid mellom de to institusjonene som resulterer i at katalogposter kommer bibliotekene i hende raskt, ville virke svært effektiviserende. Det samme vil gjelde for norske notetrykk. Ingen av bibliotekene i undersøkelsen med musikkavdelinger oppga spesielt at man brukte Nasjonalbibliotekets poster. Dette kan henge sammen med tidspunkt for registrering i forhold til utgivelse. Man bør undersøke årsakene til at Nasjonalbibliotekets poster ikke er grunnlag for katalogisering i musikkksamlingene og rette opp de forhold som måtte være til hinder for gjenbruk.

For det utenlandske materialet vil det være formålstjenelig å skaffe en oversikt over de beste kildene. Dersom disse tillater at data nedlastes og gjenbrukes, må forholdene legges til rette for det. Hva dette innebærer vil jeg diskutere senere.

Den situasjonen musikkavdelingene befinner seg i bør absolutt ikke få fortsette. Her trengs det overordnede grep og inngåelse av forpliktende avtaler. Norsk musikkbibliotekforening bør arbeide fram et forslag til kravspesifikasjon for postene. I dette ligger at den enkelte musikkksamling må være villig til å revurdere sin katalogiseringspraksis for å få på plass en helhetlig praksis i folkebibliotekene. Deretter bør produsentmiljøene og brukerrepresentanter møtes, gjerne i regi av ABM-utvikling, og diskutere hvordan bibliotekene kan sikres rask tilgang til kvalitetsposter på norsk musikk. Uansett utfall vil bibliotekene også i fortsettelsen måtte registrere noe av den musikken de går til anskaffelse av selv. Dette er det full aksept for: "Musikkfeltet er så enormt digert, veldig mye større enn filmfeltet for eksempel; så jeg syns ikke det er rimelig å vente at de [Biblioteksentralen] har data på all musikken vi kjøper. Jeg regner ikke med det."

Noen av bibliotekene etterlyste også økt tilbud på film (DVD). Her er det Norsk filminstitutt som er pliktavleveringsinstansen for norsk materiale, men i den nyeste filmmeldingen, *Veiviseren for det norske filmfeltet*,¹¹ foreslår Kultur- og kirkedepartementet at aktiviteten skal flyttes til Nasjonalbiblioteket. Både Norsk filminstitutt og Nasjonalbiblioteket bruker systemet MAVIS som registrerings- og produksjonsstøttesystem for de audiovisuelle samlingene. Det eksisterer ikke noe MARC-utvekslingsformat i MAVIS, men Library of Congress arbeider for å få til en løsning. Arbeidet er imidlertid ikke kommet særlig langt og er også relativt komplisert. Det er svært uheldig at bibliotekene ikke får enkel tilgang på MARC-data på pliktavlevert materiale. Som ansvarlig for nasjonalbibliografisk kontroll, må Nasjonalbiblioteket i samarbeid med Norsk filminstitutt arbeide for en løsning for bibliotekene. DVD/film ble ikke spesielt behandlet i rapporten *Nasjonal bibliografisk*

¹¹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/regpubl/stmeld/2006-2007/Stmeld-nr-22-2006-2007-.html?id=460716&epslanguage=NO>

produksjon. Grunnen til dette var at man hovedsakelig konsentrerte seg om materialtyper som alle tre institusjonene produserte poster på. Film er likevel et område som man bør søke å samordne bedre, slik at data bare produseres en gang.

Grunnkatalogisering av lokallitteratur ser bibliotekene vesentlig som sitt domene. De henter i liten grad inn metadata fra andre produsenter på dette materialet. Nasjonalbiblioteket får imidlertid ganske mye lokal materiale til sin samling gjennom pliktavleveringsordningen. Et søk i BIBSYS og i katalogen til ett av bibliotekene i undersøkelsen viste at det fantes en del overlappinger. Bibliotekene kunne derfor bruke Nasjonalbiblioteket mer som grunnleverandør på dette materialet, men også her spiller tidsfaktoren sterkt inn.

Man må i denne sammenheng også vurdere metadata fra produsentmiljøer. I vår elektroniske verden produseres det metadata gjennom hele produksjonsprosessen, ikke minst innen musikkområdet. Det er derfor viktig å utnytte disse kildene.

Analysering

Mange av bibliotekene jeg snakket med etterlyste mer analysering både av bøker og musikk.

Mangelen på analysering fører til at de mellomstore/større bibliotekene selv ofte analyserer det de mener det er etterspørsel etter.

Bibliotekene opplyste at det i første rekke ville være formålstjenelig med analyse av essays/artikkelsamlinger. Analysering av debattbøker etterlyses også av enkelte. Som et eksempel på en tittel som det ville vært formålstjenelig å få analysert sentralt ble *P2-akademiet* nevnt.

Bøker med litterære emner bør også analyseres mente bibliotekene. Skoleelever, studenter og litterært interesserte enkeltpersoner etterspør ofte stoff om bestemte forfattere eller om ulike litterære epoker. Et eksempel som ble nevnt her var *Norsk litterær årbok*.

På spørsmål om det var behov for analysering av diktsamlinger var meningene delte. Flere sa at man klarte seg med diktregisteret til Deichmanske bibliotek, mens andre ønsket å ha diktanalytter i lokal katalog.

Når det gjelder analysering av musikk (kuttnivå) gikk ønsket på flere innførsler på utøvere og låttiter. Det legges noen steder inn analytter på sangbøker.

For tidsskriftartikler henviste man til Nasjonalbibliotekets Norart-base.

Det er flere interessante observasjoner man kan gjøre seg når det gjelder analyseringsbehovene som ble presentert. Det mest slående er at det er lite rasjonelt at flere bibliotek gjør samme arbeidet. Analyse bør skje én gang, deretter bør andre nyte godt av arbeidet som er lagt ned.

Den andre observasjonen er at bibliotekarene syns å være tilfreds med at de kan finne fram til relevante kilder (for eksempel Deichmanske biblioteks diktregister og Norart). Her virket det som om man ikke tenkte på at dette er kilder som sluttbrukerne burde blir gjort mer oppmerksomme på og gis enklere tilgang til enn i dag.

Den tredje observasjonen er knyttet til at det ikke bare er folkebibliotekene som har analyseringsbehov, dette gjelder i stor grad også fagbibliotekene. Et søk i BIBSYS-basen viser at de to titlene som ble trukket fram spesielt, *P2-akademiet* og *Norsk litterær årbok*, analyseres av BIBSYS-bibliotek.

Det synes i denne sammenheng nærliggende å foreslå at man skaffer seg oversikt over hva som analyseres av norske ressurser. I tillegg til den analysering som skjer i BIBSYS har Nasjonalbiblioteket to aktuelle baser, Norart for tidsskrifter og Sangindex for

sangbøker/musikktrykk. I tillegg ligger også Deichmanske biblioteks diktregister tilgjengelig på Internett. Det kan også være andre relevante kilder. Det ville ha stor verdi for bibliotekene om brukerne kunne søke i disse ressursene som en integrert del av det enkelte biblioteks base. Med dette mener jeg at man ved søk kunne integrere artikler, sangstrofer og dikt titler og at brukeren blir vist til de relevante tidsskriftene, essaysamlinger, sangbøkene og diktsamlingene som biblioteket måtte ha. Dersom biblioteket ikke har tittelen, må brukeren vises videre til andre bibliotek i tråd med ønsket om sømløse tjenester.

Open Archive Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH) er en protokoll tilpasset digitale bibliotek. Ved hjelp av denne teknikken kan man høste ned ressurser i arkiv for deretter å bygge tjenester rundt disse. Man bør vurdere om denne protokollen kan ligge til grunn for den skisserte løsningen. Tjenesten kan eventuelt etableres som en aktivitet innenfor rammen av Norsk digitalt bibliotek. Systemleverandørene bør foreta implementeringen inn mot den enkelte bibliotek katalog.

Mitt forlag innebærer at den enkelte aktør må ta et sterkere nasjonalt ansvar for fullstendighet i registreringen. I tillegg bør man vurdere om indeksering i større grad enn i dag kan fordeles mellom institusjoner. Det er særlig på bok- og tidsskriftsiden at dette er aktuelt. De ca 450 tidsskriftene som Norart analyserer utgjør for eksempel bare en liten del av de totalt 12 917 antall løpende titler som ble avlevert til Nasjonalbiblioteket i 2006¹². Nasjonalbiblioteket bør i denne sammenheng ta et større ansvar enn i dag.

Dette vil langt på vei løse bibliotekenes analysebehov, fjerne unødvendig dobbeltarbeid og i tillegg føre til bedre sluttbrukertjeneste.

9.2. Tekniske og systemmessige forhold

Som tidligere nevnt kjøper noen bibliotek mer utenlandsk litteratur, både musikkmateriale, skjønnlitteratur og faglitteratur enn det Biblioteksentralen/Den norske Bokdatabasen tilbyr. De bibliotekene i undersøkelsen som sier at de henter ned data nevner Library of Congress, British Library, Rex og Libris. For musikkbibliotekene vil det også være interessant å laste ned data fra enkeltbibliotek i Sverige og Danmark.

Bibliotekene rapporterer at de ofte grunnkatalogiserer selv i stedet for å kopiere ned data som allerede finnes. Det skyldes flere forhold, hovedsakelig knyttet til tidsbruk, pris eller tekniske vanskeligheter.

”Vi kjøper mye, mye mer engelskspråklig skjønnlitteratur enn det BIBBI kan levere poster til. På den annen side er ikke akkurat det å katalogisere skjønnlitteratur det mest utfordrende her i verden. Der bruker vi vel egentlig ikke så mye hjelpemidler. Det viser seg vel det at det går kjappere å bare ta det i stedet for å prøve finne en post i for eksempel LC [...]. Før du har funnet den har du allerede katalogisert han, så hvorfor skal vi ta det bryet?”

Det tar ofte tid å lokalisere en utenlandsk post. I tillegg til å finne posten må bibliotekene oftest gjøre mye tilpasninger. Da anser man at det er like rasjonelt å katalogisere selv: ”Jeg har gått til Library of Congress noen ganger, men de postene må du allikevel bearbeide såpass mye hvis du klipper inn sånn at man kan nesten like godt gjøre det sjøl med mindre det er veldig kompliserte greier.”

Pris er også en hindring. Flere bibliotek rapporterer at de gjerne ville ha adgang til DanBib og /eller katalogen til British Library. Begge disse er abonnementstjenester, men bibliotekene ser seg ikke i stand til å abonnere på basene fordi pris per post ville bli for høy. Her kunne man

¹² http://www.nb.no/fag/for_utgjevarar_og_trykkeri/pliktavlevering/statistikk_pliktavlevert_materiale

tenke seg en løsning hvor ABM-utvikling eller Nasjonalbiblioteket forhandlet fram nasjonale lisenser. Nasjonalbiblioteket inngikk for noen år tilbake nasjonal avtale om tilgang på data fra ISSN's internasjonale senter, mens ABM-utvikling har lang erfaring med inngåelse av konsortieavtaler.

Den langt største hindringen er av teknisk art: ”Der [nevner et dansk bibliotek] er det veldig mye bra og mye som er lett å forstå og lett og hente inn – egentlig.” Likevel skjer det ikke gjenbruk av tekniske årsaker: ”Det går ikke, det blir bare rør hvis du prøver å kopiere det inn.”

Et bibliotek med mye svensk materiale sier: ”Jeg får jo ikke konvertert de svenske postene. Det hender jeg henter noen innholdsnoter som jeg greier å klippe og lime til.”

Det rapporteres også om importproblemer av norske poster. Et Aleph-bibliotek sa at når man importerer data fra andre enn Aleph-bibliotek fikk man en ”hale med lange tagger”. Et annet bibliotek sa at import fra andre kilder enn BIBBI ga ”rare tagger”. Dette forklarer det forhold som kom fram under kapittel 8.1 (Ulike kilder for nedlasting av data), nemlig at Bibliofilbibliotekene foretrakk å hente data fra Bibliofil's dugnadsbasen eller et annet Bibliofil-bibliotek, mens for eksempel Aleph-bibliotekene vesentlig henter fra andre Aleph-bibliotek.

Opp gjennom årene har vi i Norge fått ulike varianter av NORMARC-formatet (BSMARC, BIBSYSMARC, Bibliofilmarc) som kan skape konverteringsproblemer. I tillegg kan systemtekniske forhold føre til problemer ved eksport. Som et eksempel kan nevnes at måten flerbindsverk lenkes på i BIBSYS skaper problemer ved import i Norsk samkatalog.

Et bibliotek oppsummerte sine erfaringer slik: ”Det er helt vanvittig i vår elektroniske verden at folk sitter med så mye uforenelig. Jeg fatter det ikke.”

Folkebibliotekene i Norge er ikke alene om å slite med konvertering av poster.

I regi av Kungliga biblioteket ble det i 2006 framlagt en katalogutredning vedrørende svenske forskningsbibliotek som deltar i Librissamarbeidet. I den første delutredningen (Sellei 2006 s. 19) sies det:

Statistik från 2005 visar att import av poster utgör mindre än 1 % för de flesta bibliotek. Analyserna av tidsåtgång för olika typer av poster visar att det i genomsnitt tar nästan lika lång och ibland t.o.m. längre tid att importera en bibliografisk post som att göra som en primärkatalogisering. Enkätsvaren visar också att det i många fall saknas poster att importera. För att import av poster ska löna sig måste posterna befinna sig i ett skick som kräver mycket mindre manuell bearbetning. Förslagsvis kan situationen förbättras dels genom att de tekniska förutsättningarna blir bättre för postimport och dels genom att biblioteken förses med ett adekvat urval källor. En ny utredning föreslås undersöka tekniska lösningar och källor samt kostnaden för olika scenarier.

Att följa internationella principer innebär idag också föråldrade katalogregler och format som utan omfattande utveckling av nyckelfärdiga system, kräver stora manuella insatser. Även om revidering av katalogregler och format pågår kommer inte behovet av tekniskt stöd att minska. Intelligent tekniska lösningar måste skapas för att underlätta katalogiseringsprocessen och göra den effektivare, dessutom kan en utvecklad katalogiseringsmiljö möjliggöra interaktiva verktyg som kan ge ytterligare rationaliseringsvinster. En utredning föreslås undersöka möjligheterna för ett förbättrat tekniskt stöd vid katalogiseringsarbetet i LIBRISbasen.

Selv om det ikke er gjort noen tilsvarende tidsstudie blant norske folkebibliotek, er det opplagt at biblioteksystemene må gjøre en innsats for å underlette import av bibliografiske poster også i Norge.

Det er i denne sammenheng flere forhold som må vurderes:

- Konvertering av MARC-format
- Standard/teknikk brukt ved import av data
- Mulighet for å sile bort uønskede felter ved import

Konvertering av MARC-format

Det er trolig at de fleste utenlandske kataloger som er interessante i forbindelse med dataimport til norske folkebibliotek, kan eksportere data i MARC21. Likevel finnes det i dag ikke noe allment brukt konverteringsprogram fra MARC21¹³ til NORMARC. For bibliotekene innebærer det mye manuelt etterarbeid å importere MARC21 poster fra for eksempel Library of Congress.

Som et ledd i arbeidet ved Rammeverksprosjektet i Norsk digitalt bibliotek ble Den norske katalogkomité bedt om å utrede konsekvenser ved en overgang fra NORMARC til MARC21 i Norge. Anbefalingene fra Rammeverksprosjektet har ført til at Nasjonalbiblioteket senere har fattet vedtak om overgang til MARC21. Nasjonalbiblioteket anbefaler også at både registrerings- og utvekslingsformat er i henhold til MARC21 slik at man sikrer konsistente data og minsker faren for tap ved konvertering. En overgang til MARC21 vil innebære en enklere import av utenlandske poster.

Nasjonalbiblioteket vil lage konverteringstabeller fra NORMARC til MARC21. Om det skal lages konverteringstabeller andre veien vil avhenge av om dette er ønskelig fra systemleverandørenes side. Dersom de enkelte biblioteksystemene ikke gjennomfører endringen samtidig, må en konvertering fra MARC21 til NORMARC sterkt anbefales, ellers kan man risikere at bibliotek som ennå ikke har gått over til MARC21 får store importproblemer av norske poster i overgangsfasen.

Standard/teknikk brukt ved import av data

De fleste bibliotekene i undersøkelsen rapporterte at i den grad de importerer fra andre bruker de ”klipp og lim-teknikk”. Dette innebærer at man lokaliserer en post i en ekstern katalog, kopierer og limer deretter (mer eller mindre manuelt) posten inn i bibliotekets registreringsskjerm-bilde. Enkelte sier også at det hender at de bare tar en utskrift av det man finner i ekstern base og deretter skriver opplysningene manuelt inn i eget system. En annen teknikk er å klippe og lime inn postene felt for felt.

Den mest utbredte standarden for søking i og gjenfinning av data mellom bibliotek-kataloger er Z39.50. Standarden (ISO 23950) er utviklet av og vedlikeholdes av Library of Congress. Arbeidet med denne protokollen startet på 1970-tallet og selv om protokollen har blitt jevnlig vedlikeholdt og videreutviklet, er den ikke utviklet for en web-basert teknologisk plattform. Arbeid med å forbedre Z39.50 protokollen har derfor pågått i flere år under navnet ZING (Z39.50 International: Next Generation). Gjennom dette arbeidet har man i Library of Congress utviklet ”søskenprotokollene” SRU (Search/Retrieve URL Service)/SRW

¹³ Mikromarc rapporterer at Mikromarc 2 har innebygd støtte for konvertering fra UNIMARC og USMARC (det siste gir bra resultat også for MARC21) .

(Search/Retrieve Web Service). SRU/SRW er web-baserte standarder for søking og gjenfinning på Internet.

I Norge er det NorZIG¹⁴ (Norsk Z39.50 Interessegruppe) som har arbeidet for nasjonal utbredelse av Z39.50. I regi av gruppa foreligger det nå utkast til norsk profil for SRW/SRU.

Det hersket en del usikkerhet blant bibliotekene om hvorvidt man kunne laste ned data ved hjelp av Z39.50. Forvirringen skyldtes i de fleste tilfeller at man ikke skilte mellom begrepene server og klient. Aleph-bibliotekene rapporterte at nedlasting av poster ved hjelp av Z39.50 var mulig.

For å skaffe en oversikt over hvordan import skjer i det enkelte bibliotek ble derfor de fire største systemleverandørene på folkebibliotekmarkedet kontaktet. Svarene som kom inn, kan sammenstilles slik:

Biblioteksystem	Hvordan skjer katalogimport?	Kommentarer
Aleph	Z39.50	
Bibliofil	Klipp og lim	
Mikromarc	Klipp og lim (hovedsakelig)	Katalogmodulen kan brukes sammen med BookWhere 2000 (Z39.50-klientprogramvare for Windows)
Tidemann	Klipp og lim	

Mikromarc rapporterer at de i sin siste versjon (Mikromarc 3) har innebygget Z39.50 klient.

Det er påfallende at det er de norske systemene uten internasjonal konkurranse som ikke tilbyr katalogmodul med Z39.50-import av eksterne poster.

Mulighet for å sile bort uønskede felter ved import

Basert på opplysninger fra den enkelte aktør ser det ut til at alle biblioteksystemene understøtter etterarbeid på postene.

Aleph gir mulighet for å sette opp konverteringsregler for etterbehandling i katalogmodulen. Man velger fra ei liste over tilgjengelige konverteringsprogrammer og kjører valgt program på aktiv post. Dette fjerner uønskede felt/delfelt og endring av feltkoder og delfeltkoder.

I Bibliofil skjer det minimalt med endringer av MARC-post ved import ved hjelp av klipp og lim. Tegnsett ordnes i programmeringspråket. Egendefinerte filtre er diskutert, men det fins ingen konkrete planer for å innføre dette.

Mikromarc rapporterer også at de har muligheter for parameterstyrt tegnkonvertering og fjerning av MARC-felt ved import. Også Tidemann skreller bort uønsket informasjon.

Det er ingen tvil om at det er lagt dårlig til rette for effektiv import av poster fra biblioteksystemleverandørenes side. Systemleverandørene bør snarest ta initiativ til å lette

¹⁴ <http://www.norzig.no/>

import, konvertering og etterarbeid av bibliografiske poster. De systemleverandørene som ikke tilbyr import av poster ved hjelp av Z39.50/SRU/SRW bør snarest sette i verk tiltak for å kunne tilby dette.

Systemleverandørene har i betydelig grad søkt å løse tekniske problemer som de mange systemplattformene og biblioteksystemene fører med seg. De har også bidratt til å utvikle nye tjenester både gjennom gruppen av systemleverandører i Norge¹⁵ og gjennom NorZIG. Flere bibliotek i undersøkelsen trekker fram systemleverandørenes innsats på ulike områder. Forholdene bør derfor ligge godt til rette for at man om nødvendig kan samarbeide også på dette området.

¹⁵ <http://www.biblev.no/>

10. Markedsorganisering og prispolitikk

I foregående kapitler har jeg beskrevet bibliotekenes policy, deres arbeidsmetoder og faktorer som påvirker effektiviteten i negativ retning. Jeg vil nå gå over til å beskrive de økonomiske og organisatoriske rammebetingelsene for katalogdata som folkebibliotekene må forholde seg til. Jeg vil også vurdere alternativer til dagens organisering.

10.1. Pris på katalogdata

Prisen på katalogdata opptar mange bibliotek. Et bibliotek sa i klartekst at pris hindret dem i å abonnere på BIBBI-data. I et forsøk på å finne ut hvor utbredt det er at man ikke abonnerer på data fra en av de sentrale leverandørene, sendte jeg ut en forespørsel på Biblioteknorge. Jeg ba om en begrunnelse for hvorfor man ikke abonnerer, for eksempel økonomiske hensyn, tekniske forhold, om man vurderer at det er like effektivt å importere data fra andre eller om man velger å katalogisere selv. Jeg ba også om generelle synspunkter på kvalitet i denne sammenheng. Jeg fikk mellom 10 og 15 svar, også fra bibliotek som abonnerer på BIBBI-data. Til tross for at dette var et lite antall respondenter og det er fare for at det er de med de sterkeste meningene som svarer på en slik forespørsel, var svarene svært interessante. Med ett unntak representerte respondentene små kommuner, fra mellom 1 000 til 5 000 innbyggere. Prisen på BIBBI-data ville etter gjeldende liste være et sted mellom kr 4 500 og 8 500 eller mellom 2 700 og 5 100 (BS+-kunder) for bibliotek under 7 000 innbyggere. To av bibliotekene sa at de hadde stoppet å abonnere på BIBBI-data på grunn av pris, mens andre har valgt å ikke abonnere fordi man har andre strategier.

For å få bekreftet eller avkreftet mitt inntrykk av at det er de mindre bibliotekene som ikke abonnerer på katalogdata, fikk jeg tilsendt en oversikt fra en biblioteksystemleverandør. Etter å ha korrigert for dem som jeg allerede hadde vært i kontakt med sto jeg igjen med 13 bibliotek. 10 av disse hadde under 3 000 innbyggere, det største lå på ca 8 000. Dette gir grunn til å anta at det vesentlig er små kommuner som ikke abonnerer på data.

Flere nevner at det ikke er noen vits i å betale for å abonnere på data når man så lett kan hente katalogdata hos andre eller eventuelt registre selv. Selv om utvalget er lite, kan det se ut til at man i denne gruppen bibliotek setter økonomi framfor kvalitet: ”I et veldig lite bibliotek er det ikke så nøye om katalogiseringen ikke alltid blir helt konsekvent”. Et av bibliotekene som faktisk abonnerte på BIBBI-data, sa dette helt annerledes: ”Ganske mye blir gjort for å ha kvalitet i katalogdata, og få til ens poster med andre bibliotek. Vi tenker meir på dette nå som vi har mye lånesamarbeid med andre. Hva vil de søke på, vil de avgrense med årstall, og kommer vår post som treff? (Før la vi mer gamle og nye eksemplar på en post f.eks)”. Dette ble støttet av et større folkebibliotek: ”Vi abonnerer på BIBBI-poster fra Biblioteksentralen. Vi vurderer det som et meget nyttig abonnement med konsistente poster og jevn levering av nye poster, til tross for prissettingen som er ifht innbyggertall, og derfor størst for de største kommunene.”

Blant bibliotekene jeg intervjuet kom de samme holdningene til pris fram. Ett bibliotek som gikk fra Biblioteksentralen til Den norske Bokdatabasen sa: ”Vi syntes BIBBI-data begynte å bli for dyrt.” Et annet bibliotek kunne ikke tenke seg å gå over til DnBBs data: ”Hos oss er det så viktig å få de [postene] så bra [...]. Og så skulle vi plutselig gå over til noe annet. Hvordan blir katalogen da hvis vi ikke syns det var bra nok? Nei, der har vi bestemt oss.”

På tross av at de fleste bibliotekene syns å verdsette Biblioteksentralens kvalitet, kan det se ut som om en del er nær en tålegrense for hva de vil/kan betale. DnBB- abonnenten nevnt over

sa det slik: ”Jeg vet at det er veldig mange bibliotek som driver og teller på knappene når det gjelder BIBBI-data på grunn av pris. Jeg har snakket med andre som er interessert i å høre hvordan det går med oss nå.” Vedkommende mente også å vite at flere bibliotek hadde tatt kontakt med DnBB: ”Forlagsentralen virket litt overrasket over at det var så stor interesse for basen helt plutselig.”

Selv blant de mest lojale BS-kundene i mitt intervjumateriale er det de som mener at prisen på kulturfondabonnementet på CD-er er satt høyere enn man er villig til å betale: ”25 kroner posten for CD-plate skal Biblioteksentralen ha. Det er ikke aktuelt for oss å kjøpe BIBBI-data på K-fond CD-er.” Ett av bibliotekene som responderte på e-posten på Biblioteknorge bemerket følgende: ”BS har egen abonnementsordning for Norsk Kulturråds musikk – noe som i seg selv er svært underlig. Musikken får vi gratis tilsendt - men katalogdata må vi betale ekstra for.” Det var flere bibliotek i min undersøkelse som har sagt opp abonnementet på CD-postene eller vurderte å gjøre dette. Det ble nevnt at strategien da var å vente på at andre fikk kulturfondpostene og deretter kopiere fra dem.

Alternativet til ikke å abonnere på data er primært å hente inn fra andre. Det er mitt inntrykk at det er relativt få som velger å satse på å registrere alt fra grunnen selv. Ett bibliotek som svarte på forespørselen på Biblioteknorge fortalte at man kopierte fra andre og bemerket: ”Dette er antakelig ikke ”stureint”. Jeg har hørt bibliotekarer si at dette er å snylte på andre. Mulig det, men ved nedskjæring av budsjetter må en bare prøve å være litt kreativ, selv om en kan risikere å bli kalt snylter. Ulovlig er det så vidt jeg vet ikke å kopiere poster.”

Følelsen av å befinne seg i et etisk grenseland kom nesten alle bibliotekene inn på under ett eller annet punkt i intervjuet. Her fantes det ulike holdninger. Noen bibliotek mente at det var helt legitimt å hente poster fra andre, mens andre var mer to-sidige: ”Vi har snakket litt om det her på tidligere møter og det er mange som ikke har etiske problemer med å ta poster fra andre.” At noen av bibliotekene følte at de trådte over en grense, var tydelig i og med at de brukte ord som stjele, knabbe, ta og lignende uttrykk. Samtidig føler man en trøst i at dette er en utbredt praksis: ”Alle gjør det, men samtidig: hvor går grensen for hva man kan tillate seg?”

Noen skyver det etiske ansvaret over på andre. Om visning av poster i MARC-format ble det sagt: ”... De fleste har en pragmatisk holdning, når bibliotekene har lagt dette ut må jeg kunne hente inn dataene.” En annen sa det slik: ”De som har lagt ut i MARC-formatet har sagt: Velsigne dere, ta! Jeg føler ikke det er så veldig etisk feil heller for har de lagt de sånn må de være forberedt på at folk bruker dem på den måten.”

Flere bibliotek brukte som argument at mange hentet såpass mange poster fra dem at det var legitimt for dem å hente fra andre også. Slik bidro man til fellesskapet, men fikk også nytte godt av at andre har lagt dataene sine til rette for eksport. Det virket ikke som de større bibliotekene hadde vesentlig problemer med at mindre bibliotek bruke dem som bibliografisk kilde: ”Vi legger ned ressurser i katalogen vår. Hvorfor skulle ikke vi dele det med andre? Vær så god, forsyn dere, hvis det er noe vi kan bidra med [...]. Det er i forhold til Biblioteksentralen at dette er vanskeligst.”

Det biblioteket referer til er at Biblioteksentralen har gjort det klart for bibliotekene at det i henhold til lovverk og kontrakt ikke er anledning til å videreformidle eller selge BIBBI-data. Når dette har kommet opp er det fordi man har sett at flere sier opp abonnement og baserer seg på å hente inn BIBBI-data fra andre bibliotek. Det har derfor kommet forslag om at bibliotekene bør stenge for visning av MARC-format for å hindre denne typen lekkasje av data. De fleste bibliotek har valgt å ikke følge denne oppfordringen. Argumentasjonen for dette er dels at man gjør endringer i BIBBI-dataene og derved stiller spørsmålsteget ved hvem som juridisk sett eier denne varen de har kjøpt og bearbeidet, dels at en stenging av MARC-

visning også vil hindre andre bibliotek i å hente ned data som bibliotekene selv har katalogisert og ønsker å dele. Tønsberg ble blant så å si alle bibliotekene nevnt som et eksempel på et bibliotek som har fulgt oppfordringen om ikke å vise poster i MARC-format: ”Etter at Tønsberg stengte ble det en diskusjon, men den kom aldri noen vei.”

Med unntak av det biblioteket som anså det som mest rasjonelt å katalogisere fra grunnen selv, abonnerte alle bibliotekene i undersøkelsen på data fra sentral leverandør. Derfor har man vanskelig for å tro at ”gratispassasjerer” er et stort problem: ”Hvis Biblioteksentralen hadde opplevd at veldig mange sa opp abonnementene sine fordi de bare skulle gjenbruke andres data, da hadde vel sikkert den diskusjonen meldt seg.”

I Bibliofil-miljøet har man utviklet en dugnadsbase og lagt opp til en løsning der bibliotekene kan både bidra til og nyte godt av hverandres poster. Denne tjenesten presenteres slik¹⁶:

Dugnadsbasen er en samling katalogposter som er satt sammen av poster avlevert av enkeltbibliotek. Deltagende bibliotek godkjenner at andre bibliotek kan benytte disse postene som grunnlag for sin katalogisering.

Ideen bak er at alle bidrar med sitt til felles beste. Det enkelte bibliotek er ansvarlig for sin egen katalog og bruker tid og ressurser på katalogiseringsarbeidet. Det må nødvendigvis bli en del dobbeltarbeid av dette, d.v.s. at mange bibliotek gjør den samme jobben.

Vårt siktemål er å begrense dette dobbeltarbeidet og gjøre vårt for at katalogiseringsarbeidet skal bli mindre ressurskrevende. Som en bruker konkluderte: *"Alle skal holde sin lokale standard og dugnadspostene skal betraktes som gjensidig førstehjelp til raskere katalogisering av nye titler"*.

Ved at det enkelte bibliotek velger å dele resultatet av sitt katalogiseringsarbeid, katalogpostene, med de andre bibliotekene, oppnår man at man i svært mange tilfeller har gode eksterntposter når man skal katalogisere.

Alle BIBLIOFIL-bibliotek har en velutbygd nettverkskommunikasjon, noe som gjør det mulig å effektivt distribuere katalogposter mellom bibliotekene. All avlevering og distribuering av dugnadsposter skjer automatisk.

Med denne modellen vil et bibliotek kunne kombinere deltagelse i dugnaden med abonnement på BIBBI-poster.

Dugnadsbasen er basert på ISBN hvilket betyr at musikkposter (med unntak av sangbøker) ikke er inkludert. Det testes på ulike felt slik at man sikrer at BIBBI-data ikke er med i utvalget. Det forekommer ikke noe rangeringssystem blant bidragsyterne, alle bidrar på lik linje. Dette kan forklare hvorfor bibliotekene mener at det er ujevn kvalitet på postene. På den posten som blir liggende som ”moderposten” legges det til emnedata og binnførsler som enkeltbibliotek har valgt å legge til. Alle dublerende data fjernes.

Dugnadsbasen legges lett tilgjengelig for alle Bibliofilbibliotek. Det er derfor ingen tekniske problemer forbundet med å hente inn postene i lokal katalog. Systemet er imidlertid proprietært, kun Bibliofilbibliotek får tilgang til dataene.

Dugnadsbasen er et produkt av bibliotekenes samlede bibliografiske egenaktivitet og kunne dermed vært å betrakte som en reell markeds konkurrent til Biblioteksentralen. Ut fra hva intervjuobjektene har fortalt, har det vært ført diskusjoner om hvorfor bibliotekene skal kjøpe

¹⁶ <http://www.bibsys.no/produkter/bibliofil/dugnad.php>

data når de kan produsere på dugnad. Selv om denne debatten visstnok blusser opp med jevne mellomrom er det ingenting som tyder på at bibliotekene virkelig ønsker en slik situasjon. Bibliotekene er svært klare på at det mest rasjonelle for dem er å basere seg på å bearbeide kvalitetsdata produsert fra sentralt hold.

Katalogmarkedets organisering

Når spørsmål om hvordan det bibliografiske miljøet i Norge ideelt sett burde vært organisert kom opp, ble det ofte framholdt at bibliografiske data ikke er handelsvare, men fellesgode. Det ble i denne sammenheng flere ganger vist til et innspill fra Oslofjordbibliotekene til *Bibliotekreform 2014*. I dette innspillet ble produksjon og bruk av katalogdata tatt opp og ABM-utvikling bedt om å utrede katalogdata som nasjonalt fellesgode. Noen uttrykte en vilje til å betale, mens andre ga uttrykk for å være i en grensesituasjon når det gjaldt betalingsevnen eller –viljen. Flere mente at Nasjonalbiblioteket måtte ta et klarere ansvar for nasjonal, bibliografisk produksjon enn i dag. Det ble også uttrykt både undring og skuffelse over at ikke katalogpolitiske spørsmål var gjenstand for mer diskusjon og oppmerksomhet.

Det bibliografiske markedet kjennetegnes ved at det er få aktører. Flere av bibliotekene jeg snakket med sa at Biblioteksentralen har en de facto monopolstilling i markedet. I et selgermonopol har man en situasjon som kjennetegnes ved at man kun har én selger, men mange kjøpere. Dette står i motsetning til kjøpermonopol hvor man har én kjøper, men mange tilbydere. Siden det finnes i alt tre selgere i dette markedet: Biblioteksentralen, Den norske Bokdatabasen og Nasjonalbiblioteket (den sistnevnte tilbyr varene gratis) kan man hevde at man står ovenfor et oligopol. Siden mesteparten av bibliotekene av ulike årsaker ikke vurderer andre alternativ enn Biblioteksentralen, framstår markedet for dem likevel som monopollignende.

Markedet på katalogdata kan ut fra flere hensyn betegnes som suboptimalt fungerende. De tre aktørene tilbyr dels data på det samme materialet, dels kan man ikke tilby det markedet etterspør. Etterspørselen er i enkelte henseender langt større enn tilbudet. Det er altså knapphet på godet. Mangelen på musikkposter er et eksempel på det.

Den norske Bokdatabasens tilbud på poster dekker ikke fullt ut det behovet bibliotekene har. De tilbyr for eksempel ikke audiovisuelt materiale i tilstrekkelig grad til å dekke etterspørselen. Det er også opplagt at bibliotekene stort sett mener at kvaliteten ikke er i henhold til de krav man har til produktet. Prisen er imidlertid lavere enn for BIBBI-data. Prismessig vil DnBB ha et klart konkurransefortrinn, mens bibliotekene fra et kvalitetsmessig perspektiv vil ønske å velge Biblioteksentralens produkter. Forlagsentralens poster er primært innrettet mot et annet marked, nemlig bokhandlene. Dette innebærer at bibliotekene må bearbeide postene i stor grad. Dersom DnBB skal ta ytterligere markedsandeler i bibliotekmarkedet bør de tilpasse seg de kravene dette markedet har både når det gjelder volum og kvalitet.

For fag- og forskningsbibliotekene i BIBSYS-samarbeidet er Nasjonalbiblioteket en viktig dataprodusent. NB spiller imidlertid liten rolle som dataprodusent for folkebibliotekene. Dette har flere årsaker. NB baserer sin registrering på materiale som kommer inn via pliktavleveringsloven. Selv om mange utgivelser sendes relativt hurtig inn til NB fra forlag/trykkeri, viser figuren under kapittel 5.4 at postene produseres etter utgivelse. Nasjonalbiblioteket er den av de tre aktørene som produserer materialet sist. NBs registreringer kommer for sent til å være interessante for folkebibliotekene. Postene er heller ikke tilpasset folkebibliotekenes krav, de mangler bl.a. generelle emneord, alders- og genrekoding. Et produkt som er gratis, blir altså nær sagt vurdert som verdiløst for folkebibliotekene dersom ikke deres krav til hurtighet imøtekommes. Siden bibliotekene setter

service ovenfor brukerne i høysetet, må postene registreres i samlingene og dokumentene være klare for utlån så nær opp til lanseringsdato som mulig.

Biblioteksentralens poster er helt og fullt innrettet på folke- og skolebibliotekmarkedet. Koblingen mellom produkter (medier/katalogdata) gjør også at man står sterkt i markedet. I mange år hadde Biblioteksentralen et rent selgermonopol i og med at bibliotekenes midler var bundet opp i BS. I en periode ble man møtt med en viss konkurranse fra Norli-Bibliotekjentesten, men denne tjenesten ble oppkjøpt og lagt ned. Forlagsentralen arbeidet også i noen tid relativt målrettet med å komme inn i katalogmarkedet, men fikk ikke større markedsandeler. Det er et åpent spørsmål om DnBB vil søke å gå aktivt inn i markedet.

Biblioteksentralens største konkurransefortrinn er kvalitet. Til nå har bibliotekene vedsatt kvalitet så høyt at man er villige til å betale det de anser som en høy pris for katalogdata. Flere bibliotekarer i undersøkelsen mente at bibliografisk kvalitet ikke er like høyt verdsatt som før verken hos biblioteklederne eller hos kollegaer: ”Jeg har på følelsen at vi med gammel utdanning, som har jobbet i mange år, spesielt med katalogisering, jeg tror at vi ser på registreringen av poster på en annen måte enn de nyere og yngre som ikke har jobba så mye med det. De har på en måte et enklere syn på det.” Dersom dette skulle medføre riktighet, kan Biblioteksentralen risikere at flere bibliotek vil verdsette pris over kvalitet. Dette kan få markedsmessige konsekvenser.

Monopolister kjennetegnes ved at de profittmaksimerer. Siden de er prislagere kan de ta høyere pris og tilby mindre kvantum enn bedrifter i et frikonkurransemarked. Monopolistene ønsker primært å selge godet til en høyere pris til de kundene som er villige til å betale denne prisen. Dette vil på den annen side føre til at man skyver de kundene som ikke har betalingsevne bort. Siden dette vil ha negativt effekt på fortjenestepotensialet, søker monopolistene ofte å kombinere prismaksimering med prisdiskriminering, dvs, tilby samme vare til redusert pris til noen utvalgte kunder. Dette kan bedriften gjøre fordi den har stor markedsrett. De som vurderer Biblioteksentralen som monopolist vil si at det er dette bildet man ser. Da Biblioteksentralens kostnader for produksjon av katalogdata ikke er kjent, kan markedet imidlertid ikke vite om man gjør fortjenesten størst mulig, går i likevekt eller subsidierer katalogdata for å selge bøker og andre medier. Det som kan observeres er at man tilbyr bibliografiske data til en annen pris for visse kundegrupper (etter kommunestørrelse eller kundeforhold) og at man i likhet med monopolbedrifter ikke dekker etterspørselen i markedet fullt ut.

I et monopolmarked vil de bibliotekene som ikke har betalingsevne eller –vilje ikke kunne finne alternative selgere. I det bibliografiske markedet finnes det konkurrerende – om ikke likeverdige - produkter. Derfor skjer det et visst frafall av kunder fra Biblioteksentralen. Dette kan karakteriseres som rasjonelt. Økonomisk rasjonalitet innebærer at man søker maksimal tilfredshet og følgelig alltid utnytter enhver mulighet til å forbedre sin situasjon (Dedekam 2002).

Andre bibliotek har som strategi å hente data fra kunder som har betalt for en vare. Dette er en tvilsom praksis. Dersom mange bibliotek agerer på denne måten, vil man skape en situasjon hvor prisen på katalogdata går ytterligere opp for abonnentene. Biblioteksentralen er også avhengig av et visst marked for å kunne tilby katalogtjenester. De som ”stjeler poster” er ikke rasjonelle markedsaktører, men bidrar til å undergrave markedet som sådan. Selv om Biblioteksentralen har lovlig hjemmel for å stoppe lekkasje ved å gå til rettsforfølging, har man valgt å ikke gjøre dette. Dette ville føre til minsket tillit i markedet og dermed frafall av kunder. En tilspisset situasjon vil dermed slå tilbake på BS. Den uenigheten som eksisterer mellom bibliotekene og Biblioteksentralen på dette området virker likevel veldig uheldig på relasjonene.

10.2. *Alternativer til dagens organisering*

Siden dagens organisering avdekker en viss ufullkommenhet i markedet, kan det være interessant å vurdere alternativ organisering gitt visse premisser. Det første premisset er knyttet til kompetanse. Bibliotekene må ikke få redusert kompetanse på bibliografisk arbeid i forhold til dagens situasjon. Det er urealistisk å tenke seg at én leverandør skal kunne tilfredsstille behovet for katalogdata 100 %.

Det andre forutsetningen er knyttet til kvalitet. Ovenfor er det argumentert for at det må stilles større krav til kvalitet enn tidligere. Uensartede data og mangel på autoritetskontroll vil hindre effektive fellessøketjenester og også spredning av metadata til søkemotorer.

Det tredje premisset er knyttet til at dataene er tilpasset folkebibliotekenes brukere og kommer til riktig tid. Dette innebærer blant annet at dataene har emneord og genrekoding som er tilpasset brukergruppens behov. Dette innebærer også alderskoding av bøker. Tidsfaktoren er avgjørende for om katalogdataene har verdi for bibliotekene.

Den fjerde faktoren er pris. Det må være et mål at ingen bibliotek utestenges fra katalogdata på grunn av prisen på produktet.

Til sist kommer kravet om kvantitet. Flere bibliotek vil ha behov for meget spesialiserte data med høy produksjonskostnad. Musikkposter hører hjemme i denne kategorien. Mens data på forlagsbøker er forholdsvis billige å produsere og vil ha et stort marked er musikkposter dyre å produsere på grunn av sin detaljeringsgrad. Markedet er også begrenset.

I et marked er det tre typer aktører: konsumentene, produsentene og offentlige myndigheter. Alle disse tre aktørene påvirker markedet, men i ulik grad under ulike økonomiske modeller. Jo mer ufullkomment et marked fungerer, jo større grunn er det til at myndighetene griper inn.

Det finnes mange typer markeder og ulike markedsmekanismer. Kulturfeltet er et marked som er preget av stor grad av myndighetsutøvelse. Kulturpolitiske hensyn fører til stor grad at subsidiering og andre grep fra det offentliges side.

Markedet for katalogdata preges i dag av at det finnes tre ulike produsenter med helt ulike økonomiske og eiermessige forutsetninger som ikke konkurrerer på lik linje. DnBB er et privat foretak eid av forlagssektoren. Om eierne subsidierer produksjon av metadata for å selge bøker til bokhandlene vites ikke. Det er også mulig at det prisnivået de opererer med i dag ikke dekker kostnadene ved produksjon av katalogdata, men er en unaturlig lav pris som er satt for å komme seg inn på bibliotekenes katalogdatamarked. Det kan også hende at de ikke har kalkulert med et salg til bibliotekene og dermed ikke har utviklet en prisstrategi. Selv om Biblioteksentralen nå driver sin virksomhet etter en businessmodell, ble bedriften etablert av myndighetene som et virkemiddel for å bygge opp og effektivisere folkebibliotekene. Bibliotekenes budsjetter var dels bundet opp for kjøp hos BS. Biblioteksentralen er i dag vesentlig eid av kommunene, men også fylkeskommune, Kommunenes sentralforbund og Norsk bibliotekforening har eierandel. Overskuddet fra Biblioteksentralen kommer bibliotekene til gode. I kraft av sin fortid og posisjon i markedet nyter Biblioteksentralen dermed godt av en betydelig ”merkelojalitet.” Nasjonalbiblioteket er en statlig institusjon og får dermed alle utgifter dekket via offentlige midler.

Selv om aktørene har ulike forutsetninger opererer de alle som produsenter i katalogmarkedet. Det kan derfor være interessant å vurdere noen mulige alternativer til dagens organisering. De mest ekstreme markedsformene er frikonkurrans og monopol. Det finnes mange ulike organisasjonsformer mellom disse to ytterpunktene. Jeg har valgt ut noen mulige organisasjonsmodeller som alternativ til dagens struktur. Siden jeg ikke tidligere har behandlet frikonkurrans som markedsystem, tar jeg dette opp til diskusjon først.

Frikonkurranse

I et frikonkurransemarked er det mange kjøpere og mange selgere. Produktene som tilbyr er identiske og det er fritt både å etablere seg i markedet og trekke seg ut. Markedet er også åpent når det gjelder priser, produktivitet og andre relevante forhold. Frikonkurransemarkedet kjennetegnes ved at produsentene er relativt små. (Dedekam 2002 s. 205).

Slik jeg ser det er det ikke realistisk at det vil være mange tilbydere av bibliografiske data, da markedet er relativt lite med begrenset mulighet for å drive lønnsomt.

I frikonkurransemarkedet blir konsumentmakten stor i det man kan forlate en produsent til fordel for en annen hvis man mener prisen på godet er for høy. Under et slikt system vil man imidlertid fremdeles ha en situasjon hvor noen bibliotek ikke kan betale for tjenesten og vil falle utenfor. Mange vil imidlertid betale mindre enn det man gjør i dagens situasjon.

I en slik modell er det tvilsomt om det vil være tilbydere på data med høy kostnadsterskel, det vil si data som er dyre å produsere og hvor markedet lite. Det er også tvilsomt om bibliotekene er villige til å betale den prisen en slik vare vil få.

Hensynet til konsistens og kvalitet i den samlede katalogmassen ville ikke bli ivaretatt. Ut fra prinsippet om universell bibliografisk kontroll hvor idealet er at en bibliografisk post bare produseres én gang, er en slik modell ikke ønskelig.

Myndighetene styrer markedet

Et gode i økonomisk forstand er en vare eller tjeneste som noen er villige til å betale for. Det finnes også goder som ikke omsettes i markedet og som derfor ikke prissettes. Dette gjelder for eksempel naturressurser. I økonomisk sammenheng snakkes det ofte om individualgoder (goder rettet mot den enkelte) og kollektive goder (ofte kalt fellesgode). Goder grupperes gjerne ved å stille to typer spørsmål:

1. Er godet ekskluderende? (kan noen utestenges fra å nyte godet?)
2. Er godet rivaliserende? (reduserer en brukers nytte av et gode, andres bytte av dette?)

Hvordan forholder katalogdata seg i forhold til disse to grunnleggende spørsmålene? For å ta det siste først: bruken reduseres ikke av at mange nyter god at produktet! Rivalisering eksisterer ikke, den samme posten kan brukes med samme nytte av folkebiblioteket i Lindesnes som i Nordkapp.

Slik situasjonen er i dag er godet delvis ekskluderende. De som ikke betaler for katalogdata hos Biblioteksentralen eller DnBB utestenges fra produktet. Goder som er ekskluderende, men ikke rivaliserende benevnes gjerne som naturlige monopol. For at en bransje skal bli monopolisert er det imidlertid nødvendig at tilgangen til bransjen er stengt. Dette kan ikke sies å være tilfelle når det gjelder produksjon av fellesdata, hvem som helst kan i teorien gå inn i markedet og starte konkurrerende virksomhet. Det er dermed ikke noe reelt naturlig monopol vi står ovenfor. Når godet i dag framstår som ekskluderende er det fordi tilbyderne har behov for inntekter, ikke fordi det nødvendigvis er formålstjenelig for samfunnet.

Dedekam gir følgende definisjon av kollektive goder: "Samfunnets kostnader ved produksjon av et kollektivt gode er uavhengig av antall brukere, og slike goder bør ikke selges av hensyn til et ønske om rasjonell ressursutnyttelse." (2002 s. 354).

Produksjon av katalogdata faller etter mitt syn inn under dette kriteriet.

Når et gode ikke skal selges utelukker dette private aktører fra å konkurrere på pris. Dette utelukker imidlertid ikke private firmaer fra å produsere det kollektive godet. Når tilbudet uteblir, er det nødvendig at myndighetene går inn og regulerer markedet. Dette gjør man ved å definere etterspørselen. I dette tilfellet vil myndighetene antageligvis måtte sette produksjon av katalogdata på anbud.

Det er ikke gitt at bibliotekene vil være tjent med en slik ordning. Riktignok ville man være sikret at katalogdata ble produsert gratis, at ingen ekskluderes fra markedet og på ønsket volum på produksjon, men det er ikke gitt at kvaliteten vil være god, at dataene er tilpasset bibliotekenes behov eller at katalogdataene blir sendt ut til riktig tid. Man kan også tenke seg at det over tid vil skje en svekkelse av kompetanse hos de sentrale bibliografiske miljøene og at grunnlaget for konkurranse ved anbud kan bortfalle på sikt. Dette kan skape en monopolsituasjon, noe som vil være klart uheldig.

Samarbeid mellom de eksisterende produsentene

Det katalogmarkedet vi har i dag har tidligere i oppgaven vært omtalt som et oligopol. I et oligopol er det få produsenter. De godene som produseres kan være differensierte eller ikke differensierte. Mens man i et frikonkurransesystem får mange og små produsenter som hver for seg påvirker markedet lite, kjennetegnes oligopol ved gjensidig påvirkning. Av denne grunn kan man ofte se samhandling mellom produsentene i et oligopol. Dersom samhandlingen beveger seg i retning av et samarbeid snarere enn en konkurranse, kan bedriftene oppnå betydelig profitt. (Dedekam 2002 s. 303).

De tre markedsaktørene i katalogmarkedet opererer under ulike forutsetninger. De produserer data som ved første øyekast kan oppfattes som identiske, men som i realiteten er differensierte: DnBBs data er tilpasset salg av bøker i bokhandel, BIBBI-postene er spesielt innrettet mot skole- og folkebiblioteksektoren, mens Nasjonalbibliotekets poster er ”nøytrale” data beregnet på produksjon til Nasjonalbiblioteket katalogapparat og til nasjonalbibliografien. Siden grunnlaget for beskrivelsen baserer seg på det samme regelverk, bør man kunne forutsette at den deskriptive katalogiseringen er nærmest identisk. Den deskriptive katalogiseringen danner dermed basis for dataene som de tre miljøene produserer. Man kan derfor kalle dette ”kjernedata”. Et mulig samarbeid om produksjon av kjernedata ville effektivisere arbeidet i de tre produsentmiljøene. Dette vil være i tråd med idealet om universell bibliografisk kontroll, siden det ville skapes en situasjon hvor data bare blir produsert en gang og dermed gjenbrukt av andre.

En slik effektivisering ville være besparende for de tre institusjonene, men ville ikke uten videre skape en mer effektiv bibliografisk produksjon i bibliotekene. For at dette skulle skje måtte aktørene samarbeide ytterligere. Av hensyn til kvalitet og konsistens i kataloger måtte man ikke bare enes om kjernedata, men også måtte bruke samme autoritetsformer, spesielt for navn på personer og korporasjoner.

Det er Nasjonalbiblioteket som har mest volum på katalogiseringen. Det er også den eneste institusjonen som er pålagt et nasjonalt ansvar for innsamling og registrering av dokumenter. I mange land er det derfor nasjonalbiblioteket som er den viktigste leverandøren av katalogdata til folkebibliotekene. I Norge ble de nasjonale funksjonene knyttet til Universitetsbiblioteket i Oslo. Vi har av historiske årsaker hatt en situasjon hvor folkebibliotekene og nasjonalbibliotekfunksjonene i UBO har stått relativt fjernt fra hverandre. Denne tradisjonen er videreført av Nasjonalbiblioteket. Det ville være formålstjenelig om Nasjonalbiblioteket bidro til katalogproduksjonen i folkebibliotekene ved å legge til rette for et katalogsamarbeid med produsentmiljøene. Et slikt samarbeid ville ikke bare kunne øke tilbudet på poster til folkebibliotekene, men også ha en positiv utvikling på prisen på produktene.

Nasjonalbiblioteket får midler fra staten for å produsere katalogdata. Dersom Nasjonalbiblioteket produserte poster og stilte kjernedataene gratis til disposisjon for Biblioteksentralen/Den norske Bokdatabasen kunne man oppnå en gunstig pris for bibliotekene.

Et samarbeid mellom de tre produsentmiljøene har vært diskutert. I 2003 ble Biblioteksentralen og Nasjonalbiblioteket enige om å nedsette en arbeidsgruppe for å studere nærmere ulike forutsetninger for et bibliografisk samarbeid. Forlagsentralen ble deretter invitert til å delta.

Målsettingen for arbeidet var å sikre en effektiv nasjonal bibliografisk produksjon. Det var en forutsetning at de bibliografiske postene var raskt tilgjengelige, av god kvalitet og produsert på en kostnadseffektiv måte. (Nasjonal bibliografisk produksjon 2004 s.1).

Utgangspunktet for arbeidet var at bibliografiske data måtte stilles til rådighet for alle tre institusjoner. Siden forutsetningen for samarbeidet var å foreslå tiltak som skulle fjerne dobbelt- eller trippelarbeid, var det nødvendig å ta utgangspunkt i de katalogdata som alle parter produserte. Derfor var samarbeidet i første rekke konsentrert om forlagsbøker. Som tidligere nevnt ble også produksjon av musikk tatt opp som tema mellom Biblioteksentralen og Nasjonalbiblioteket.

Arbeidsgruppen presenterte tre ulike modeller for samarbeid og i hvert tilfelle forhold rundt eiendomsforhold, kostnad/finansiering og krav til tekniske løsninger. Den første modellen ble kalt "Totalleverandøren" og var kjennetegnet ved at én av de tre institusjonene produserte bibliografiske data til de andre. Den andre modellen ble kalt "Først til mølla..." og innebar at den institusjonen som først fikk et dokument i hende katalogiserte det og stilte posten til rådighet for alle institusjonene. De tredje modellen "Delleverandørene" beskrev en situasjon hvor ansvaret for registrering skulle fordeles mellom institusjonene og hvor katalogisering skjer i henhold til inngåtte avtaler. Konklusjonen på drøftingen av de tre modellene var:

Arbeidsgruppen mener etter en samlet vurdering at modellen "Først til mølla ...", der de samarbeidende institusjoner arbeider løpende med en felles produksjon av bibliografiske data, er den mest kostnadseffektive og totalt sett beste modellen. Den modellen er så fleksibel og dynamisk i sin form at den vil kunne ta opp i seg de endringene i rammebetingelser som vi kan overskue i dag, for eksempel endring i prosedyrer for oppmelding av ISBN-nummer. Modellen gir også alle tre institusjoner mulighet til selv å opprettholde sin forretningsmodell uten at man gjør seg for avhengig de andre institusjonenes prioriteringer. Modellen bidrar til at kostnadene for produksjon av katalogdata reduseres.

Arbeidsgruppens mindretall (én person) mener at det vil være interessant å utrede videre en modell der Nasjonalbiblioteket tilbyr bibliografiske data kostnadsfritt eller til sterkt redusert pris til BS og FSI. Modellen er kort skissert under punkt 5.2.3 Kostnader/finansiering og tar utgangspunkt i at man ser på produksjon av bibliografiske data som en nasjonal, offentlig oppgave. I en slik modell vil de bibliografiske dataene fremdeles være tilpasset brukergruppene, men tilbys disse til langt lavere pris enn per i dag. Dette vil kunne bidra til ytterligere å redusere primærkatalogisering ved det enkelte bibliotek. En forutsetning for at en slik modell er at Nasjonalbiblioteket foretar grep som sikrer at materialet kommer institusjonen i hende så snart det er ferdig produsert.

Det lå ikke i arbeidsgruppens mandat å diskutere en situasjon med flere markedsaktører. Frikonkurrensekonseptet ble ikke diskutert i og med at markedet per definisjon var begrenset til de tre institusjonene som var representert i arbeidet. Katalogdata som kollektivt gode ble

diskutert, men forkastet. Det var frykt for at modellen ”Totalleverandøren” ville resultere i en monopolliknende situasjon i tråd med diskusjonene under punktet ”Myndighetene styrer markedet”. Arbeidsgruppen så på katalogdata som handelsvare og forutså at de enkelte institusjonene måtte utføre internfakturering seg imellom. Forlagene som kom frem resulterte i at man reduserte dobbelt- og trippelarbeid. Forslaget om samarbeid mellom Nasjonalbiblioteket og Biblioteksentralen på katalogdata på musikk, ville klart kunne bedre markedet for musikkposter. Det lå imidlertid ikke noen kostnadsreduksjon på katalogdata i forslagene.

Rapporten ble presentert på Det 69. norske bibliotekmøtet i Molde. Det var blant arbeidsgruppas forslag at rapporten ble sendt på høring til ” de organ/institusjoner som har overordnede interesser i de nasjonale bibliotekoppgavene, for eksempel Norsk bibliotekforening, ABM-utvikling og fylkesbibliotekene. Vi begrunner dette i et behov for å få klarhet i om de forslagene vi fremmer er i tråd med de prioriteringer og satsinger som disse institusjonene og organisasjonene arbeider for, samt med de behov som finnes i biblioteksektoren.” (Nasjonal bibliografisk produksjon 2002 s 31).

Det er etter mitt syn beklagelig at arbeidsgruppas rapport ikke ble sendt på høring. Rapporten var naturligvis preget av at institusjonene fremmet synspunkter som støttet opp under egen eksistensberettigelse og forretningsidé. Det er sannsynlig at både konsumentene (bibliotekene) og myndighetene (representert ved ABM-utvikling) ville ha supplerende synspunkter og ønsket seg innflytelse på utviklingen. Dette gjelder ikke minst prisspørsmålet.

I etterkant av rapporten ble det klart at FS Informasjonstjenester ikke ønsket å delta i det samarbeidet som ble skissert i modellen ”Først til mølla...”. Siden FSI hovedsakelig var først ute ved registrering av forlagslitteratur så man sin rolle kun som leverandør og ikke som mottaker av data fra andre. I følge Kjartan Vevle i Biblioteksentralen har Nasjonalbiblioteket og Biblioteksentralen undertegnet en intensjonsavtale i henhold til anbefalingene i rapporten.

Det er gode grunner for å konkludere med at produksjon av katalogdata kan betraktes som et kollektivt gode. Implikasjonene ved en slik erkjennelse er sterkt politiske. ABM-utvikling bør ta utfordringen fra Oslobibliotekene og utrede dette spørsmålet. En konklusjon som måtte gå i retning av at man ser bibliografiske data som et kollektivt gode behøver ikke være en trussel mot de eksisterende produsentmiljøene. Det kan tenkes samarbeidsløsninger som ivaretar både folkebibliotekenes krav om økt tilgang på katalogdata og hindrer et system av gratispassasjerer som den nåværende prisstrukturen fører med seg. Dette forutsetter imidlertid at myndighetene tar grep. Et system som innebærer internfakturering mellom aktørene vil ikke føre fram til en modell som er vesentlig bedre enn den suboptimalitet vi ser i markedet i dag.

11. Oppsummeringer og konklusjon

Det grunnleggende spørsmålet jeg ønsket å få svar på gjennom denne undersøkelsen var om det katalogfaglige arbeidet i folkebibliotekene utføres effektivt og rasjonelt samt om det finnes hindre for effektiv produksjon av katalogdata hvor årsaken er å finne utenfor bibliotekene. Funnene var som forventet mangefasetterte.

Bibliotekene i undersøkelsen har et klart ønske om å få ferdig produserte data fra sentral produsent. Dette mener de gir bedre effektivitet i katalogiseringsarbeidet og sikrer god kvalitet på dataene. Samtidig forbeholder de seg retten til å endre på data for å tilpasse til lokal katalogpraksis. Det er stort sett emneord og klassifikasjon som endres, i tillegg til at man legger til genrer og emneord samt dypindekserer enkelte bøker.

Er bibliotekenes endringer unødvendige eller en trussel mot kvalitet i katalogene? Det er en klar tendens til at bibliotekene foretar færre rettelse enn før. Selv om noen endringer syns å være av nærmest kosmetisk art, er det store bildet at bibliotekenes endringer er rasjonelle. Det er legitimt å ha en katalog- og systemhistorikk som man må ta hensyn til. Samtidig er man bevisst på de kostnader det fører med seg å gjøre endringer. Jeg syns derfor bibliotekene balanserer godt mellom hensynet til brudd i katalog og tilpasninger av data.

Gjennom den beskrivende katalogiseringens identifisere dokumentene entydig. I dette inngår også at man registrerer opplysninger som skiller dokumentene fra hverandre. Større endringer i den deskriptive katalogiseringen bør derfor frarådes. Bibliotekenes praksis med påføring av ulike utgaver av en skjønnlitterær tittel på én post er et eksempel på at man gjør endringer som fører til at man ikke kan skille ulike manifestasjoner fra hverandre. Dette vil skape problemer ved fellessøk.

Bibliotekenes uensartede praksis når det gjelder emneord kan selvsagt også skape problemer ved fellessøk, men etter mitt syn er et ensartet regime når det gjelder emneord lite realistisk i Norge. I BIBSYS har man tatt hensyn til dette. Der har man ensartet praksis på katalogisering av kjernedata, mens emneordsfeltene og klassifikasjonsdata ikke er fellesdata.

Folkebibliotekene i undersøkelsen er opptatt av kvalitet på katalogdata. De mener at den beste kvaliteten oppnås gjennom import av katalogdata fra sentral produsent. Derfor er metadata fra sentral leverandør et klart førstevalg, mens man rangerer data fra andre bibliotek som en sekundærkilde. Bibliotekene er dermed generelt mer skeptisk til kvalitet på data produsert av kollegaer ved andre bibliotek. Unntaket her er det data fra de største miljøene med spesialistkompetanse.

Likevel ser man at mange bibliotek velger som strategi å importere data fra andre bibliotek. Noen av dem oppgir kostnader ved kjøp av katalogdata som årsak. Er dette en riktig prioritering? Er den økonomiske situasjonen i noen bibliotek så alvorlig at man ikke har råd til å abonnere på katalogdata, eller er økonomi et vikarierende motiv? Er det i stedet et skifte i synet på kvalitet og katalogens verdi man er vitne til? Det hadde vært interessant med studier som kunne følge dette punktet videre.

Undersøkelsen har vist at lokallitteraturen i praksis er bibliotekene særskilte katalogiseringsansvar. Det er fra bibliotekenes side et sterkt ønske om å fortsette denne praksisen. Argumentet om at lokalkunnskapen finnes i kommunene er ikke vanskelig å forstå. Det er imidlertid verdt å stille spørsmål ved om alle lokale bibliotek har katalogfaglig kompetanse til selv å registrere dette til tider vanskelige materialet? ABM-utvikling ønsker å gi lokallitteraturen større prioritet framover. Dette må føre til at man arbeider for å heve den lokale katalogfaglige kompetansen. Også her bør man imidlertid ha nasjonal samordning og koordinering som utgangspunkt. Erfaring fra prosjekter mellom Oppland og

Biblioteksentralen (BLEST-prosjektet) og mellom bibliotek i Sogn og Fjordane og Nasjonalbibliotekets Norart-tjeneste (Fjognedok-prosjektet) viser til fulle at uensartet praksis i kombinasjon med inkompatibilitet i registreringsformat og datasystem skaper store hindringer for samarbeid om lokallitteratur. Man må derfor gjøre overordnede grep for å lykkes med denne varslede satsningen.

Det er ikke bare uensartede kjernedata som vil gi mindre konsistens, dublettproblematikk og identifikasjonsproblemer ved fellessøk. Også ulik bruk av navneformer vil bidra til dette. Den norske katalogkomité har utredet nasjonalt autoritetsregister for navneformer på personer og korporasjoner og ABM-utvikling bevilget i 2004 penger til at arbeidet kunne starte opp. Av hensyn til datakvalitet i norske kataloger er det svært viktig at dette arbeidet prioriteres framover. Bibliotekenes effektivitet påvirkes negativt ved at man ikke har utviklet denne tjenesten.

Jeg har ikke hatt til hensikt å gå dypt inn i forhold rundt kvalitet i katalogene og hvordan dette påvirker fellessøk. Dette er imidlertid et område som bør utredes grundig med tanke på utvikling av gode sluttbrukertjenester. I dagens situasjon hvor samordning av tjenester er viktigere enn noen gang må man ha større fokus på kvalitet, konsistens og datastruktur.

Undersøkelsen har vist at det er flere ytre faktorer som hindrer effektiviteten i folkebibliotekenes arbeid. Det er stor grunn til å rette fokus på datatekniske sider framover. Erfaringer både fra Norge og andre land viser at man ved utvikling av biblioteksystemene fokuserer på sluttbrukerproduktet og nedprioriterer eller overser de interne arbeidsredskapene. Dette fører til at katalogarbeidet blir mindre effektivt enn nødvendig. I Norge er det for eksempel ikke lagt til rette for enkel og effektiv import av bibliografiske data fra andre kilder enn sentral leverandør. Det er også en tendens til at systemutviklerne ikke evner å utnytte hele potensialet i katalogpostene ved utforming av sluttbrukertjenester. Det gir negative utslag både på innholds- og presentasjonssiden. Ved utvikling av biblioteksystemene må man derfor sterkere trekke inn datainnholdssiden. I forbindelse med overgang til MARC21 er det viktig at man tar overordnede grep som hindrer at man havner i en situasjon hvor vi igjen får mange nasjonale varianter. De ulike variantene av NORMARC-formatet som har utviklet seg over tid, har skapt problemer ved utveksling av data.

Nye utfordringer ved bibliografisk kontroll

Bibliografisk kontroll handler om å samle inn og beskrive dokumenter i henhold til gitte standarder. Slik sikrer man identifisering, gjenfinning samt tilgang til dokumenter.

At utfordringene ved bibliografisk kontroll er større enn noen gang, skyldes i stor grad av tre forhold:

1. Økt antall digitale dokumenter
2. Internett påvirker bibliotekatalogene
3. Søkemotorteknologi

Folkebibliotekene forholder seg ennå lite til digitale dokumenter. Samlingene består vesentlig av papirbasert og audiovisuelt materiale og katalogene inneholder derfor kun få nettressurser. Flere bibliotek har imidlertid utviklet egne lenkesamlinger for digitalt innhold. Når det gjelder bibliografisk kontroll og tilgang til digitale ressurser er norske fag- og forskningsbibliotek kommet svært mye lengre. Digitale ressurser utgjør her en viktig del av tilbud. Også folkebibliotekene må forberede seg på å gi økt tilgang til digitale ressurser. Arbeid med lisensavtaler tilpasset folkebibliotekenes brukergrupper bør derfor settes i gang. Samtidig er det behov for samordning og ansvarsfordeling når det gjelder portalløsninger og forhold

knyttet til bibliografisk kontroll av elektroniske ressurser. Mye dobbeltarbeid kan unngås dersom man på et tidlig tidspunkt setter i gang dette arbeidet.

Dagens bibliotekataloger er ikke hva man kan kalle ektefødte internettprodukter. I møtet med digitalt fødte tjenester som for eksempel Amazon faller derfor publikumskatalogen gjennom når det gjelder presentasjon og publikumsappell. I stedet for at biblioteksektoren går foran og viser hvordan bibliotekenes strukturerte data kan lage relativt optimale katalogtjenester basert på moderne webteknologi, befinner vi oss i en situasjon hvor man søker å etterligne Google og Amazon uten at man fullt ut behersker eller utnytter den underliggende teknologien som disse produktene er basert på. Resultatene er ”google-liknende” søk som ikke utnytter katalogdataene til fulle. Bibliotekenes nitidige koding og registrering av informasjon utnyttes bare delvis når det lages katalogtjenester. Det er derfor grunn til å sette økt fokus på hvordan man kan komme fram til bedre katalogtjenester på Internett også i Norge.

Norske biblioteker har i en viss utstrekning tatt i bruk den sosiale teknologien som Internett har frambrakt, ofte omtalt som Web 2.0-teknologi. Vi ser at bibliotekene i økende grad benytter seg av blogger, chat, podcasting, wikier etc. Brukeranmeldelser, terningkast, personlige tilbakemeldinger og lignende integreres i katalogene. Katalogkrydder som omtaler, bilder, innholdsfortegnelser og liknende supplerer nå de bibliografiske postene. Ett av spørsmålene som drøftes i forbindelse med det som gjerne omtales som ”Bibliotek 2.0” er hvorvidt brukerne skal delta i kunnskapsorganiseringen, for eksempel bidra med emnedata, gjerne omtalt som ”tagging”. Representerer dette en trussel mot det strukturerte emneordsarbeidet som gjøres i norske bibliotek eller kan tagging være et nyttig supplement? Det er klare tegn på at enkelte bibliotekarer ser sin posisjon som bibliografiske aktører truet av en utvikling preget av brukermedvirkning på emnesiden. Man skal ikke se bort fra at holdningene er preget av hvilken datakompetanse bibliotekarene besitter og derved i en viss utstrekning være knyttet til alder. Dette kan muligens forklare hvorfor flere av de intervjuede i undersøkelsen refererte til at det eksisterte en viss generasjonskløft når det gjaldt synet på kvalitet.

Et aspekt ved moderne web-teknologi er at den fører til større muligheter for interoperabilitet og tjenesteutvikling. Bibliotekene i Norge har i mange år arbeidet med utvikling av fellessøk, men man har i mindre grad utviklet andre bibliografiske tjenester. Dagens teknologi gir imidlertid anledning til å utvikle bibliografiske tjenester basert på innhøsting og spredning av data. Dette potensialet bør utforskes og omsettes til tjenester som kan berike bibliotekenes kataloger.

Behovet for bibliotekfaglig kompetanse i folkebibliotekene

Flere av informantene antydte at biblioteklederne legger mindre vekt på bibliografisk kompetanse enn tidligere. Av hensyn til andre gjøremål skal bibliotekene basere seg på data fra andre kilder, i hovedsak data fra sentrale leverandører. Selv om man var enig i behovet for å gjenbruke data fra sentrale leverandører, så man at dette var et tveegget sverd. Gjennom å kun prosessere data inn i lokal katalog, vil man uvergelig miste kompetanse på feltet ble det hevdet.

Folkebibliotekene må ikke reduseres til passive mottakere av bibliografiske poster fra sentral leverandør. Folkebibliotekene er bibliografiske aktører/produsenter og bidrar til den nasjonale, bibliografiske kontrollen. Gjennom folkebibliotekene forbedres og effektiviseres det bibliografiske arbeidet i andre bibliotektyper som skolebibliotek, fengselsbibliotek og pasientbibliotek. Det eksisterer formelt bibliografisk samarbeid mellom folke- og fagbibliotek

i noen kommuner. Folkebibliotekene har også bibliografisk samarbeid med institusjoner utenfor sektoren. En utvikling mot ytterligere samarbeid bør stimuleres.

Den bibliografiske kompetansen som finnes i folkebibliotekene gjør dem i stand til å vurdere data fra sentral leverandør eller fra andre kilder, til å gjøre nødvendige endringer i forhold til egen katalogpraksis og til å grunnregistrere materiale som andre ikke dekker. Kunnskap om katalogfaget er en forutsetning for å kunne stille krav til data- og biblioteksystemleverandører og til å utvikle sin lokale katalog. Kunnskapsorganisasjon utgjør videre kjernen i mange øvrige prosjekter som bibliotekene utvikler. Dersom den bibliografiske kompetansen i bibliotekene avtar, vil kvaliteten på katalogene og øvrige bibliografiske tjenester bli dårligere. Men dagens utvikling er det mer behov enn tidligere for kompetente bibliografiske miljøer. Utviklingen av felleskataloger, både regionalt og på nasjonalt nivå krever større samordning enn tidligere. Dette betyr at kvalitet og konsistens på dataene blir viktigere enn før. De samordningstiltakene som *Bibliotekreform 2014* (ABM-utvikling 2006 a,b) skisserer i kombinasjon med de endringer som skjer i fylkesbibliotekene, føre til større operativt ansvar for især de største bibliotekene. Her peker ABM-utvikling blant annet på at ansvaret for å utvikle lokalhistoriske sentre skal befestes sterkere i de større organisatoriske enhetene i Norgesbiblioteket.

Tiltak og endringer i organiseringen av katalogfeltet bør derfor ha som utgangspunkt at folkebibliotekene beholder, helst øker den bibliografiske kompetansen de besitter.

Organiseringen av den nasjonale katalogproduksjonen

Det er store utfordringer på katalogfeltet. Det største problemet er etter mitt skjønn mangelen på samordning. Situasjonen kjennetegnes ved at de sentrale dataleverandørene delvis dobbel- eller trippelregistrerer de samme dokumentene, mens de ikke tilbyr tilstrekkelige bibliografiske data på andre typer materiale som også finnes i folkebibliotekene, særlig musikkposter. Kopikatalogisering fra ulike kilder fører til uensartede data i bibliotekene og dermed reduksjon i kvalitet. Som tidligere nevnt finnes det også problemer av systemmessig art. Dersom det er riktig at bibliotekene er ved en tålegrense når det gjelder pris på katalogdata og sier opp abonnementene, kan man risikere å komme i en situasjon hvor sentrale leverandører stopper produksjon av metadata.

For å demme opp mot en slik situasjon er det hovedsakelig to løsninger som peker seg ut. Den ene er å bedre vilkårene for at et marked med konkurranse skal kunne fungere. Dataleverandørene kan ikke overleve i et marked hvor deler av kundegrunnlaget ”stjeler” poster, men er avhengig av inntjening. Dette vil bety at man må sikre åndsverkbeskyttelse og se til at disse rettighetene håndheves.

Den andre hovedløsningen er knyttet til at man definerer katalogdata som et kollektivt og fellesfinansiert gode og slik gir alle bibliotek tilgang til de samme bibliografiske dataene. Dette i kombinasjon med en desentralisert, dugnadsbasert produksjon av lokallitteratur vil legge grunnlaget for en fordeling av ansvaret for den norske, bibliografiske kontrollen og sikre at vi fremdeles har bibliografisk kompetanse blant alle aktører. Dette er etter mitt syn den beste modellen i det den hindrer frafall av bibliotek og dermed legger til rette for økt kvalitet og konsistens i katalogene. Vi bør komme bort fra en situasjon hvor noen bibliotek ikke får tilgang på kvalitetsdata fra sentrale leverandører.

Økonomiske forhold og imperfeksjon i markedet fører til at noen folkebibliotek selv katalogiserer materiale som kunne vært produsert sentralt. Dette medfører i dag store kostnader for det enkelte bibliotek. Fra et samfunnsøkonomisk perspektiv er dette ikke lønnsomt. Det er derfor svært viktig at man utreder videre hvordan bibliotekene best kan sikres ensartede metadata produsert på en kostnadseffektiv måte. I den forbindelse bør man

vurdere hvordan kostnadene for sentrale produksjon av bibliografiske data skal dekkes. Etter mitt skjønn må ABM-utvikling ta sterkere styring. Ett ledd i dette kunne være utviklingen av en nasjonal, bibliografisk plan. Idealet én bok, én katalogisering kan ikke realiseres i Norge uten en samlet innsats fra de sentrale miljøene i kombinasjon med politiske tiltak. Nasjonalbiblioteket bør i denne sammenheng ta et større ansvar for metadata til folkebibliotekene.

Bibliotekene er bare en av flere bransjer som har behov for metadata på dokumenter. Selv om metadata tilpasses ulike formål og brukergrupper, kan det være interessant å samarbeide om de dataene som er felles og la metadata følge med i produksjonsprosessen. Det er lite samarbeid på dette området i Norge og man bør derfor intensivere dette arbeidet. I forbindelse med overgang til 13-sifret ISBN-system har det fra forlagenes side vært meldt om behov for å registrere metadata om forfatter, tittel, forlag, antall sider osv. Metadataformatet ONIX er utviklet for å dekke dette behovet. Internasjonalt er det lagt ned mye arbeid for at ONIX og MARC-formatet skal være kompatible slik at data lett kan utveksles mellom forlag, bibliotek og bokhandel. Det er dermed lagt opp til at forlagene kan produsere metadata ved tildeling av ISBN. Nasjonalbiblioteket bør arbeide en slik løsning også i Norge.

Når det gjelder tilgang på utenlandske poster bør man sikre bibliotekene tilgang til betalingstjenester via nasjonale lisenser.

Flere av de løsningene som er nevnt over kan ikke finne sted uten politisk vilje og handling. Det kan i denne sammenheng være interessant å gå vel 100 år tilbake i tid. I 1901 kom en komitéinnstilling om folkeboksamlingene i Norge. Denne innstillingen innledet en ny epoke i norsk bibliotekvesen. Ett av de viktigste resultatene var opprettelse av stilling som boksamlingskonsulent i Kirkedepartementet. Gjennom arbeidet til Haakon Nyhuus, Carl Fischer og Arne Kildal ble det innført ordninger som kom alle folkebibliotek til gode. Eksempler på dette er *Katalog over bøker skikket for folkeboksamlinger*, regler for ensartet katalogisering og klassifikasjon samt rabattavtaler med forleggere og bibliotekinnbinding gjennom Folkeboksamlingenes ekspedisjon.

De første årene av forrige hundreår ble det altså jobbet uttrettelig for katalogfaget. Katalog var politikk og forståelse for katalogenes betydning var dypt forankret hos myndighetene. I årenes løp har interessen for katalogfaglige problemstillinger blitt betydelig svekket. Den mangelen på samordning og koordinering som vi ser i dag er et resultat av denne svekkelsen. Jeg håper at denne situasjonen kan snus slik at man får en mer effektiv katalogisering i folkebibliotekene og bedre katalogtjenester for sluttbrukeren. Dette vil innebære å gjøre ordtaket ”Om hundre år er allting glemt” til skamme.

12. Litteraturliste

- ABM-utvikling. (2006a). *Bibliotekreform 2014: Del I: Strategier og tiltak*. Oslo: ABM-utvikling
- ABM-utvikling. (2006b). *Bibliotekreform 2014: Del II: Norgesbiblioteket: Nettverk for kunnskap og kultur*. Oslo: ABM-utvikling
- Anderson, D. (1974). *Universal Bibliographic Control: A long term policy, a plan for action*. Pullach bei München: Verlag Dokumentation
- Dedekam, A. jr. (2002). *Mikroøkonomi*. Bergen: Fagbokforl.
- Fagerli, H.M. (1985). En samkatalog, en MARC-brønn og en nasjonalbibliografi. *Bok og bibliotek*, 52 (6), 279-281
- Fiskaa, H.M. (1963). Norsk bibliotekforenings virke: Resultater og oppgaver. I: G.C. Wasberg (Red.), *Bibliotek og samfunn: Utgitt ved Norsk bibliotekforenings 50-årsjubileum* (s. 58-[73]). Oslo: I kommisjon hos Biblioteksentralen
- Folkebibliotekloven: Lov om folkebibliotek*. (1985). Lokalisert 17. april 2007 i Lovdata på Verdensveven: <http://www.lovdata.no/all/nl-19851220-108.html>
- Funksjonskrav til bibliografiske poster: Sluttrapport*. (2001). Oslo: Nasjonalbiblioteket. Lokalisert 7. mai 2007 på Verdensveven: <http://www.nb.no/katkom/frbr/4nbnmkap1.htm>
- Hegna, K. (2002). *Universell bibliografisk kontroll: Mål, midler, teknologi*. Oslo: Universitetsbiblioteket. Lokalisert 17. april 2007 på Verdensveven: <http://folk.uio.no/knuthe/dok/kathist/kataloghistorie.pdf>
- Helle, E. (2002). ”-merkværdig frit for sindsbevægelser”: *BS, 50 år i bibliotekenes tjeneste*. Oslo: Biblioteksentralen
- Hjortsæter, E. (2005). *Emneordskatalogisering: Innholdsanalyse, emnerepresentasjon og lagring*. Oslo: Høgskolen i Oslo
- International Organization for Standardization. (1986). *Documentation: Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri*. [Gèneve] : ISO
- Kildal, A. (1963). Da Norsk bibliotekforening ble til. I: I: G.C. Wasberg (Red.), *Bibliotek og samfunn: Utgitt ved Norsk bibliotekforenings 50-årsjubileum* (s. 43-[57]). Oslo: I kommisjon hos Biblioteksentralen
- Nasjonal bibliografisk produksjon: Rapport*. (2004). [Oslo]: s.n.
- Nyhuus, H. (1963). De norske statsunderstøttede folkebogsamlinger. I: I: G.C. Wasberg (Red.), *Bibliotek og samfunn: Utgitt ved Norsk bibliotekforenings 50-årsjubileum*. (s. 36-[42]). Oslo: I kommisjon hos Biblioteksentralen
- Sellei, S. (2006). Förslag till effektivisering av katalogiseringsarbetet baserat på kvantitativa uppgifter och analys av postflödet inom LIBRISbiblioteken: Delstudie 1 i Katalogiseringsutredningen 2006. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan. Lokalisert 25. mai 2007 på Verdensveven: http://www.nationallibrary.se/ku/Delst_1_rapport.pdf
- Spangen, I.C.(2005) *En nøkkel til biblioteket blir til: Katalogen og katalogiseringsreglene i historisk perspektiv*. Oslo: Høgskolen i Oslo
- Statens bibliotektilsyn. (2002). *Et nytt løft: Fylkesbiblioteket – revitalisert, ikke utrangert*. Oslo: Statens bibliotektilsyn. Lokalisert 18. april 2007 på Verdensveven: <http://www.abm-utvikling.no/publisert/andre/fylkesrapport.pdf>

Steenberg, A.S. (1927). Trykkearets opførelse i Katalogerne. *For folkeopplysning*, B. 12, 1-2

Personlig kommunikasjon:

Kjersti Feiring Myrtrøen, Biblioteksentralen

Kjartan Vevle, Biblioteksentralen